

MUHAKEME

ISSN: 2636-8749

Cilt I Sayı II

Sosyoloji
Psikoloji
Felsefe

MUHAKEME DERGİSİ/JOURNAL

Yıl/Year: 2018 (Aralık/December)

Cilt/Volume:1 – Sayı/Issue: 2

E-ISSN: 2636-8749

İmtiyaz Sahibi/Owner

Dr. Metin KILIÇ

Editörler/Editors

Dr. Metin KILIÇ

Dr. Esra ZIVRALI YARAR

Dr. Adnan ESENYEL

Dr. Cihan ERTAN

Yayın Kurulu/Editorial Board

- Dr. Abulfaz SÜLEYMANOV**, Üsküdar Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. A. Kadir ÇÜÇEN, Uludağ Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Ali ASKEROV, Kuzey Carolina Üniversitesi, ABD
Dr. Ali ESGİN, İnönü Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Anita CHAN, Avustralya Ulusal Üniversitesi, AVUSTRALYA
Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN, Hacettepe Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Aynur BUNYATOVA, Bakü Devlet Üniversitesi, AZERBAIJAN
Dr. Cherifa KLAA, Cezayir Üniversitesi, CEZAYİR
Dr. Gönül DEMEZ, Akdeniz Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Hamit COŞKUN, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Işık EREN, Uludağ Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Kazım Özkan ERTÜRK, Düzce Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Khosrow Bagheri NOAPARAST, Tahran Üniversitesi, İRAN
Dr. Magdy TORAB, Domanhour Üniversitesi, MISIR
Dr. Mehmet Tayfun AMMAN, Sakarya Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Mustafa TALAS, Ömer Halis Demir Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Nanuli KATCHARAVA, İ.C. Tiflis Devlet Üniversitesi, GÜRCİSTAN
Dr. Panos VOSTANİS, Leicester Üniversitesi, İNGİLTERE
Dr. Paula Maria Guerra TAVARES, Porto Üniversitesi, PORTEKİZ
Dr. Rafal SMOCZYNSKI, Polonya Bilimler Akademisi, POLONYA
Dr. Svetlana A. LYAUSHEVA, Adıge Devlet Üniversitesi, ADİGE CUMHURİYETİ
Dr. Vehbi BAYHAN, İnönü Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Vladimir GRADEV, Yeni Bulgar Üniversitesi, BULGARİSTAN
Dr. Yahya Mustafa KESKİN, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Zohreh KHOSRAVİ, Alzahra Üniversitesi, İRAN

Muhakeme bağımsız, ulusal ve hakemli ve bir e-dergidir.

Yılda iki kez, Haziran ve Aralık aylarında yayımlanır.

Muhakeme is an independent, national and peer-reviewed e-journal.

It is published twice a year in June and December.

BU SAYININ HAKEM KURULU/REVIEWERS OF CURRENT ISSUE

Adnan ESENYEL, Düzce Üniversitesi
Bekir KOCADAŞ, Adıyaman Üniversitesi
Cihan ERTAN, Düzce Üniversitesi
Çağdaş Ümit YAZGAN, Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Emel COŞKUN, Düzce Üniversitesi
Esra H.O. TAŞBAŞ, Düzce Üniversitesi
Fatma ÇELİK, Düzce Üniversitesi
Fatma Y. TEKİZOĞLU, Düzce Üniversitesi
Göklem TEKDEMİR YURTDAŞ, İstanbul Üniversitesi
İbrahim AKKAŞ, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Özge SARIALIOĞLU, Düzce Üniversitesi
Seda GÖNÜL, Düzce Üniversitesi
Şevket Ercan KIZILAY, Düzce Üniversitesi

İletişim / Contact
metinkilic.dr@gmail.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Bahar AYKAÇ Küresel İklim Değişikliğinin İnternet Haberlerinde Çerçevenmesi <i>Framing Climate Change News on Internet Media</i>	73-84
Furkan TOSYALI A Brief Review on the Effects of Violent Media on Youths <i>Şiddet İçerikli Medyanın Gençler Üzerindeki Etkilerine İlişkin Kısa Bir Derleme</i>	85-93
Zhanylmyrza ZHAİLOOBKOVA & Mehmet Tayfun AMMAN Kırgızistan Gençliğinde Alkolizm Sorunu <i>The Problem of Alcoholism among Kyrgyzstan Youth</i>	94-104
Cem ZAFER Türkiye’de Konargöçer Kültürü <i>Nomadic Culture in Turkey</i>	105-115
Aigul ZHANADİLOVA Farklı Kuramlar Çerçevesinde Uluslararası Göç Sorunu <i>International Migration Problem in the Framework of Different Theories</i>	116-122
Banu DEMİRBAŞ & Handan AKYİĞİT Suriyeli Mülteci Kadınların Entegrasyon Sürecinde Sosyal Ağların Olumlu ve Olumsuz Etkileri <i>Positive and Negative Effects of Social Networks on the Integration Process of Syrian Refugee Women</i>	123-133
Sezgi DURGUN İmparatorluk’tan Cumhuriyete Bir Entellektüelin Portresi: Faik Sabri Duran <i>The Portrait of an Intellectual: Faik Sabri Duran from the Ottoman Empire to the Republican Turkey</i>	134-145

KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN İNTERNET HABERLERİNDE ÇERÇEVELENMESİ

Bahar AYKAÇ¹

ÖZET

Bu araştırmanın amacı internette okunan haberlerde küresel iklim değişikliğine yönelik haberlerin nasıl çerçvelendiğini inceleyip bunun kamuoyundaki risk algısı ile ilişkisinin nasıl olabileceğini tartışmaktır. Bu amaçla 20-27 Mart 2018 tarihleri arasında Google News sitesinde “küresel ısınma” ve “iklim değişikliği” kodlarıyla aratılan 41 haber incelenmiştir. MAXQDA 18 programı kullanılarak çerçeve ve içerik analizi yapılmıştır. Bunun sonucunda haberlerin felaket beklentisi odaklı olduğu ve daha çok bireysel çözümler ortaya koyduğu gözlenmiştir. Bu kadar büyük felaket beklentilerine (soyların tükenmesi, dünyanın bir kısmının yaşanmaz olması gibi) çözüm olarak da geri dönüşürme, tasarruf gibi bireysel çözümlerin ağırlıklı olarak sunulması da tutarsız bir mesaj iletimine yol açıp ya problemin abartıldığına ya da yetersizlik hissine sebep oluyor olabilir.

Anahtar Kelimeler: küresel ısınma, medya, çerçeveleme, içerik analizi

FRAMING CLIMATE CHANGE NEWS ON INTERNET MEDIA

ABSTRACT

This study aims to identify how online news frame climate change and argue the relations between these frames and risk perception of public. In order to collect data, “climate change” and “global warming” phrases were searched on Google news website between 20-27th of March 2018. 41 news from different websites were identified. The news were analysed by using MAXQDA 18. Results showed that the news use catastrophic future expectations and individual responsibility frame more than the other frames. This situation might lead to confusion, because if the future is that in darkness, how only individual level action prompts as the main solution. Therefore, broader frames can be more helpful to raise public awareness.

Keywords: global warming, media, framing, content analysis

GİRİŞ

Gündelik hayatta kişiler sürekli dil ile iletişim kurarak yaşadıkları dünyaya anlam vermekte ve bu anlamları birbiriyle değiştirmektedirler. Bu oluşan ve değişen anlamlar toplumdaki güç ilişkilerinden, kültürden etkilenip söylemsel olarak güçlenerek yaşanan gerçekliği oluşturmaktadır.

Çevre konusu da bundan bağımsız değildir. İçinde yaşamamıza, duyu organlarımıza hitap etmesine rağmen çevre ile dünya ile kurduğumuz ilişki de belirli bir yönden sosyal olarak inşa edilmektedir. Çünkü çevrenin nasıl bir düzeni olduğu, insanın doğada kendisi dışında var olan canlılarla olan ilişkisi, onlara vereceği anlam da sosyal olarak inşa edilen bir anlamdır.

¹Arş. Gör., Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, b.aykac90@gmail.com

Bu inşanın önemli bir kısmı da medya aracılığı ile olmaktadır (Schudson, 2002). Postmodern dünyada gün içerisinde pek çok bilgiye, habere özellikle medya yoluyla maruz kalıyoruz. Medya teknolojik alanda ya da yeni bilimsel gelişmeler gibi gündelik bilgi alanına yeni giren konularda, onlara anlam vermek için kendisine ihtiyaç duyduğumuz bir sistem (Hannigan, 1995). Çevresel meseleler içerisinde özellikle küreselleşen dünyanın küresel bir krizi olan ve beş duyu ile algılamakta zorlandığımız iklim değişikliği de buna dahil edilebilir. Çünkü hem bilimsel bir bilgidir hem de yağmur, sel, deprem gibi çevresel bir olay olmasına rağmen, onlar gibi algılanmaz. Bilimsel bilginin karmaşıklığı da kişide bunun medyada sunulduğu şekliyle inşa edilmesine yol açmaktadır. Bu da medyada çevresel sorunların sunumunun çalışılmasını önemli bir duruma getirmektedir. Bu alanda ülkeler arasındaki farklılıklar ve medyanın gücü açısından verilebilecek örneklere bakılırsa ozon tabakasındaki delinmenin Amerika Birleşik Devletleri'nde çok önemli bir sorun olarak formüle edilmesi ya da Çernobil Kazası'nın Avrupa ülkelerini nasıl etkilediğinin çok önemli olarak görülmesi sayılabilir. Belki de medyanın gücü, bilimsel bilgi medya yoluyla görünür hale geldiğinde artık bu mesele hiç olmamış gibi bir söylem geliştirilemeyecek olması ve buna göre politika oluşturulamayacak olmasıdır (Dickson, Kays, Law, & Eiteman, 1992; Liberatore, 1997).

Medya ile ilgili sorunlardan biri de medyada gündemin esas olması ve konuların günden güne değişmesidir (Driedger, 2007). Medyada küresel iklim değişikliği ile ilgili çalışmalar da medyanın bu konuyu arada bir gündeme getirip getirmemesi gibi bir durumun varlığına işaret etmiştir (Carvalho & Burgess, 2005). Boykoff'un (2007) yaptığı çalışmalar ise İngiltere'de ve ABD'de küresel iklim değişikliğine yönelik haberlerde düzenli bir artıştan bahsetmektedir. Bu durum bize küresel iklim değişikliği ile ilgili haberlerin dünyanın her yerinde aynı şekilde ve miktarda verilmediğini göstermektedir. ABD medyası ile ilgili dikkat çeken başka bir durum da medyanın küresel iklim değişikliği olmadığını düşünen çok küçük bir azınlığın da fikirlerine yer vererek durumu sanki bu konuda yarı yarıya bir ayırım varmış gibi lanse etmeleridir. Bunun sonucunda halk da bu gerçekliği medyaya göre inşa ettiği için küresel iklim değişikliğini tartışmalı bir durum olarak anlamlandırmaktadır (Nisbet, 2009).

Sampei ve Aoyagi-Usui (2009) tarafından yapılan çalışma 1998-2007 yılları arasında Japonya'da çıkan gazete haberleri ile kamudaki iklim değişikliğine yönelik kaygılar arasındaki bağlantıya bakmıştır. Bunun için gazetelerde "küresel ısınma" ve "iklim değişikliği" ile ilgili kelimeler taratılmış ve bunun kamudaki çevresel kaygı ile korelasyonu incelendiğinde bu tarz haberlerin kısa süreli olarak halkın bu konuyla ilgilenmesini sağladığını göstermiştir. Makaledeki bir diğer ilginç bulgu da küresel ısınma için yapılan kampanyaların küresel ısınma ile ilişkilendirilmeyebileceğidir. Japonya'da enerji harcamayı azaltmayı hedefleyen bir kampanyanın parçası olan COOLBIZ, ceket giyilmemesi, resmi kıyafette esneklik, iş yerlerinde klima kullanımının azaltılması ile ilgili ve böylece küresel ısınmayı azaltmaya yönelik bir kampanya olmasına rağmen halk kampanyayı bilmekte ama küresel ısınma ile olan bağı bilmemektedir. Bu durumda bahsedilen çalışmanın sonuçlarından kampanya ile küresel ısınma arasındaki bağlantı kurulmadan haberlerin aktarıldığı çıkabilir.

Medya ile ilgili bu bilgiler bize medyadaki çerçevelemenin önemini göstermektedir. Haberlerin nasıl sunulduğu, hangi çerçeve ile aktarıldığı ve o konudaki söylemi ve düşünüş şeklini belirlemede etkili olmaktadır. Japonya'da halkın küresel ısınma ile COOLBIZ kampanyası arasında bir ilişki kuramaması da çerçeveleme ile ilgili bir sorun olabilir.

Çerçeveleme iletişim çalışmalarında çok kullanılan bir metod olarak karşımıza çıkmış ve Entman (1993) da bu konseptin diğer çalışmalarda kullanılması gerektiğini belirten kişi olmuştur ve psikoloji alanında Kahneman ve ark.'nın (1984) ünlü Asya deneyi çalışması ile bu çalışmalar önem kazanmıştır (Kahneman, Tversky, & Slovic, 1984).

Çerçeveleme bilginin nasıl sunulduğu, nasıl kurulduğu ve belirlendiği, medya takipçileri ile ilgili etkileşime yönelik bir süreçtir (De Vreese, 2005). Özarıan ve Güran (2015) da çerçevelemeyi evin dış iskeletine benzetmiş ve binada çerçeve dışında başka yapılar olsa da çerçevenin şekli belirlediğini söylemiştir. Çerçeveler haberlerde sunulan merkezi ve baskın fikirler olarak da tanımlanmış (Gamson & Modigliani, 1989), Entman (1993) ise bir seçimi öne çıkarmak, daha önemli hale getirmek kısmına vurgu yapmıştır.

Neuman (1992) içerik analizinde haberleri “çerçeveler” ve “olgular içeren bölümler” olarak ikiye ayırmıştır. Böylece haber çerçevelerinin kullanımı kolaylaşmıştır.

Konuya özgü haber çerçeveleri içerik analizine bakarak belirli bir konunun çerçevelenmesine bakılmasıdır ki bu çalışma da buna odaklanmıştır. Genel haber çerçeveleri ise konulardan bağımsız olarak en çok kullanılan çerçevelere işaret etmektedir. Bunlar “çatışma”, “ahlak”, “ekonomik etkiler” ve “insanın rolü” olarak Valkenburg (2000) tarafından sınıflandırılmıştır. Örneğin, küresel ısınmadan bahsederken Çin ve ABD ilişkileri açısından ele almak çatışmaya örnek olarak verilebilir.

Nisbett (2009) ABD basınında küresel ısınmaya yönelik çerçevelerden bahsetmiştir. Bunlardan öne çıkanlar ahlak ve halk sağlığı çerçeveleridir. Ahlak çerçevesi küresel ısınmayı milli gurur/mücadele çerçevesinde yansıtmak anlamına gelirken halk sağlığı çerçevesi de alerjiden, çocuklar ve gençlerin bu durumdan nasıl etkileneceğinden bahsederek küresel ısınmayı anlatmaktadır. Bu çerçeveler küresel iklim değişikliğini kutuplarda olan uzak bir mesele olmaktan çıkarıp daha gündelik ve hayatın içinde bir mesele haline getirmektedir.

Demircan ve ark. (2016) medyanın gündemi belirleme gücünü Türkiye özelinde çalışmıştır. Bu çalışmada Temmuz-Aralık 2016 tarihleri arasında bir medya takip merkezinden çekilen gazete ve dergi haberlerinin analizi yapılmıştır. “İklim” anahtar kelimesi aratılarak yapılan çalışmada 847 gazete ve 1029 dergiye ulaşılmış ve toplamda 1193 haber içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu çalışmanın sonuçlarına göre iklim değişikliğine yönelik haberler en çok ağustos ayında yapılmıştır. Bunu sebepleri de ağustosun sıcaklık artışı, kuraklık, susuzluk, orman yangınları gibi olayların daha çok görüldüğü bir ay olmasıdır. Japonya’daki durumla beraber düşünüldüğünde orada kampanyalar, Türkiye’de ise doğa olayları insanların bu konuyu önemsemelerinde daha belirleyici olmaktadır. Başka bir sonuç da haberlerin neredeyse tamamının iklim değişikliğin varlığını kabul ettiği ve dünyadaki şüphecilerden bahsetmediğidir. Ayrıca iklim değişikliğini kabul eden haberlerin tamamı iklim değişikliğini olumsuz olarak yansıtmaktadır. Haberler Türkiye’nin hazırlıklı olma durumu ya da enerji azaltımı ile ilgili ülke politikalarından bahsetse de bireysel katılım ve yaşam tarzı ile ilgili bir rapor sunmamıştır. Ayrıca çalışmada iklim değişikliğinin ekonomik ve turistik sonuçlarından bahsedilmiş ama insan sağlığını ya da ölüm-yaşam döngüsünü nasıl etkileyebileceği ile ilgili bilgi verilmemiştir. Medyadaki çelişen haberlere gelince de hem ülkede fosil yakıt kullanımının çok fazla olduğuna yönelik haberler hem de sürdürülebilir enerji kaynaklarından yeterince faydalandığına yönelik haberler yapılmıştır.

Cılızoğlu ve Sayımer (2009) tarafından yapılan Türkiye’deki gazetelerin küresel ısınmaya ayırdıkları yeri inceleyen bir diğer araştırmada da 2007 yılının Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında Cumhuriyet, Posta ve Sabah gazetelerindeki haberlere ve köşe yazılarına yönelik içerik analizi yapılmıştır. Bu amaçla gazetede ki toplam 191 haber, köşe yazısı ve ilan incelenmiştir. Bunların içerikleri çeşitli amaçlarla belirli kategorilere ayrılmış ve buna göre yüzdeleri hesaplanmıştır. Bu kategoriler başta, halkın farkındalık sağlamasında haber kaynağı önemli görüldüğü için kaynak faktörleri (gazetenin kendisi, sivil toplum kuruluşları, siyasal ve toplumsal aktörler, bilim insanları) ve çağrışım faktörleri (yorumsuz, pozitif ve negatif) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Olumlu faktörler de kendi aralarında bilgilendirici, toplumsal belleğe atıf yapma ve geleceğe yönelik projeksiyon gibi alt başlıklara ayrılmıştır.

Olumlu haberlerin küresel ısınmayı kabul edici eğilimde olduğu düşünülürken Türkiye’de medyanın küresel ısınmayı kabul edici bir tavrı olduğu bilgisi ile tutarlıdır.

Bu yapılan çalışmada ise mesele daha derinleştirilerek küresel iklim değişikliğinin nasıl çerçevelendiğine bakılmıştır. Medyada haberlerin sunuluş şeklinin daha derin incelenmesine dayalı bu çalışmada söz konusu çerçevelerin birbirleriyle nasıl bir ilişkide olduğu ve şahsi algıyı nasıl etkileyebileceği tartışılarak ileriki çalışmalar için zemin hazırlanmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada 20-27 Mart 2018 tarihlerinde Google News sitesinde küresel iklim değişikliği ile ilgili aramalarda ilk çıkan haberlerin analizi yapılmıştır. Bu tarihin seçilmesinin nedeni geçmişteki çalışmaların daha çok yaz mevsiminde yapılmasından dolayı farklı bir zaman dilimi seçilmek istenmesi ve o hafta ülke genelinde ışıkların kapatıldığı bir farkındalık eyleminin yapılmış olmasıdır. Ayrıca günümüzde haberlerin daha çok internetten okunduğu ve gazetelerde bir haber yer alsın bile okunmayabileceği ve okunan haberler üzerinden bir sonuca gidilmesi düşünülerek Google News’in okunma temelli haber sıralama sistemi nedeniyle bu şekilde bir veri toplama yöntemi seçilmiştir. Bu amaçla Google News’e “küresel ısınma” ve “iklim değişikliği” kelimeleri yazılarak, bununla ilgili en çok çıkan haberlere bakılmıştır. Bunun sonucunda birbirini takip eden günlerdeki haberler çıkarılarak 41 habere ulaşılmıştır ve bu haberler tek bir dosya halinde toplanmıştır. Sonuçta, Habertürk’ten 4, Türkiye Gazetesi’nden 1, TRT Haber’den 1, Sputnik News’ten 1, NTV’den 3, Milliyet’ten 3, Euronews’ten 1, Anadolu Ajansı’ndan 3, Timeturk’ten 1, Haberler.com’dan 1, Kıbrıs Postası’ndan 1, Beyaz Gazete’den 1, Tekirdağ Yeni Haber’den 1, Webtekno’dan 2, Birgün’den 1, Hürriyet’ten 8, Amerika’nın Sesi’nden 1, Yeşil Gazete’den 1, Güneydoğu Ekspres’ten 1, Deutsche Welle Türkiye’den 2, İhlas Haber Ajansı’ndan 1, İndigo dergisinden 1, Finans Gündem Gazetesi’nden 1 haber yer almıştır. Tek bir dosya halinde toplanan haberler MAXQDA 18 programına yüklenmiş ve orada satır satır kodlandıktan sonra analiz edilmiştir. Verilerin kodlanmasında genel haber çerçeveleri ve Nisbet’in (2009) ABD medyasında tespit ettiği çerçeveler göz önünde bulundurulmuş ama yine de özgün içeriği kaybetmemek için tümevarımca bir kodlama yapılmıştır.

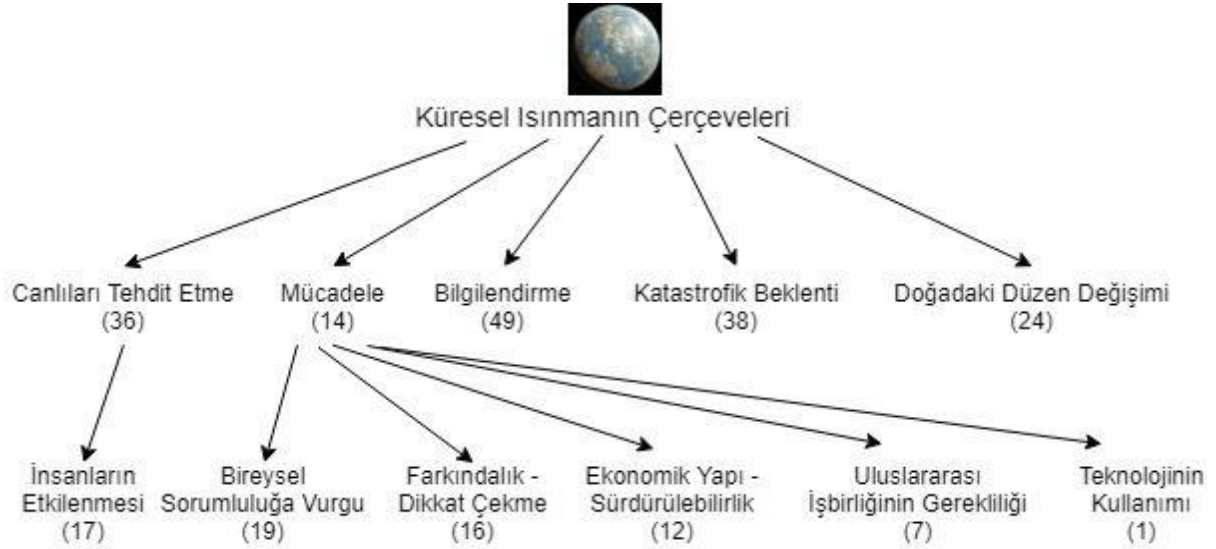
İçerik analizi yöntemi benimsenen bu çalışmada (Downe-Wamboldt, 1992) gazete haber başlıkları, alıntılar ve haber içerikleri birlikte kodlanmış ve çerçeveleme analizi yapılmıştır. Gazetelerin belirli bir metnin, diyalogun ya da konuşmanın tamamını değil kendilerince sunulması gerektiğini düşündükleri kadarını sundukları düşüncesi (Byrant & Zillman, 1986) sebebiyle alıntılar da diğer verilerle beraber kodlanmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Küresel iklim değişikliğine yönelik haberler; iklim değişikliğinin nedenlerinden bahsedenler, küresel ısınmayı ahlaki bir çerçeveye oturtanlar, doğadaki düzen değişiminden bahsedenler, canlılara vereceği zararı anlatanlar ve iklim değişikliği ile mücadeleye dikkat çekenler olmak üzere beş başlık altında sınıflandırılabilir (Tablo 1).

Tablo1 Küresel Isınmanın Çerçeveselenmesi

Haberlerle ilgili en çok dikkat çeken kısım, küresel iklim değişikliği ile ilgili kesin bir yargıyla konuşulması, bu konudaki tartışmalardan çok fazla bahsedilmemesidir. Bu anlamda Türk medyasının Amerikan medyasına göre daha farklı bir çerçeve ile haberleri sunduğu söylenebilir. Bunun dışında küresel ısınmanın nedenleri haberlerde çok fazla yer bulmamış, ziyadesiyle doğaya vereceği zarar ve mücadele yöntemleri, özellikle de bireysel sorumluluk alanı kendine yer bulmuştur.

Tablo 2 Küresel Isınma ile İlgili Çerçevelerin Yüzdelerine Göre Oranları

İkinci tablo çerçeveleme dışında olgusal olarak da yer alan haberleri içermiştir. MAXQDA programının hesaplamalarında kare tablodaki kareler büyüdükçe haberlerden bahsetme sıklığı artmaktadır. Buraya kadar haber içeriklerinin temalarının sıklıkları anlatılmıştır. Sonraki bölümde bu haber içeriklerinin çerçevelenme biçimleri farklı altbaşlıklarla çerçeveler ve olgusal içerikler birleştirilerek aktarılacaktır.

Küresel Isınmanın Nedenleri

Küresel ısınmanın nedenleri kategorisinde çok az haber olmakla beraber, doğanın içindeki sistemsel döngünün küresel ısınmaya sebebiyet verebileceği haberlerde yer almış, ayrıca sanayinin gelişmesi ve bilinçsizlik gibi insan kaynaklı nedenlere de değinilen çerçevede nedenlere yer verildiğinde genelde şüpheliğin yer almadığını görürüz.

“Örneğin okyanuslardaki gözle görülemeyen algler, dolaylı olarak küresel ısınmaya zemin hazırlayabiliyordu.” [Webtekno]

“Sanayinin gelişmesi, çevreye olan duyarlılıktaki düşüş, bilinçsiz olarak çevreyi kirletmemiz sebebiyle son 100 yıl içerisinde dünyadaki hava sıcaklığında 2 derecelik bir artış oldu.” [Hürriyet]

Ahlaki Değer Çerçevesi

Küresel iklim değişikliğinin nedenleri açısından dikkat çekebilecek ama sadece tek bir haberde geçen bir ifade bunu ahlaki bir çerçeveye oturtmaktadır. Burada insanın çevreye zarar verirken bilinçli olduğu ve kendi çıkarları uğruna çevreye zarar verdiği vurgusu çerçevelenmiştir.

“Tabiatın dengesi bozuldu. Elbette bütün suçu teknolojiye atıp biz aradan sıyrılmayız. Çünkü çevre sorunlarının altında insanın bencilliği ve hırsı yatıyor.” [Anadolu Ajansı]

Doğadaki Düzen Değişimi

Küresel iklim değişikliği ile ilgili haberlerde dikkat çeken nokta doğadaki değişimden, özellikle kasırga tarzı doğal afetlerden bahsedilmesidir. Burada özellikle Türkiye’de az görülen hava olaylarına yer verilerek biraz daha trajik bir değişim çerçevelenmekte ve aynı zamanda coğrafi bir ötekileştirme yapılmaktadır.

“Dünya iklim sisteminde değişikliklere neden olan küresel ısınmanın etkileri en yüksek zirvelerden, okyanus derinliklerine, ekvatordan kutuplara kadar dünyanın her yerinde hissediliyor. Küresel ısınmaya bağlı olarak dünyanın bazı bölgelerinde kasırgalar, seller ve taşkınların şiddeti ve sıklığı artarken bazı bölgelerde uzun süreli, şiddetli kuraklıklar ve çölleşme etkili oluyor. Kışın sıcaklıklar artıyor, ilkbahar erken geliyor, sonbahar gecikiyor.” [Milliyet]

“İklim değişikliği tatlı su kaynaklarının azalmasına yol açacak. Daha çeşitli yağış rejimleri, yoğun sağanaklar görülecek. Yüksek enlemler yüzde 40 daha nemli olacak. Güney Avrupa, Akdeniz’in kuzeyi yüzde 30 daha kuraklaşacak.” [Hürriyet]

“Karadeniz gibi şiddetli yağışların artıp sıklaşacağı bölgelerde ise ekinler zarar görecek, yüzey ve yer altı sularının kalitesi bozulacak.” [Hürriyet]

Doğadaki Düzen Değişiminde Oluşacak Yeni Normaller

Küresel iklim değişikliği ile ilgili haberlerin bir kısmı da özellikle sıcaklıktan bahsetmiş ve gelecek senaryoları ortaya koymuştur. Burada az görülen sıcaklıkların artık normalleşeceği ve küresel iklim değişikliğinin nadir yaşanan hava durumlarının artık süreklileşeceği şeklinde bir değişim çerçevesi öne çıkarılmıştır.

“Geçmişte aşırı kabul edilen sıcaklıklar, öncelik bölgeleri için yeni normal olacak.” [Sputnik News]

“(…) 2050 yılından itibaren İstanbul’da hava sıcaklıklarının 45 derecelere ulaşacağını, deniz seviyesinin Kadıköy’de metronun girişini aşacak şekilde yükseleceğini (…)” [Indigo Dergisi]

Canlıların Yaşamını Tehdit Etme

Küresel ısınma ile ilgili haberlerde belki de en çarpıcı olan ve dikkat çeken kısım biyoçeşitliliğin azalacağına vurgu ve özellikle hayvanların bu durumdan nasıl etkileneceğine dair vurgudur. Burada özellikle rakamlar verilerek daha bilimsel ve kesin bir yargı iletilmeye çalışılmıştır. İlginç olan bir nokta, genelde Amazonlar ve Afrika havzasına, yani ekvatora yakın bölgelerin etkilenmesine dikkat çekilmektedir. Burada sorunu Türkiye’den uzakta görme, egzotikleştirme gibi bir çerçeveleme yapıldığı görülebilir.

“‘Öncelik Bölgeleri’ olarak adlandırılan 33 bölgedeki canlı türlerinin yarısını tehdit ediyor.” [Sputnik News]

“Amazonlar, Madagaskar ve diğer risk altındaki biyoçeşitlilik alanlarındaki canlı türlerinin yüzde 25'i ile yüzde 50'sinin bölgesel olarak soyunun tükenmesine neden olabilir.” [Sputnik News]

“‘Çalışmamız, kral penguenlerden yaklaşık yüzde 70'inin, sera gazı emisyonları nedeniyle bu yüzyıl sona ermeden ya yer değiştireceğini ya da ortadan kaybolacağını gösteriyor.’ dedi.” [ntv.com.tr]

“Hayvanların göç dönemleri değişiyor.” [Milliyet]

“Güney Afrika Batı Cape bölgesinde yer alan ve kuraklık görülen Fynbos ise çoğu bu bölgeye özgün canlı türlerinin 3'te 1'ini kaybedebilir.” [Anadolu Ajansı]

“Büyük Set Resifi’nde küresel ısınma nedeniyle neredeyse sadece dişi yeşil kaplumbağalar dünyaya geliyor. Bu durum tüm türün sonunun gelmesine yol açabilir.” [Habetürk]

İnsanları Etkileme

Küresel iklim değişikliği ile ilgili haberler bu durumdan sadece hayvanlar etkilenecekmiş gibi verilse de nadiren insanlar üzerindeki etkilerinden de bahsedilmiş, özellikle göç ve sağlık alanlarında çerçevesiz ele alınmıştır.

“İklim değişikliği 100 milyon insanı yoksul bırakacak.” [Sputnik News]

“Özellikle beslenme alışkanlıkları ve hava durumunun değişmesi, belki küresel ısınma, bilemiyorum ama taş hastalıklarının artışına sebep oluyor.” [Gerçek Gündem]

“İnsanlar iklim değişikliği nedeniyle sıcaklık, nem, deniz seviyesinin yükselmesi ve daha fazla meydana gelmeye başlayan şiddetli hava olaylarında meydana gelen değişikliğe doğrudan maruz kalmakta ve su kalitesinde, yiyecek kalitesinde, ekosistemde, tarımda, endüstride, yerleşim yerlerinde ve ekonomide meydana gelen değişikliklerden ise dolaylı olarak etkilenmektedir.” [Hürriyet]

“İklim değişikliği kadınları daha çok etkiliyor BM'ye göre kuraklık, sel ve sıcak havanın etkileri, kadınların ortalama ömrünü erkeklere göre daha fazla kısaltıyor. Güney Afrikalı kadın aktivist uluslararası iklim koruma politikasındaki cinsiyet adaleti için kampanya yürütüyor.” [dw.com]

Katastrofik Beklenti

Küresel ısınma haberlerinde dikkat çeken önemli çerçevelerden biri, haberlerde korkutucu, endişe verici, beklenmedik durum çerçevesinin çokça ve farklı şekillerde sunulmuş olmasıdır. Bu haberlerde dikkat çeken bir taraf da hem dünya hem Türkiye için de bu tarz içeriklerin üretilmesidir.

“1960’lı yıllarda dünyanın dördüncü en büyük gölü olarak gösterilen Aral’daki su seviyesinin felaket derecede düştüğünden duyduğu üzüntüyü dile getirdi.” [Birgün]

“İşte bu değişikliklere dayanamayan bitki ve hayvan türleri de ya azalıyor ya da tamamen yok oluyor.” [Milliyet]

“(…) biyoçeşitlilik açısından en zengin bölgelerdeki canlı türlerinin yarısının bu yüzyıl sonunda yok olabileceğini ortaya koydu.” [Anadolu Ajansı]

“Bununla beraber, en iyi senaryo altında bile kayda değer ölçekte bir alanda türlerin iklim değişikliğine karşı ayakta durması mümkün olmayacak.” [Timetürk]

“Önümüzde çok kötü senaryolar var. Batı ülkeleri önemli tedbirler alıyor.” [Hürriyet]

Düşünülmesi gereken en önemli alanlardan biri de bu haberlerin yaratacağı etkidir. Bu tarz büyük iddiaların yaratacağı etkiler ya da kulağa nasıl gelebileceği “La Fontaine Masalları” benzetmesi ile örneklendirilmiştir.

“Gözle görülmesi mümkün olmayan bu canlılar, gerçekten de bu kadar büyük sorunlara yol açabilirler mi?” [Birgün]

“La Fontaine'den masallarmış gibi gelen bu uyarılara kulak asan olur mu bilinmez fakat bir başka gezegende nasıl yaşayacağımızın anahtarını bulana kadar buradayız.” [Milliyet]

Mücadele

Bu çerçevede özellikle şehircilik bazında, küresel iklim değişikliği için yapılan çalışmalar yer almaktadır. Ayrıca en fazla zararı en çok zarar verenin gördüğü ve onların daha çok mücadele etmesi gerektiği alt metnini de görebiliyoruz.

“Trakya Bölgesinde İklim Değişikliği ile Mücadele ve Adaptasyon için Kapasite Artırımı” [Habertürk]

“Trabzon İklim Değişikliği ile Mücadele Ediyor.” [Habertürk]

“Türkiye şehirlerinde iklim değişikliği ile mücadele ve uyum konusunda son 5 yılda bir hareketlenme söz konusu ancak henüz yolun başında bulunuluyor.” [Yeşil Gazete]

Uluslararası İş Birliğinin Gerekliği

Çok az haberin yer aldığı bu çerçevede genel olarak bir araya gelen kuruluşlar ve mücadeleleri genel ve detaylandırılmamış bir çerçeve içinde verilmiştir. Planlar, ekonomik etki, pazarlık gibi alanlara girilmemiştir.

“Paris İklim Anlaşması’nın hedeflerine ulaşılması için Bloomberg’in ‘hırsına ihtiyaçları’ olduğunu kaydeden BM Genel Sekreteri, tüm ülkeleri iklim değişikliğiyle mücadele ve iklim değişikliğinin etkilerine karşı tedbirler almada kararlı çabalar göstermeye davet etti.” [Hürriyet]

“Küresel iklim değişikliği konusu yaklaşık son 40 yıldır, küresel boyutta bilim insanları, çevreci gruplar, sivil toplum örgütleri, politikacılar ve iş adamları arasında tartışılmaktadır. Hükümetler arası İklim Değişikliği Panelleri (IPCC), Kyoto Protokolü, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) bu tartışmaların sonucu ortaya çıkmıştır” [Güneydoğu Ekspres]

Teknolojiyi İklim Değişikliğiyle Mücadele İçin Kullanma

Tek bir haberde görülmüş bir kategori olan teknoloji kategorisi de mücadelenin inovasyon yolu ile nasıl yapılabileceğinden bahsetmektedir. Buna göre bilim sorunu çözenin ana yollarından birisidir.

“İklim değişikliğine ilişkin teknolojik ve bilimsel çözümlerin kıyasında bu tema altında en güncel sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin dönüştürücü doğası odakta olacak. Şehir altyapısı ve dizayn, kurumsal yenilikçilik, ezber bozan teknolojik gelişmelerin masaya yatırılması beklenmekte.” [Yeşil Gazete]

Bireysel Sorumluluk

Çok dikkat çekici bir çerçeve olan kişilerin bireysel eylemleri ile ancak ve ancak bu sorunun karşısında durabileceği fikri gazetelerde geniş yer kaplamaktadır. İnsanların davranışlarını değiştirdiğinde bu sorunların çözüleceği, hiçbir meselenin bizi aşmadığı, dilekçe imzalamanın, atık toplamak için insanlarla bir araya gelmenin teşvik edildiğini görebiliriz.

“Öncelikle atığınızı, özellikle de doğada çözülmesi yüzyıllar süren tek kullanımlık plastik malzeme kullanımını azaltın. (...) İster plajları temizlemek için bir etkinlik düzenleyin, ister etrafınızdaki insanları geri dönüşüm konusunda teşvik edin, isterseniz dünyamızı korumaya yardım etmek için bir dilekçe imzalayın. Dünyaya bağlanın ve onu korumak için bir şeyler yapın.” [TRT Haber]

“Nihayetinde çevre sorunları, insan davranışlarının sonucudur. Bazen iklim değişikliği, küresel ısınma gibi bu büyük sorunların bizi aştığını düşünür, 'hükümetler, büyük şirketler yapsın' deriz. Ama aslında hükümetler, büyük şirketler biziz, hepimiziz.” [Anadolu Ajansı]

“Küresel ısınmayı engellemek için yapmamız gereken şeyleri şu şekilde özetleyebiliriz. Her zamankinden daha sık yürümeli, bisiklet kullanmalı ve toplu taşıma araçlarından daha çok faydalanmaya özen gösterilmeli. Evimizden çıkan çöplerin sadece yarısını geri dönüştürerek karbondioksit tasarrufu sağlamalı.” [Milliyet]

Bireysel sorumluluk ile ilgili dikkat çeken bir durum da Türkiye'deki belediyelerin sorumluluk hissetmediğine yönelik haberdur. O zaman sorumluluk sadece kişilerin atık kullanmasında mı, ABD gibi ülkelerin mi bir şeyler yapması bekleniyor.

“Ankete katılan belediyelerin %65’i iklim değişikliğine ilişkin tedbirler geliştirmeyi kendi sorumluluk alanları arasında görmüyor ve bu alanda sorumluluk talep etmiyor.” [Yesil Gazete]

Farkındalık – Dikkat Çekme

“(…) Dünyadaki çevre problemlerine dikkati çekmek amacıyla 24 Mart’ta ışıklar bir saatliğine söndürülecek.” [Türkiye Gazetesi]

“(…) halkımız somut örnekler vasıtasıyla yenilenebilir enerji kaynaklarının yararı hakkında bilgi sahibi olacaktır.” [Habertürk]

“(…) eğitimleri küçük yaşta çocuklara verebilirsek, aileler üzerinde daha çok farkındalık yaratmış olacağımızı düşündük. Eğer çocuklarımıza küçük yaşta iklim değişikliğine sebep olabilecek olumsuz faktörleri öğretebilirsek hem büyüklerine hem de ailelerine örnek model olabilirler. Evlerinde iklim değişikliğine sebep olabilecek faktörleri yaptıkları uyarılarla anne ve babalarının vasıtasıyla en aza indirebileceklerdir.” [Hürriyet]

“Böyle bir topluma neyi nasıl anlatacağız? Kısa vadede bir şey yapamayız. Ancak eğitici birkaç kısa film televizyonlarda zorunlu yayın olarak kullanılabilir, o kadar.” [İHA]

Ekonomik Yapı – Sürdürülebilirlik

Enerji ile ilgili haberlerde küresel iklim değişikliği ile beraber kalkınma çerçevesinde olmaktadır. Hem küresel iklim değişikliği ile mücadele etmek hem de başka faydalar sağlamak gibi çoklu bir sunum dikkat çekmektedir. Burada özellik sürdürülebilir enerji kaynaklarının teşvik edildiğini ve bunların arasında Nükleer Enerji’nin yer almadığını ama hidroelektrik santrallerin yer aldığı gözlenmiştir.

“Rüzgar enerjisi, güneş enerjisi, jeotermal enerji ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarını teşvik etmeli.” [Milliyet]

“Projenin amacı; arazi kullanımı ve iklim değişikliği projeksiyonlarını dikkate alarak, bölgesel ve ulusal kalkınma planları ile uyumlu, sürdürülebilir ekonomik gelişmeyi sağlamak için; hızlı nüfus artışı, ticaret ve sanayideki gelişme yanında, iklim değişikliğine karşı arazi ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı, tarımsal üretimin devamlılığı ve taşkın risk ve zararlarının minimuma indirilmesi veya yok edilmesi için paydaşların kapasitelerinin artırılmasıdır.” [Tekirdağ Yeni Haber]

“Bol bol ağaç dikilmeli. Rüzgar enerjisi, güneş enerjisi, jeotermal enerji ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarını teşvik etmeli. İsraf yapılmamalıdır.” [Milliyet]

“Adana’nın merkez Yüreğir İlçe Belediye Başkanı Mahmut Çelikcan ‘Yüreğir İlçesi İklim Değişikliğine Hazırlanıyor’ projesi kapsamında Yüreğir Engelli Koordinasyon Merkezi’ne yerleştirilen güneş enerji panellerini gezdi. Demonstrasyon amacıyla kurulan güneş enerjisi üniteleri ile üretilen elektrik enerjisi engelliler merkezinin elektrik ihtiyacını karşılayarak enerjiye olan bağımlılığın azaltılması hedefleniyor.” [Hürriyet]

“Akan suyun gücünden faydalanan HES’lerin, çevre kirliliğine ve sera gazı emisyonuna sebep olmadan, temiz ve yenilenebilir enerji sağladığını aktaran Eroğlu, suyu kontrol edip düzenleyerek sel ve taşkınların önüne geçildiğini ifade etti. Veysel Eroğlu, HES projeleri ile hem enerji üretileceğini hem de nehirlerin akmaya devam edeceğini belirterek, şunları kaydetti: ‘İyi planlanmış çevre ile uyumlu, yeşili ve maviyi buluşturan HES projeleri, enerji ve kalkınmayı da beraberinde getirecektir.’” [Anadolu Ajansı].

TARTIŞMA / SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı belirli bir dönemde Türkiye’de küresel iklim değişikliğine yönelik en çok okunan haberlerin detaylı bir içerik analizi ile nasıl çerçvelendiğini incelemektir.

MAXQDA tablosunda da gösterildiği üzere bulgular haberlerin olgusal bilgi verme ile beraber küresel ısınmanın nedenlerinden, özellikle biyoçeşitlilik için doğuracağı sonuçlardan ve beklenen felaketlerden daha sık bahsedildiğini göstermektedir.

ABD gazeteleri küresel iklim değişikliğini çelişkili ve belirsiz gösterirken (Marisa Dispensa, & Brulle, 2003) Türk gazetelerinde bu durum bir kesinlik içerisinde yer almıştır. Kesinlik çerçevesi diyebileceğimiz bu çerçevede genelde küresel iklim değişikliğinin etkileri ve bununla yapılacak mücadelede bireysel sorumluluğun rolünün başat olduğu söylenebilir.

Küresel iklim değişikliğini bir çevre sorunu olarak daha geniş perspektifte de düşünebiliriz. Çevrenin sosyal olarak inşa edilmesine, doğaya yönelik mitler açısından bakıldığında (Schwarz & Thompson, 1990) gazetelerin çevreyi “hassas” ya da “hırpalanmış” olarak kurduğu ve denge bozulduğu zaman bunun sonuçlarının olacağını belirttikleri görülmüştür. Bu da örneklem içindeki gazetelerde vurgulanan doğayı koruma ve harekete geçilmesi gerekliliği ile uyumaktadır. Çünkü doğa hassastır ve insanların duyarlı olup onu korumasına ihtiyacı vardır. Ayrıca ötekileştirme kuramı çerçevesinde (Joffe, 1999) düşünürsek felaketin coğrafi olarak uzakta görülmesi, kötülüğün uzaklarda başlaması da aslında bir çeşit ötekileştirme pratiği olarak görülebilir. Haberlerde kutuplar yerine daha ziyade Akdeniz havzasının da dahil olduğu ekvator kıyısından bahsedilmiştir. Geçmişte kutuplardan çok bahsedildiği düşünülürse bunun daha yeni ve bizim ülkemize de yakın bir coğrafya olması riskin daha büyük algılanmasına sebebiyet veriyor olabilir.

Küresel iklim değişikliği ile ilgili en dikkat çekici kısımlardan biri de felaket çerçevesi içinde yer alan ve kulağa La Fontene masalı gibi geldiği belirtilen ve kıyamet senaryosu gibi sunulan haberlerdir. Türlerin yüzde doksanının yok olacağından, milyonlarca insanın göç edeceğinden bahsedilmiş bu haberler sürekli bilimsel kaynaklara dayandırılarak inandırıcı olmasına da özen gösterilmiştir denilebilir. Bir haberde de “sizce böyle felaketler olabilir mi” diye sorulmuştur. Bu haberler harekete geçilmesi için bilimin olayları abarttığı şeklinde algılanıyor olabilir. Bu meselenin bir kısmını oluşturmaktadır. Ama verinin içine bakıldığında uluslararası iş birliği, şirketler düzeyi ya da belediyeler gibi kuruluşların sorumluluklarına pek yer verilmemiştir. Bu da medyada çerçevelenerek sunulan şeyin önemsenen kısım olduğu düşünüldüğünde okuyucuların küresel ısınmayı bir neden-sonuç- sorumluluk-çözüm ekseninde düşüncelerinin zorlaştırıldığı söylenebilir. Hatta gazetelerden birinde belediyelerin çok sorumluluk hissetmediği belirtilmiştir. Bu kadar büyük ve felaket içeren sonuçları olan bir durum olarak tasvir edilen küresel iklim değişikliğinin atıkların, bisiklet kullanımı gibi bireysel eylemlerin neredeyse ana çözüm olarak bahsedildiği mücadele söylemleri bireyleri güçsüz hissettirip eylemsiz kalmalarına ya da kendi davranışlarının etkilerini tam ölçekli olarak görememelerine sebep oluyor olabilir. En kötü ihtimalle de felaketin uzakta algılanmasına ya da felaket temalı haberlerin inandırıcı görünmemesine sebebiyet verebilir.

Haberlerin enerjiden bahsettiğinde sürdürülebilir enerjiden bahsetmeleri ama HES’in politik olarak çelişkili durumundan bahsetmemeleri, medya ile ilgili reel bir durum olabilir. Edwards ve Henderson (2000) gazetelerin kar amacı güden özel şirketler olduğunu ve çevre hakkında özellikle özel şirketlerin verdiği zararlardan bahsetmenin kendi patronlarına verebileceği zarardan bahsetmiş ve bu yüzden bu tarz haberlerin yer almamasının bu tarz bir gerekçesi olduğunu ortaya koymuştur. Bu da çevre söyleminin kurulumunda bu ayağın neden eksik olduğunu açıklıyor olabilir. Ayrıca gazetelerin ticari bir boyutlarının olduğu ve daha fazla okunma ve satma kaygılarının olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir.

Genel olarak gazetede haberlerin bilgilendirmeye yönelik içeriğe çok yer verdiği gözlenmiştir. Ayrıca haberlerin az da olsa çok farklı çerçevelere yer verdiği, az da olsa ahlaki çerçevenin yer aldığını görmekteyiz. Bunun dışında felaket beklentisi çerçevesinin belki de en dikkat çeken çerçeve olduğu ve ilerdeki çerçevelere yönelik algı çalışmalarında odaklanılmasının faydalı olduğu bir çerçeve olduğu açıktır.

Araştırma ile ilgili en önemli kısıtlılık belirli bir zaman diliminde yer alan haberlere yer verildiğinden büyük çıkarımlar yapmanın kolay olmamasıdır. Genelde çerçeveleme çalışmalarında çok fazla habere ulaşmak istendiğinde başlıklar üzerinden analiz yapılmaktadır ama bu çalışmada daha derin analiz yapmak için daha az haber analiz edilmiştir. Farklı çalışmalar farklı mevsimlerde, politik toplantı zamanlarında ve farklı hava olaylarında da analiz yaparak farklı çerçevelerin görülmesini sağlayabilir.

Gelecekteki çalışmalar küresel ısınmada sorumluluk algısının, felaket beklentisi ile ilişkisini derinleştirerek daha kapsamlı bir çalışma ortaya koyabilir. Ayrıca iklim değişikliğinin ahlaki çerçeveye ne kadar oturtulduğu ya da insanlara yönelik etkisinin ne kadar uzak ya da yakın algılandığı da incelenebilir. Ya da bu çerçevelerden bir ya da birkaçı alınarak daha uzun süreli bir zaman çerçevesinde incelenebilir.

KAYNAKLAR

Boykoff, M. T. (2007). From convergence to contention: United States mass media representations of anthropogenic climate change science. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 32(4), 477–489.

Bryant, J., & Zillmann, D. (Eds.). (1986). *Perspectives on media effects*. Lawrence Erlbaum Associates.

Carvalho, A., & Burgess, J. (2005). Cultural circuits of climate change in UK broadsheet newspapers, 1985–2003. *Risk Analysis*, 25(6), 1457–1469.

Cılızoğlu, G. Y., & Sayımer, İ. (2009). Yazılı Basında Risk Algısının Oluşturulma Süreci: Küresel Isınma Örneği. *Marmara İleşim Dergisi*, 15, 7–21.

De Vreese, C. H. (2005). News framing: Theory and typology. *Information Design Journal & Document Design*, 13(1). Demircan, M., Turan, N., Arabacı, H., Coşkun, M., Türkoğlu, N., & Çiçek, İ. (2016). Gündem Belirleme Modeline Göre Yazılı Basındaki İklim Değişikliği Haber ve Köşe Yazılarının Analizi. *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*. Ankara.

Dickson, R. G., Kays, S., Law, S., & Eiteman, M. (1992). Abatement of ethylene by ozone treatments in controlled atmosphere storage of fruits and vegetables. *Presented at the American Society of Agricultural Engineers Meeting*. USA.

Downe-Wamboldt, B. (1992). Content analysis: method, applications, and issues. *Health Care for Women International*, 13(3), 313–321.

Driedger, S. M. (2007). Risk and the media: A comparison of print and televised news stories of a Canadian drinking water risk event. *Risk Analysis*, 27(3), 775–786.

Edwards, D., & Henderson, C. (2000). Can we trust the media on the environment? *Ecologist*, 30(4), 22–25.

Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58.

Gamson, W. A., & Modigliani, A. (1989). Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach. *American Journal of Sociology*, 95(1), 1–37.

Hannigan, J. A. (1995). *Environmental sociology: A social constructionist perspective*. Taylor & Francis US.

Joffe, H. (1999). *Risk and 'the other'*. Cambridge University Press.

Kahneman, D. A., Tversky, A., & Slovic, P. (1984). *Judgment under uncertainty*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Liberatore, A. (1997). The integration of sustainable development objectives into EU policy-making. In S. Baker, M. Kousis, D. Richardson, & S. Young (Eds.), *The Politics of Sustainable Development* (107-126). Routledge: London.
- Marisa Dispensa, J., & Brulle, R. J. (2003). Media's social construction of environmental issues: focus on global warming—a comparative study. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 23(10), 74–105.
- Neuman, W. R., Just, M. R. & Crigler, A. N. (1992). *Common knowledge. News and the construction of political meaning*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Nisbet, M. C. (2009). Communicating climate change: Why frames matter for public engagement. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 51(2), 12–23.
- Özarslan, H., & Güran, M. S. (2015). İletişim araştırmalarında çerçeveleme paradigması: son döneme ait bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 8(4), 32-48.
- Sampei, Y., & Aoyagi-Usui, M. (2009). Mass-media coverage, its influence on public awareness of climate-change issues, and implications for Japan's national campaign to reduce greenhouse gas emissions. *Global Environmental Change*, 19(2), 203–212.
- Schudson, M. (2002). The news media as political institutions. *Annual Review of Political Science*, 5(1), 249–269.
- Schwarz, M., & Thompson, M. (1990). *Divided we stand: re-defining politics, technology and social choice*. University of Pennsylvania Press.

A BRIEF REVIEW ON THE EFFECTS OF VIOLENT MEDIA ON YOUTHS

Furkan Tosyalı¹

ABSTRACT

The main aim of this paper is to briefly review the existing body of knowledge related to youth violence and media. In this context, empirical evidences regarding the association between youth violence and media are mentioned. Also, prevalence rates related to youth media usage, risk factors, and individual differences are given in the review. Then, some preventive suggestions based on the empirical findings are proposed to reduce the positive association between youth violence and media exposure. Finally, this brief review would be a useful starting point for further studies aiming to extend existing literature regarding youth violence and media exposure.

Keywords: youth, violence, media

ŞİDDET İÇERİKLİ MEDYANIN GENÇLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE İLİŞKİN KISA BİR DERLEME

ÖZET

Bu derlemenin ana amacı, gençlik şiddeti ve medya ile ilgili mevcut bilgiyi kısaca gözden geçirmektir. Bu bağlamda, gençlik şiddeti ile medya arasındaki ilişkiyle ilgili görgül verilerden bahsedilmiştir. Ayrıca gençlerin medya kullanımına ilişkin yaygınlık oranları, risk faktörleri ve bireysel farklılıklar ile ilgili bulgular da bu derlemede verilmiştir. Ardından, gençlik şiddeti ile medyaya maruz kalma arasındaki pozitif ilişkiyi azaltmak için görgül bulgulara dayanan bazı önerilere değinilmiştir. Son olarak, bu kısa derleme, gençlik şiddeti ve medyaya maruz kalma ile ilgili mevcut alanyazını genişletmeyi amaçlayan çalışmalar için yararlı bir başlangıç noktası olacaktır.

Anahtar kelimeler: gençlik, şiddet, medya

INTRODUCTION

The influence of television, since its invention, has already been huge on the life of mankind. In addition, with the emergence of the computer and the Internet, and the fact that the smartphones that we carry in our pockets are quite accessible through lower prices, media exposure has become inevitable in the current world. In the past, the number of televisions were more than telephones (US Department of Health and Human Services, 2001) but now, that kind of comparison would not be possible even if there are multiple televisions in homes. Supporting this statement, 97% of youth aged 12 to 18 years old were found to be users of

¹Arş. Gör., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, furkantosyali@metu.edu.tr

online communication (University of California Internet Report, 2003). Furthermore, 90% of adolescents were regular users of the Internet and 70% of them had at least one profile on social media web sites (Subrahmanyam, Garcia, & Harsono, 2009). Thus, almost all young individuals have online access without any boundaries on time and place (University of Southern California Report, 2004). Such online access without any boundaries may breed unfortunate consequences for youths such as increased tendency to show aggressive behaviors or violent acts after exposure of violence in media. In this context, main aim of this brief review is to mention about media exposure and youth violence.

Media Exposure and Youth Violence

With portable smart devices and easy access to the Internet, today's youth are members of a generation that can play games, watch videos, and keep up with the news—wherever they are. Today's youth spend most of their time on TVs, mobile phones, or computers (e.g., Kılıç, 2014; Kılıç, 2017). On one hand, we talk about a generation that has been under the influence of violent media in the way that they watch the horror movies and try to kill or destroy enemy characters in video games. On the other hand, social media has become a vehicle which can be used to show violence against not only peers through cyber-bullying, harassment, and dating aggression, but also to youths themselves such as self-harm and cyber-suicide (Cash, Thelwall, Peck, Ferrell, & Bridge, 2013; Hinduja & Patchin, 2010; Ruder, Hatch, Ampanozi, Thali, & Fischer, 2011). Perhaps the question that needs to be asked is whether we should really be concerned or not. To answer that question, I briefly presented findings from empirical investigations regarding the predictor role of violent media exposure on an individual's tendency towards violence.

According to Anderson et al. (2003), violence is defined as physical attacks that breed the most extreme and serious injuries. It may be possible to explain the effect of violent media content on violent behavior in terms of social learning theory. According to this theory, human behavior occurs in relation to the behaviors previously observed in one's environment, and this observation may lead to development of the individual's standards and cognitive attitudes regarding the behavior beyond a simple imitation. Moreover, these observations constitute the cognitive processes of normative beliefs and attitudes about behavior, having seen that the behavior is rewarded or punished (Bandura, 1989). For example, the attitudes of individuals who, in particular, experience violent behavior or task-rewarding returns in video games, may be inconsistent with their attitudes towards violent behavior in real life. In this context, if the content of the violent media that the individual is exposed to is contrary to their standards of conduct, or if such violent behavior is somehow rewarded in the media environment, it is likely that the individual's behavior would change as a result (Berkowitz & Powers, 1979; Geen & Stonner, 1973).

The scope of youth violence can include homicide, aggressive behavior such as physical fights, sexual and physical assault, and bullying (Dahlberg, 1998). The Centers for Disease Control and Prevention (2009) reported that homicide was the second reason for the death of youths and many youths were victims of fatal or non-fatal violence. The percentage of youth who were arrested due to violent crime totals 15% in the US in 2003 (Snyder & Sickmund, 2006). However, in America and many other nations, violent crime has reached the lowest level not only in youths, but also in adults in the last 10 years (Bureau of Justice Statistics, 2006; van Dijk, van Kesteren, & Smit, 2007). The arrests of young people for serious crimes have been consistently declining since the early 1990s (Bureau of Justice Statistics, 2006). Even though official records introduce such a reduction, youth violence remains a crucial issue since it may breed negative consequences on both the perpetrator and the victim such as negative perceptions about school (Nansel et al., 2001), behavioral problems (Haynie et al., 2001), and school non-achievement (DeVoe, Dean, Traube & McKay, 2005). Therefore,

youth violence is an unfortunate issue which could negatively influence individuals, families, and society (Centers for Disease Control and Prevention, 2007).

Studies conducted with both children (Irwin & Gross, 1995) and adolescents (Bartholow & Anderson, 2002) showed that participants who played violent video games were more likely to show violent behavior compared to others who played non-violent video games.

In addition to examining behavioral/physical violence tendencies, some researchers have examined whether violent video games trigger violent thoughts and emotions. Consistently, it was found that participants, who were exposed to violent situations, had increased tendencies to possess aggressive feelings and thoughts (Anderson & Dill, 2000; Kirsh, 1998).

In addition to violent video games, there are studies investigating the relationship between TV and violent tendencies. With the emergence of television, studies have been conducted on violence tendencies in America, Canada, and South Africa through longitudinal designs (Centerwall, 1992). In these studies, crime rates were compared before and after the invention of television. Findings presented that the emergence of television and the combination of increasingly violent broadcasting have increased the level of interpersonal violence in society. Earlier research conducted by Williams (1986) had reported consistent findings regarding increases in aggressive behavior of children parallel to the emergence of TV. Without a doubt, these kinds of findings need to be considered with caution since there may be other confounding factors, however, it is a useful finding for the development of new research questions in the context of TV and violence. Violent tendencies have also been particularly examined in the context of the possible influence from television news. Much of the research included field studies that focused on before and after news or violent incidents well known by the general public. Furthermore, studies confirmed similar findings in the context of the increase in suicidal tendencies after news regarding the suicide of well-known people in society (Philips, 1982; Stack, 1989). Similarly, Berkowitz and Macaulay (1971) found that there was an increase in violent crimes which was the result of an increase in high profile murders (e.g., assassination of John Kennedy) explicitly reflected in the news.

Studies focusing on aggression and violence have suggested that there are many crucial factors related to individual, family, school, peer, and community (Huesmann, 1998). In fact, media exposure is not a single but significant contributing factor in terms of aggression and violent tendencies (American Academy of Pediatrics, 1995). For example, Anderson et al. (2003) indicated the reality that violence in media increases aggression and here, the important point to consider is the extent that media influences people. Furthermore, Ybarra et al. (2008) conducted a study (N= 1,588 youths from 10 to 15 years old) to examine the relationship between exposure to violence in media and violent behavior. Violent behavior such as shooting, stabbing, robbery, and sexual assault were found to be related to violent media exposure. Besides, previous longitudinal studies reported causality between violent media exposure and aggressive behavior (Bushman & Huesmann, 2006; Huesmann, Moise-Titus, Podolski, & Eron, 2003). However, cross-sectional studies have bred the question of whether there is a bidirectional association between media exposure and aggressive behavior. Thus, it is not that clear whether youths are more likely to show aggressive behavior as a result of media exposure, or youths who show aggressive behavior have more of a tendency to seek violent media content.

One study that included random sample of 4,441 youth (10-18 years old) suggested that 20% of participants were victims of cyber-bullying in 2010 and 20% of them reported bullying others in an online environment (Patchin & Hinduja, 2013). However, when comparing real life violence and online violence, face-to-face verbal and physical violence is much more common than online violence (Williams & Guerra, 2007).

Looking at the studies and examining the link between violent media and aggressive behavior, it is seen that there are some significant moderator variables, which means that individuals are

not influenced by violent content of the media at the same level. Ferguson, San Miguel, and Hartley (2009) reported that depression and delinquent peer association were reported as the strongest and consistent antecedents of youth violence. They also stated that the size of predictors was small so that considering just a single factor may be misleading. In this context, characteristics of individuals, content of the media, and social environment all have significant roles (Anderson et al., 2003).

Individual Differences and Influence of Violent Media

There may be individual differences in terms of interpreting the violent content in media and the reaction to those contents. Paik and Comstock (1994) found younger people were more likely to show violent and anti-social behavior as a result of violent media exposure from TV. A longitudinal analysis demonstrated that violent behavior varied compared to different age groups. While the effect of violent media on aggressive behavior was found in children, such significant results were not found in adolescents. However, Johnson et al. (2002) found in a longitudinal analysis that 30-year-olds who are exposed to violent TV content, were more likely show aggressive and violent behavior compared to younger individuals aged 16 to 22 years old (Johnson, Cohen, Smailes, Kasen, & Brook, 2002). Therefore, there are mixed results in terms of age-related influences regarding the relationship between violence and media exposure.

With respect to gender difference in the United States, Eron et al. (1972) found that boys were more likely to show violent behavior as a result of being exposed to violent media (Eron, Huesmann, Lefkowitz, & Walder, 1972). Furthermore, there may be gender differences in terms of the type of violent behavior. For instance, Huesmann et al. (2003) reported that early exposure to violent media content may lead to indirect violence committed by girls at a later age. That kind of tendency was not found for boys. Instead, boys who were exposed violent media content at early ages were more likely to commit physical violence—which is a direct form of violence—at a later age compared to girls. Therefore, the form of violence matters with respect to gender difference; in regards to the link between violent tendencies and media exposure.

Some individuals may be more prone to aggressiveness and violence compared to others. In this case, people who have more of a tendency towards violence may be at great risk to be influenced by TV, movies, and video games (Bushman, 1995; Bushman & Geen, 1990). Nevertheless, those findings do not mean that people having lesser tendencies towards violence are not influenced by violent media content (Kılıç, 2017). Previous studies show that people having lesser tendencies to commit violence were significantly affected by violent media (Gentile & Anderson, 2003; Huesmann et al., 2003). The relationship, in terms of aggressive tendencies and being influenced by violent media, may not be clear. For instance, individuals who are more prone to commit violence, may consciously expose themselves to violent media in order to justify themselves (Bushman, 1995).

There are some weak arguments regarding the moderator role of intelligence with the link between media exposure (e.g., TV, video games) and violent behavior. Some argue that children with less cognitive capacity tend to be more aggressive in their behavior compared to those with higher cognitive capacities (Huesmann, Eron, & Yarmel, 1987). However, considering that intelligent children would be more likely to quickly learn violent behavior that they observed, the possibility to implement such violent behavior may be more probable as well. Thus, there may be contrasting influences regarding intelligence and the effects of violent media. Further research needs to be conducted on the moderating role of intelligence (Huesmann et al., 2003).

The perception of individuals, the reality of what they observe in media, and how the individual associates the violent behavior with his/her identity may be significant factors on the level of media influence. It was shown that realistic depictions in the media increased

violent tendencies (Geen, 1975). Besides, characteristics of figures who commit violence in the media may be another factor that could contribute to the effects of media content. As indicated by Bandura (2001), people are more likely to be influenced by others who are of the same age, gender, and ethnicity.

Lastly, apart from the effects that such media content may cause dependence and isolation from one's social environment, there are many studies which ask a fundamental question of whether or not violent media leads to aggression and violent tendencies in young people. Results suggested that violent media significantly predicted aggression and violent behavior (e.g., Anderson & Bushman, 2001; Anderson et al., 2003; Bijvank, Konjin, & Bushman, 2012; Eron, Gentry & Schlegel, 1994). However, the existing body of knowledge emphasizes that variables of the potential moderator and mediator have been rarely examined in the context of association between the violent tendencies of youth and the media (Kanz, 2016). Consequently, youth violence in online environments needs further descriptive and preventive research.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

Even if there are benefits of the Internet, such as youths having the opportunity to express themselves and communicate with both peers and family members, it also necessary to consider the problematic results of the online communication; that it provides greater anonymity which could breed increased hostility with respect to interpersonal reactions (McKenna & Bargh, 2000). Moreover, violence in media may not only appear in online environment, but also induction of violence in media is highly possible through TV and offline violent video games (Bushman & Geen, 1990). Thus, that high possibility to be exposed violence through different sorts of media contents may lead to negative psychological consequences as it was discussed.

In addition to mentioning the consequences and risk factors that violent media that may appear in youths and adults, preventive implications should be considered. For instance, reducing the exposure of young people to violent media could be a certain type of prevention, due to the fact that not being aware of the presence of some websites (e.g., satanic websites) might be protective for youths (Ybarra et al., 2008). Therefore, blocking and filtering settings should be considered and followed by families. These suggestions are noteworthy since exposure to media violence can be much more controllable before it is introduced compared to other violence-related exposure such as community violence. In addition, although there are age restrictions in video games or movies shown both in TV and cinema, the question remains regarding to what extent parents follow those restrictions. In this case, parents have a great responsibility to minimize the influence of violent media.

Nevertheless, sometimes violent media content may be inevitable for children despite of caution from parents. For instance, as reported in the United States, more than 70% of individuals from 8 to 18 years old have a television in their bedroom, which means that there are more suitable occasions to watch TV without supervision from parents (McDonough, 2009). Considering such situations, parents should give feedback in order to help children in order to discuss and interpret what was seen in the media. This kind of feedback is especially useful in early ages to get insight about negative content, since there are arguments related to how constantly being exposed to violent media could desensitize people when encountering bloody and traumatic scenes. Supporting that, findings suggested people may react less negatively against traumatic scenes, which in turn, could be perceived as something normal (Anderson et al., 2010; Kirwil & Huesmann, 2003). In this context, it is quite critical that perpetrators on social media may approve violence against peers as a normative behavior in real life occasions (Hinduja & Patchin, 2010). However, if a juvenile's social environment could provide occasions to develop alternative attitudes towards violence, then perspectives approving violent behavior can be reduced. This way, even if media violence is shown as

acceptable and something rewarded, adaptive normative beliefs about real life occasions can be obtained in children. Finally, aforementioned suggestions are quite significant since early prevention influences not only future attitudes and behaviors of children themselves, but also, society as a whole.

REFERENCES

- American Academy of Pediatrics, Committee on Communications (1995). Media violence (policy statement RE9526). *Pediatrics*, 95(6), 949–951.
- Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2001). Effects of violent video games on aggressive behavior, aggressive cognition, aggressive affect, physiological arousal, and prosocial behavior: A metaanalytic review of the scientific literature. *Psychological Science*, 12(5), 353-359.
- Anderson, C. A., Berkowitz, L., Donnerstein, E., Huesmann, L. R., Johnson, J. D., Linz, D., ... & Wartella, E. (2003). The influence of media violence on youth. *Psychological Science in The Public Interest*, 4(3), 81-110.
- Anderson, C. A., & Dill, K. E. (2000). Video games and aggressive thoughts, feelings, and behavior in the laboratory and in life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(4), 772-790.
- Anderson, C. A., Shibuya, A., Ihori, N., Swing, E. L., Bushman, B. J., Sakamoto, A., ... & Saleem, M. (2010). Violent video game effects on aggression, empathy, and prosocial behavior in eastern and western countries: a meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 136(2), 151-173.
- Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American Psychologist*, 44(9), 1175-1184.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory of mass communication. *Media Psychology*, 3(3), 265-299.
- Bartholow, B. D., & Anderson, C. A. (2002). Effects of violent video games on aggressive behavior: Potential sex differences. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38(3), 283-290.
- Berkowitz, L., & Macaulay, J. (1971). The contagion of criminal violence. *Sociometry*, 34(2), 238-260.
- Berkowitz, L., & Powers, P. C. (1979). Effects of timing and justification of witnessed aggression on the observers' punitiveness. *Journal of Research in Personality*, 13(1), 71-80.
- Bijvank, M. N., Konijn, E. A., & Bushman, B. J. (2012). “We don’t need no education”: Video game preferences, video game motivations, and aggressiveness among adolescent boys of different educational ability levels. *Journal of Adolescence*, 35(1), 153-162.
- Bureau of Justice Statistics (2006). *Crime and victims statistics*. Available at: <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/cvict.htm>. Accessed May 15, 2018.
- Bushman, B. J. (1995). Moderating role of trait aggressiveness in the effects of violent media on aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 950-950.

- Bushman, B. J., & Geen, R. G. (1990). Role of cognitive-emotional mediators and individual differences in the effects of media violence on aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(1), 156-163.
- Bushman, B. J., & Huesmann, L. R. (2006). Short-term and long-term effects of violent media on aggression in children and adults. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 160(4), 348-352.
- Cash, S. J., Thelwall, M., Peck, S. N., Ferrell, J. Z., & Bridge, J. A. (2013). Adolescent suicide statements on MySpace. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(3), 166-174.
- Centers for Disease Control and Prevention (2007). *Youth violence: fact sheet*. Available at: www.cdc.gov/ncipc/factsheets/yvfacts.htm. Accessed May 15, 2018.
- Centers for Disease Control and Prevention (2009). *Electronic media and youth violence: a CDC issue brief for researchers*. Atlanta, GA: Centers for Disease Control and Prevention.
- Centerwall, B. S. (1992). Television and violence: the scale of the problem and where to go from here. *Jama*, 267(22), 3059-3063.
- Dahlberg, L. L. (1998). Youth violence in the United States major trends, risk factors, and prevention approaches. *American Journal of Preventive Medicine*, 14(4), 259-272.
- DeVoe, E. R., Dean, K., Traube, D., & McKay, M. M. (2005). The SURVIVE community project: A family-based intervention to reduce the impact of violence exposures in urban youth. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 11(4), 95-116.
- Eron, L. D., Gentry, J. H., & Schlegel, P. E. (1994). *Reason to hope: A psychosocial perspective on violence & youth*. America: American Psychological Association.
- Eron, L. D., Huesmann, L. R., Lefkowitz, M. M., & Walder, L. O. (1972). Does television violence cause aggression? *American Psychologist*, 27(4), 253-263.
- Ferguson, C. J., San Miguel, C., & Hartley, R. D. (2009). A multivariate analysis of youth violence and aggression: The influence of family, peers, depression, and media violence. *The Journal of Pediatrics*, 155(6), 904-908.
- Geen, R. G. (1975). The meaning of observed violence: Real vs. fictional violence and consequent effects on aggression and emotional arousal. *Journal of Research in Personality*, 9(4), 270-281.
- Geen, R. G., & Stonner, D. (1973). Context effects in observed violence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 25(1), 145-150.
- Gentile, D. A., & Anderson, C. A. (2003). Violent video games: The newest media violence hazard. In D. A. Gentile (Ed.), *Media violence and children: A complete guide for parents and professionals*, (pp. 131-152). Westport, United States: Greenwood Publishing Group.
- Haynie, D. L., Nansel, T., Eitel, P., Crump, A. D., Saylor, K., Yu, K., & Simons-Morton, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *The Journal of Early Adolescence*, 21(1), 29-49.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of Suicide Research*, 14(3), 206-221.
- Huesmann LR. (1998). The role of social information processing and cognitive schemas in the acquisition and maintenance of habitual aggressive behavior. In: Geen RG, Donnerstein E.

(Eds.), *Human Aggression: Theories, Research, and Implications for Policy* (pp. 73-109). New York, NY: Academic Press.

Huesmann, L. R., Eron, L. D., & Yarmel, P. W. (1987). Intellectual functioning and aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 232-240.

Huesmann, L. R., Moise-Titus, J., Podolski, C. L., & Eron, L. D. (2003). Longitudinal relations between children's exposure to TV violence and their aggressive and violent behavior in young adulthood: 1977-1992. *Developmental Psychology*, 39(2), 201-221.

Irwin, A. R., & Gross, A. M. (1995). Cognitive tempo, violent video games, and aggressive behavior in young boys. *Journal of Family Violence*, 10(3), 337-350.

Johnson, J. G., Cohen, P., Smailes, E. M., Kasen, S., & Brook, J. S. (2002). Television viewing and aggressive behavior during adolescence and adulthood. *Science*, 295(5564), 2468-2471.

Kanz, K. M. (2016). Mediated and moderated effects of violent media consumption on youth violence. *European Journal of Criminology*, 13(2), 149-168.

Kılıç, M. (2014). *Gençliğin Şiddet Algısı: Düzce İli Örneği*. A. Ertuğrul (Ed.), *Düzce'de Tarih ve Kültür*. (ss.216-224), Bursa: Gaye Kitabevi.

Kılıç, M. (2017). *Gençlik Şiddet ve Serbest Zaman*. Genişletilmiş 2. Baskı, Düzce: Düzce Üniversitesi Yayınları.

Kirsh, S. J. (1998). Seeing the world through Mortal Kombat-colored glasses: Violent video games and the development of a short-term hostile attribution bias. *Childhood*, 5(2), 177-184.

Kirwil, L., & Huesmann, L. R. (2003). The relation between aggressiveness and emotional reactions to observed violence. *Annual Meeting of the Midwestern Psychological Association*. Chicago.

McDonough P. (2009). *TV viewing among kids at an eight-year high*. Nielsenwire. Available at: <https://www.nielsen.com/us/en/insights/news/2009/tv-viewing-among-kids-at-an-eight-year-high.html>. Accessed 11 May 2018.

McKenna, K. Y., & Bargh, J. A. (2000). Plan 9 from cyberspace: The implications of the Internet for personality and social psychology. *Personality and Social Psychology Review*, 4(1), 57-75.

Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Jama*, 285(16), 2094-2100.

Paik, H., & Comstock, G. (1994). The effects of television violence on antisocial behavior: a meta analysis. *Communication Research*, 21(4), 516-546.

Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2013). Cyberbullying among adolescents: Implications for empirical research. *Journal of Adolescent Health*, 53(4), 431-432.

Phillips, D. P. (1982). The impact of fictional television stories on US adult fatalities: new evidence on the effect of the mass media on violence. *American Journal of Sociology*, 87(6), 1340-1359.

Ruder, T., Hatch, G. M., Ampanozi, G., Thali, M., & Fischer, N. (2011). *Crisis*, 32(5), 280–282.

Snyder H. N., & Sickmund M. (2006). *Juvenile Offenders and Victims: 2006 National Report*. Washington, DC: Department of Justice.

- Stack, S. (1989). The effect of publicized mass murders and murder-suicides on lethal violence, 1968-1980: A research note. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*.
- Subrahmanyam, K., Garcia, E. C., & Harsono, L. S. (2009). In their words: Connecting online weblogs to developmental processes. *British Journal of Developmental Psychology*, 27, 219–245.
- University of California at Los Angeles, Center for Communication Policy. (2003). *Surveying the digital future, year 3*. Los Angeles, CA, University of California at Los Angeles. The UCLA Internet Report. Ref Type: Report.
- University of Southern California, Annenberg School Center for the Digital Future. (2004). *Surveying the digital future: ten years, ten trends, year 4*. Los Angeles, CA, University of Southern California. The Digital Future Report. Ref Type: Report.
- US Department of Health and Human Services. (2001). *Risk Factors for Youth Violence. Youth Violence: A Report of the Surgeon General*. Washington, DC: US Department of Health and Human Services Office of the Surgeon General, SAMHSA.
- Van Dijk J, van Kesteren J, Smit P. (2007). *Criminal victimization in International Perspective*. The Hague: United Nations Office on Drug and Crime.
- Williams, T. M. (1986). *The Impact of Television: A natural experiment in three communities*. London, United Kingdom: Academic Press.
- Williams, K. R., & Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of Internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41, 14–21.
- Ybarra, M. L., Diener-West, M., Markow, D., Leaf, P. J., Hamburger, M., & Boxer, P. (2008). Linkages between Internet and other media violence with seriously violent behavior by youth. *Pediatrics*, 122(5), 929-937.

KIRGIZİSTAN GENÇLİĞİNDE ALKOLİZM SORUNU

Zhanylmyrza ZHAİLOOBEKOVA¹
Mehmet Tayfun AMMAN²

ÖZET

Kırgız gençlerini alkolizme sürükleyen sebepleri kapsamlı olarak ortaya çıkarmak amacıyla yapılan bu araştırma Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te kartopu örnekleme yoluyla 18-29 yaş aralığındaki 170 kişi üzerinde anket uygulanarak yapılmıştır. Araştırmada alkol kullanım sıklığı ölçeği ile ilgili kişilerin demografik özelliklerini belirleyebilmek için 11 soruluk "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Araştırmada gençler arasında alkol tüketiminin çok yaygın olduğu, alkole başlama yaşının gittikçe düştüğü ve erkekler ile kadınların aynı risk altında olduğu görülmüştür. Gençlerin ilk alkol deneyiminin aile ve arkadaş çevresinin doğrudan etkisi altında gerçekleştiği, ailesinde alkol hikâyesi olan bireylerin alkolü normalleştirme eğiliminin daha yüksek olduğu ve gençlerin alkol kullanmalarındaki başlıca nedenin arkadaş ortamında kabul görmek olduğu bulunmuştur. Sarhoşken yaşanan olumsuz durumların başında tutuklanma ve yaralanmanın geldiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, gençlik, alkolizm

THE PROBLEM OF ALCOHOLISM AMONG KYRGYZSTAN YOUTH

ABSTRACT

The purpose of this study is to identify the reasons of addiction to alcohol among youth in Kyrgyzstan. The survey was prepared for this research and applied to 170 people who are between 18-29 years old using snowball sampling in capital city Bishkek. The "Personal Information Form" which includes 11 questions was used to determine the frequency of alcohol use and the demographic characteristics of the people involved. Data from the study were analyzed using SPSS program. According to the results of the study, it was determined that the age of starting alcohol consumption among young people is gradually decreasing, and it was also determined that men and women are at the equal risk. It was found that the first alcohol experience of the young people took place under the direct influence of the family and friends, and the individuals who took alcohol in their family are more likely to normalize the use of alcohol. It has been determined that the main reason for young people to use alcohol is to be accepted by friends and, it was observed that the widespread detrimental situations at the time of being drunk are arrests and injuries.

Keywords: Kyrgyzstan, youth, alcoholism

¹ Y. Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, janilmirza1001@gmail.com

² Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, mtamman@sakarya.edu.tr

GİRİŞ

Kırgızistan Orta Asya'da, esas olarak batı ve merkezi Tien Shan ve kuzey Pamir'de yer alan 6 milyon 256 bin nüfusa sahip bağımsız bir devlettir. (KUIK, 2018). Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, 2005 ve 2010 yıllarında mevcut hükümetteki iki radikal değişim ve bu çalkantılı siyasi süreçler belli bir dereceye kadar ülkede ekonomik ve sosyal alanda krizlere yol açmıştır. Kırgızistan günümüzde sosyal ve ekonomik kalkınmasını engelleyen, işsizlik, yoksulluk, nüfusun gelirlerinde düşüş, düzensiz iç ve dış göçler, sağlık hizmetlerinin yetersizliği gibi olumsuz eğilimler ile başa çıkmaya çalışmaktadır (İsakov, 2015). Önemli toplumsal sorunlardan birisi de alkolizmdir.

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra alkollü içeceklerin tüketimi giderek artmıştır. Kırgızistan'da da alkol kullananların sayısı dikkat çekicidir. Alkol bağımlılarının sayısındaki artış esas olarak Bişkek, Oş ve Talas bölgelerinde görülmektedir. KUIK verilerine göre Kırgızistan'da kişi başına yılda 8,2 litre alkol tüketimi görülmektedir. Çevre ülkelere bakıldığında kişi başına düşen yıllık alkol tüketim miktarı Kazakistan'da 16 litre, Rusya'da ise 18 litredir. Kırgızistan'da görülen miktar her ne kadar iki büyük komşu ülkeden az olsa da yine de yüksektir. Tüketilen alkolün %47'si bira, %40'ı votka, %6'sı şarap, %7'ü düşük alkollü içeceklerdir (Kırgızistan Cumhuriyeti, Jogorku Keneşi Analitik Raporu, 2015).

Kırgızistan Ulusal Bağımlılık Merkezi bilgilerine göre, her yıl yaklaşık 2 bin kişi alkol bağımlılık vakası ile kayıt altına alınmaktadır. Bunlardan %90'ı erkek, %10'u kadındır. Bağımlılık Ulusal Merkezi'nin yöneticilerinden Cıdız Bakirova'nın belirttiğine göre bunlar arasında gençler de vardır. Uzmanlar, alkolizmden muzdarip insanların daha çok kırsal bölgelerde olduğunu söylemektedirler. Bağımlılık Merkezi'nin Ayakta Tedavi Bölümü Başkanı Elmira İsrailova köylülerin çok alkol tüketmesinin sebebinin işsizlik olduğunu belirtmiştir (Alieva, Saiakova, & Yusupova, 2013).

“Alkol bağımlılığı” olarak da adlandırılan alkolizm, hem bireylere hem de topluma çok zararlı etkileri olan yaygın bir hastalıktır. Son yıllarda, hastalığın karmaşık nedenlerinin anlaşılmasında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu ilerlemeler, alkolün etkilerinin davranışsal, nörokimyasal ve klinik yönleri ile ilgili önemli yeni araştırmaların sonucudur. Alkol, birçok nörokimyasal sistemin etkilenmesine neden olur. Diğer suistimal ilaçları gibi, farmakolojik özelliklerine ek olarak, kullanıcıyı tüketmeye motive eder.

Alkol bağımlılığının birçok tanımı yapılmıştır. Amerikan Psikiyatri Birliği'ne (1994) göre alkolizm, (i) ilacı (alkol) aramak, almak (ii) direnç artımı, alkol alımında kontrol kaybı ve (iii) madde almayan zaman yoksunluk krizinin ortaya çıkması ile karakterize olan kronik olarak tekrarlayan bir bozukluk olarak tanımlanmaktadır. İlaça (alkol) erişim engellendiğinde motivasyonel yoksunluk sendromunu yansıtan negatif bir duygusal durum (örn., disfori, anksiyete ve sinirlilik) söz konusudur (Koob & Le Moal, 1997). Alkolizm, alkol alımının kontrol altında tutulması, kısıtlanması ve alkole erişimin engellenmesi durumunda ortaya çıkan olumsuz bir duygusal durum olarak da tanımlanabilir (Koob, 2011). Alkolizm hepatit, siroz gibi karaciğer problemlerine; Wernicke-Korsakoff sendromuna; epilepsi ve demans gibi nörolojik hasarlara; karaciğer, ağız ve boğaz kanserine; üreme sorunlarına; Fetal Alkol Sendromu ve kalp hastalığına kadar uzanabilecek birçok hastalıklara yol açmaktadır (McKim, 2007).

Akademik başarısızlıklar, plansız gebelikler, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, intihar girişimleri, şiddet ve yaralanma gibi olumsuz psikolojik, sosyal ve fiziksel sağlık sonuçları açısından alkol kullanımı önemli bir tehdittir (Hingson, Heeren, Zakocs, Kopstein, & Wechsler, 2002; Perkins, 2002; Rehm ve ark., 2003). Cox ve Klinger (1988), alkol kullanım amacının kişisel doyuma ulaşmak olduğunu öne sürerken, kişilik faktörleri gibi diğer değişkenlerin de alkol tüketimi dürtüsüyle ilişkilendirmektedir. İçki güdüsü ile ilişkilendirilen bu kişilik özelliklerinden biri de “doyum arayışı”dır. Doyum arayışı (Kuntsche, Knibbe,

Gmel, & Engels, 2006), belirli davranışlara (örneğin, parti yapma, cinsel davranışlar, kumar oynama, tehlikeli sporlar yapma) dayanmaz, ancak bu davranışların tatmin edeceği yoğunluk deneyimlerine odaklanır. İtalya (Mazzardis, Vieno, Kuntsche, & Santinello, 2010), İngiltere (Atwell, Abraham, & Duka, 2011), İsviçre (Kuntsche & Kuntsche, 2009), Amerika Birleşik Devletleri (Borsari, Murphy, & Barnett, 2007) ve daha birçok ülkede yapılan araştırmalarda doyum arayışı ve içme güdüsü ile alkol tüketimi arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

Ergenler ve genç yetişkinlerin alkol tüketiminde farklı bireysel ve sosyal faktörler etkili olmaktadır (Ennett ve ark., 2008; Ham & Hope, 2003). Bireysel faktörlerle ilgili olarak iki teori çerçevesinde önemli araştırmalar yapılmıştır. Bunlardan Planlı Davranış Teorisi'ne göre (Ajzen, 1988, 1991) alkol kullanım davranışı, bireylerin içmeye karşı tutumu, başkalarının yaptıklarına ve kendilerinden ne beklendiğine (yani öznel normlara) olan inançları ve bireylerin davranışlarını gerçekleştirmenin kolaylığı veya zorluğu hakkındaki inançları tarafından belirlenir. Motivasyon Modeli ise (Cox & Klinger, 1988) alkol kullanımına dair kişinin sahip olduğu motivasyonun iki boyuta göre sınıflandırılabilceğini varsaymaktadır. Bunlar, bireylerin alkolden elde etmeyi bekledikleri sonuçlar (pozitif veya negatif) ve alkole karşı duyulan istek (içsel veya harici). Bireyler olumlu sonuçlar elde etmek veya olumsuz sonuçlardan kaçınmak için içebilirler ve iç veya dış ödüller tarafından içmek için motive edilebilirler. İki durumda da dört ayrı içgüdü ortaya çıkar. Bunlardan ilkinde "iyileştirme" adı verilir. Bu içsel olarak pozitif değerlerde -eğlenmek için içmek gibi- bir motivasyondur. İkincisi -toplantılardan daha çok keyif almak gibi- sosyal/dışsal olarak oluşturulmuş olumlu güçlendirme güdüleridir. Üçüncüsü, kişisel problemleri unutmak gibi "başka çıkma"yla alâkalı, içsel olarak negatifleştirilmiş negatif takviye güdüleridir. Sonuncusu grup içi kabul görme, gruptan dışlanmama gibi durumları gösteren "uygunluk"tur.

İçme davranışı, Kırgızistan'da olduğu kadar Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan tüm ülkelerde küçümsenmemesi gereken bir durumdur. Özel kutlamalar sırasında çok erken yaşlarda şampanya ve bira gibi belirli alkollü içeceklerle tanışan gençler arasında alkol kullanımı oldukça yaygındır. Toplumun ve ebeveynlerin alkollü içeceklerin tüketimine yönelik tutumları ile alkol tüketimi normal bir davranış ve yaşam tarzının bir parçası olarak kabul görmektedir (Akhmedjonov & Suvankulov, 2013). Geçtiğimiz yirmi beş yıl boyunca Kırgızistan aile yapısında görülen sorunlar ve gençlerin durumu sosyal birer problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Alkolizm de bu problemlerden birisidir (Tumonbayeva, 2016).

YÖNTEM

Gençleri alkol bağımlısı olmaya iten sebepleri, alkol kullanımının olumsuz sonuçlarını ve alkolizm ile mücadele süreçlerinde uygulanabilecek önleyici faaliyetlerin neler olduğunu belirlemeyi amaçlayan bu araştırma, Kırgızistan'ın başkenti Bişkek şehrinde yaşayan, alkol kullanan veya önceden kullanıp sonra bırakmış olan 18-29 yaş arasındaki gençler üzerinde anket tekniği ile yapılmıştır. Kartopu örneklemesiyle seçilen 170 gence 32 sorudan oluşan bir ölçek uygulanmıştır. Ölçekte bireylerin demografik özelliklerini ve alkol tüketim alışkanlıklarını tespit etmeye yönelik sorular yer almıştır. Sorular kapalı uçlu, açık uçlu ve yarı açık uçlu olarak hazırlanmıştır. Anketler bizzat araştırmacı tarafından uygulanmış, veriler SPSS programına yüklenerek analiz edilmiş; frekans dağılımı ve ki-kare analizleri yapılmıştır.

BULGULAR

Demografik Durum

Katılımcıların %70,6'sı erkek, %29,4'ü kadındır. Medeni durumlarına bakıldığında katılımcıların %82,4'ü bekâr, %11,8'i evli, %5,9'u boşanmıştır. Boşananların yarısı şiddetli geçimsizlik, üçte biri ekonomik sebepler ve her on kişiden biri kötü alışkanlıklar nedeniyle boşandıklarını belirtmişlerdir. Araştırma grubunun %37,6'sı üniversite mezunu, %22,9'u üniversite terk, %30,3'ü lise mezunu, %4,1'i lise terktir. Annelerinin %46,5'i üniversite mezunu, %6,5'i üniversite terk, %41,8'i lise mezunu, %5,3'ü lise terktir. Babalarının %40'ı

üniversite mezunu, %48,2'si lise mezunu, %7,1'i lise terktir. Katılımcıların %35,9'u geniş aileye, %21,2'si çekirdek aileye, %15,3'ü geçici olarak geniş aileye sahiptirler. %12,4'ünün anne-babası ayrı yaşamakta ya da anne veya babadan biri ölmüş, %3,5'i nikâhsız birlikte yaşamaktadırlar. Katılımcıların %48,8'i kent, %18,8'i kasaba, %32,4'ü köy doğumludur. %45,9'u öğrenci, %19,4'ü kamu hizmetinde, %11,8'i ticaret, %6,5'i inşaat, %5,9'u sanayi ve %2,4'ü su, elektrik ve gaz sektöründe çalışmaktadır.

Alkol Tüketimi ve Bunu Etkileyen Faktörler

Araştırmaya katılanların %78,2'si halen alkol kullandıklarını, %21,8'i daha önce kullanıp sonra bıraktıklarını belirtmişlerdir. Alkol kullanımı ya da bırakma durumu kadınlar ve erkeklerde aynı orandadır (Tablo 1).

Tablo 1 Cinsiyete Göre Alkol Kullanımı

Cinsiyet	Evet (%)	Önceden kullanıyordum (%)
Erkek	78,3	21,7
Kadın	78,0	22,0
Toplam	78,2	21,8

Katılımcıların alkole başlama yaşı 14 yaş öncesi ile 25 yaş arasında dağılım göstermektedir. Erkeklerin %67'si 15-20 yaş arası, %19'u 21-25 yaş arası, %12'si 14 yaş öncesi; kadınların yarısı 15-20 yaş arasında, dörtte biri 21-25 yaş arasında, %16'sı 14 yaş öncesi alkole başlamışlardır (Tablo 2). Cinsiyet ile alkole başlama yaşı arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık yoktur ($p=.96$).

Tablo 2 Cinsiyete Göre Alkole Başlama Yaşı

	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)
14 yaşına kadar	11,7	16,0	12,9
15-20 yaş arası	67,5	54,0	63,5
21-25 yaş arası	19,2	28,0	21,8
26-29 yaş arası	1,7	2,0	1,8

Araştırmaya katılan bireylerin ilk içtikleri içki çeşidi %36 şampanya, %34 bira, %19 şarap, %8 votka olarak belirtilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3 İlk İçilen İçki Türü

	N	%
Bira	58	34,1
Şampanya	61	35,9
Şarap	32	18,8
Votka	13	7,6
Diğer	6	3,5
Toplam	170	100

Erkeklerde en sık tüketilen alkollü içecekler arasında %60 ile bira önde gelmektedir. Bunu %12 ile votka takip etmektedir. Kadınların en çok tükettiği alkollü içecekse %45 ile şampanyadır. Bunu %18 ile bira, %16 ile şarap takip etmektedir (Tablo 4). En sık içilen alkol tercihinde cinsiyet ekseninde anlamlı farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Bu farklılık kadınların içki olarak şampanya, şarap ve kokteyli; erkeklerin ise bira ve votkayı tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 4 Cinsiyete Göre Sık İçilen İçki Türü

	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)
Bira	60,0	18,4	47,9
Şampanya	11,7	44,9	21,3
Şarap	5,0	16,3	8,3
Kokteyl	2,5	8,2	4,1
Votka	12,5	4,1	10,1
Diğer	8,3	8,2	8,3

Gençlerin %35'i ayda en fazla iki kez, %6'sı haftada bir kez, %3'ü haftada en fazla üç kez, %2'si her gün alkol tükettiğini belirtmiştir. Diğer seçeneğini belirtenlerin çoğu, sadece düğün veya doğum günü gibi kutlama günlerinde alkol tüketmektedirler (Tablo 5).

Tablo 5 Alkol Tüketim Sıklığı

	N	%
Her gün	3	1,8
Haftada en fazla üç kez	5	2,9
Haftada bir kez	11	6,5
Ayda en fazla iki kez	59	34,7
Diğer	92	54,1
Toplam	170	100

Erkeklerin %34'ü denemek istediklerinden, %21'i olumsuz ortamdan dolayı, %7'si karşılıksız aşktan dolayı, %6'sı arkadaşlarla anlaşamadığı için, %4'ü ailevi problemlerden dolayı alkol kullandıklarını belirtmiştir. Kadınların ise ilk defa alkol kullanma sebepleri olarak dörtte biri olumsuz ortamı, %18'i denemek istediğini, %8'i arkadaşlarla olan anlaşmazlığı, %6'sı ailevi problemler olduğunu belirtmiştir (Tablo 6). Erkeklerin kadınlardan daha fazla "denemek istemek" sebebiyle ilk defa alkol kullandıkları görülmüştür ($p<.05$). Diğer alkole başlama nedenleri ile cinsiyet arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p=.36-.90$).

Tablo 6 Cinsiyete Göre İlk Defa Alkol Kullanma Nedenleri

	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)
Ailevi problem	4,2	6,0	4,7
İşsizdim	1,7	0,0	1,2
Arkadaşlarla anlaşmazlık	5,8	8,0	6,5
Karşılıksız aşk	7,5	4,0	6,5
Parasal problem	0,8	2,0	1,2
Olumsuz ortam	20,8	20	20,6
Denemek istedim	34,2	18	29,4
Diğer	22,5	42	28,2

Ebeveynlerin ve diğer aile üyelerinin gençlerin alkole karşı sosyal bir tutum oluşturması üzerindeki etkisi büyüktür. Bu düşünüldüğünde araştırmaya katılan bireylerin yarısının babası, dörtte birinin annesi, %36'sının akrabaları, %10'unun kardeşi ve evli olanların %3'ünün eşi alkol kullanmaktadır. Babası ya da bir akrabası alkol bağımlısı olanlar da vardır (Tablo 7).

Tablo 7 Aile ve Akraba Çevresinde Alkol Kullananlar ve Alkol Bağımlıları

	Alkol Kullananlar		Alkol Bağımlıları	
	N	%	N	%
Anne	38	22,4	0	0
Baba	98	57,6	12	7,1
Kardeş	17	10	0	0
Eş	5	2,9	1	0,6
Akraba	62	36,5	8	4,7
Hepsi	1	0,6	0	0
Hiçbiri	41	24,1	149	87,6

Gençlerin yakın çevrelerinin alkol tüketimine etkisi göz önünde bulundurularak katılımcıların ilk içkilerini kiminle içtikleri araştırılmıştır (Tablo 8). Cinsiyetler arasında anlamlı farklılık vardır ($p<.05$). Bu farklılık, kadınların çoğu ilk içkilerini ailesiyle, akrabalarıyla ve eşiyle, erkeklerin çoğu ise, arkadaşlarıyla ve tek başına denediklerinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 8 Cinsiyete Göre Gençlerin İlk İçkilerini Kiminle İçtikleri

	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)
Tek başıma	2,5	2,0	2,4
Arkadaşlarımla	86,6	60,0	78,7
Akrabalarımla	3,4	8,0	4,7
Ailemle	4,2	26,0	10,7
Eşimle	0,0	4,0	1,2
Diğer	3,4	0	2,4
Cevapsız	0,6	0	

Alkol kullanımını etkileyen faktörler arasında sosyal çevrenin büyük etkisi açıkça görülmektedir. Erkeklerin yarısı, kadınlarınsa üçte biri arkadaşlarıyla bir araya geldiğinde alkol kullandıklarını belirtmektedir. Kutlama gibi özel günlerde ise bu oran tersine dönmektedir. Sıkıntıya düşme ya da düğünlerde cinsiyet farkı görülmemiştir (Tablo 9).

Tablo 9 Cinsiyete Göre Alkol Kullanım Nedenleri

	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)
Arkadaşlarla bir araya geldiğimde	52,5	34,0	47,1
Doğum günü ve kutlama günleri	35,0	60,0	42,4
Sıkıntıya düştüğümde	8,3	10,0	8,8
Düğünlerde	16,7	16,0	16,5
Bağımlı olduğum için	3,3	0,0	2,4
Diğer	12,5	14,0	12,9

Katılımcıların %61,2'si alkol kullanımı sonucunda herhangi bir problem ile karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Kadın katılımcılarda bu oran (%84) erkeklere göre (%52) daha fazladır ($p < .05$). Alkole bağlı olarak erkek katılımcıların kadınlardan daha çok tutuklandığı (%21, %4) ve yaralama olayına karıştığı (%15, %4) görülmüştür ($ps < .05$). Trafik kazası, başkasına zarar verme veya birisinin ölümüne neden olma oranlarında ise cinsiyetler arası farklılık saptanmamıştır ($p = .12-.85$) (Tablo 10).

Tablo 10 Cinsiyete Göre Alkol Kullanımı Sonuçları

	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)
Trafik kazası	2,5	2,0	2,4
Tutuklanma	20,8	4,0	15,9
Yaralanma	15,0	4,0	11,8
Başkasına zarar verme	8,3	2,0	6,5
Birisinin ölümüne neden olma	0,0	2,0	0,6
Hiçbiri ile karşılaşmadım	51,7	84,0	61,2
Diğer	13,3	6,0	11,2

Araştırma grubuna sorulan “Yakınlarınız tarafından içki içmemeniz gerektiği hangi sıklıkla belirtilmektedir?” sorusunun frekans ve yüzdeleri Tablo 11’de verilmiştir. Alkollü içki kullanılmamasını en sık belirten kesimin “anne-baba” (her zaman %42,4) olduğunu görmekteyiz. Daha sonra ikinci sırada %15 ile “akrabalar”, %8,2 ile “arkadaşlar” üçüncü sırada gelmektedir.

Tablo 11 Yakın Çevrenin Alkol Almama Uyarısı

	Her zaman		Bazen		Hiçbir zaman		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N
Eş	3	1,8	4	2,4	10	5,9	17
Arkadaş	14	8,2	22	12,9	134	78,8	170
Anne-baba	72	42,4	20	11,8	78	45,9	170
Akraba	27	15,9	9	5,3	134	78,8	170
İş arkadaşı	7	4,1	8	4,7	123	72,4	138
Diğer	4	2,4	4	2,4	126	74,1	134

Araştırmaya katılan bireylerin %21,8'i alkolü daha önce kullanıp sonradan bıraktıklarını ifade etmişlerdir. Halen alkol kullanan katılımcılar %78,2 oranındadır ve bu 133 kişiye tekabül etmektedir. Bu katılımcıların alkol kullanımını bırakıp bırakmama ve yaklaşık ne kadar sürede bırakacakları düşüncesi incelendiğinde, katılımcıların %58,6'sının alkolü bırakma düşüncesi olduğu görülmüştür. Bunların %35,2'si bir ay içinde, %5,3'ü yarım yıl içerisinde, %6,8'i bir yıl içerisinde, %11,3'ü ise iki üç yıl içerisinde bırakacaklarını ifade etmiştir. Fakat araştırmamızda katılımcıların %18,8'inin alkolü bırakmayı hiç düşünmediği ve %22,5'inin ise alkolü bırakma konusunda cevap vermede zorlandıkları tespit edilmiştir (Tablo 12).

Tablo 12 Alkolü Bırakma Düşüncesi

	%
Bir ay içinde	35,2
Yarım yıl içinde	5,3
Bir yıl içinde	6,8
İki üç yıl içinde	11,3
Bırakmayı düşünmüyorum	18,8
Emin değilim	22,5

TARTIŞMA VE SONUÇ

Kırgızistan gençlerinde alkol kullanım sorununun yaygınlığı, nedenleri ve alkol kullanım örüntüsünün incelendiği bu çalışmada, erkekler ve kadınların alkol kullanımı tehlikesi karşısında aynı riskle karşı karşıya oldukları görülmüştür. Yapılan birçok araştırmada alkol bağımlılığının erkeklerde daha fazla olduğu dikkat çekmektedir (O'Malley & Johnston, 2002; Turhan, İnandı, Özer, & Akoğlu, 2011; UNDP Kırgızistan, 2010; Wallace ve ark., 2007).

Çalışmada gençlerin alkole başlama yaşları 14 yaş öncesi (%12,9) ve 15-20 yaş (%63,5) arasında yoğunluk göstermektedir. Genç nüfus üzerinde farklı ülkelerde yapılan araştırmalarda benzer sonuçlar bulunmuştur. Örneğin Türkiye'de Doğan (2001) tarafından yapılmış araştırmada alkol kullanan gençlerin yarısından fazlası ilk defa 15-17 yaşlarında alkol aldıklarını belirtmiştir. Bir diğer çalışmada, Muğla Üniversitesi öğrencilerinin alkol kullanımını araştırıldığında, öğrencilerin %72,12'sinin 16-20 yaş arasında alkole başladığı tespit edilmiştir. Bu çalışmaların sonuçları araştırmamızın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Benzer bir araştırma olan Evcı ve Aycan'ın (1998) çalışmasında alkole başlama yaşı 15,1 olarak rapor etmiştir. ABD'de yapılan, Hingson ve ark.'nın (2006) çalışmasında alkole başlama yaşının çok düşük olduğu ve 21 yaşında veya daha büyük yaşlarda içmeye başlayanlara göre, 14 yaşından önce içmeye başlayanların, alkol bağımlısı olma ihtimalinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Hingson, Heeren, & Winter, 2006).

Gençlerin ilk deneyimledikleri alkol ürünü olarak şampanya ile bira öne çıkmaktadır. Türkiye'de Özyurt ve Dinç (2006) tarafından yapılmış olan araştırma sonuçlarına göre, katılımcılara şarap, bira, rakı ve düşük alkollü içeceklerin hangisini denedikleri sorulduğunda, katılımcıların çoğu bira (%11) cevabını vermiştir. Rusya'da lise öğrencileri arasında alkol kullanımı ile ilgili yapılmış olan başka bir çalışmada ise, katılımcılar arasında her on kişiden birisi bira ya da şampanya, her yirmi kişiden birisi ise şarap içtiğini belirtmiştir. İlk alkol kullanımının 10-11 yaşında başladığı ve içilen ilk alkolün şampanya, bira ve şarap olduğu sonucuna ulaşımlardır (Vyshinsky ve ark., 2011) Araştırmamızın bulguları yapılmış olan bu çalışmalar ile benzerlik göstermektedir.

Bu çalışmada, gençlerin %35'i ayda en fazla iki kez, %6'sı haftada bir kez, %3'ü haftada en fazla üç kez, %2'si her gün, %54,1'inin ise ara sıra alkol tükettiği saptanmıştır. Bu oran Mikhaylov'un (2009) Rusya'da liseli öğrencilerle yaptığı çalışmada bulunduğu sonuçlardan düşüktür.

Gençlerin alkol kullanmasına iten sebepler akranları arasında tanınma ve kabul görme, macera arayışı içinde olmaktır (Herken, Özkan, Çilli, Telcioğlu, & Kucur, 2000; Kılıç, 2017; Needle ve ark., 1986; Özbay ve ark., 1991; Özyurt & Dinç, 2006; Reitsma, Offord, & Finch,

1985; Ünlü & Evcin, 2014). Diğer sebepler ise, kendini iyi hissetme arayışını alkol ile gidermesi yönündedir. Olumsuz duygularla başa çıkmak, stresi hafifletmek ya da sosyal problemlerden kaçınmak ve kaygı güdülerini dengelemek için alkol almaktadırlar (Palmqvist, Martikainen, & von Wright, 2003; Schry & White, 2013). Yakın çevresinde ve ailesinde alkol alan bireylerin, alkole karşı normalleştirme anlayışı ile alkol aldıkları görülmektedir (Cox & Klinger, 1988; Gilles, Turk, & Fresco, 2006).

Sonuç olarak genç bireylerin alkol kullanması, çeşitli etkenlerin bir araya gelmesi ile tarihsel, kültürel, ekonomik, sosyal ve ailevi nedenler olarak 5 ana başlık altında açıklanabilir. Ekonomik, sosyo-kültürel ve kolay erişim gibi nedenlerden dolayı SSCB ülkelerinde alkolizm özellikle gelişmiş sosyalizm döneminde yaygınlaşmıştır (Shustrov, 2016). Alkol kullanımının çeşitli sebepler ile kültürel boyut kazanması, Kırgızistan'da da toplumsal ritüellerin bir unsuru, resmi törenler için vazgeçilmez bir durum, hatta cenazelerde bile alkol kullanmanın bir geleneğe dönüşmesine neden olmuştur (Asanaliev, 2007). Kırgızistan'da toplumsal problemlerinin çoğunun kaynağı olan ekonomik faktörler de alkolizmin yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Birçoğu için gerçeklerden bir tür hayali kaçış olarak hizmet eden alkol gençler için de eğlence ve kişisel sorunlarını çözme yolu olmuştur. Bireyin gelişimi sosyal etkileşim ile bağlantılı olduğu düşünüldüğünde, gençlerin alkole alışmasında çevresinin etkisi açıktır. Aile büyüklerinin alkolün tüketimine olumlu ya da olumsuz tutumun onaylanmasının kilit unsurudur. Diğer bir önemli sebep ise arkadaş ortamının etkisidir. Araştırmanın sonuçları, gençlerin ilk alkol alma deneyiminin yakın çevrenin doğrudan etkisi altında gerçekleşmesi ve aile yakınlarının alkol alma oranı yüksekliği bulgusunun aile ve arkadaş çevresinin yadsınamaz etkisini ortaya koymasından oldukça önemlidir.

ÖNERİLER

i- Kırgız hükümeti, gençlerin temel yaşam kurallarını öğrendiği ilk yer olan aile kurumu üzerinde büyük bir dikkat göstermelidir. Hem kamu hem de kâr amacı gütmeyen kurumlar, ebeveynlik uygulamaları, aile yönetimi uygulamaları ve aile içi çatışmaların ve aile içi madde kullanımı davranışının önlenmesi uygulamaları ile ilgili kurslar ve eğitimler düzenlenmelidir.

ii- Kırgızistan'ın başkent Bişkek şehri dışında bulunan alkol ve madde bağımlılığı rehabilitasyon merkezleri çok az sayıdadır. Düşük sosyo-ekonomik yapıda olan ve bağımlı olmuş bu kişilerin yardım alabilmesi için diğer şehirlere de ulaşabilecek bir sağlık kuruluşunun bulunmaması kişiler için daha da büyük bir problem teşkil etmektedir. Yerel temelde uygulanan sosyal sorumluluk projeleri ile kurumlar kendi illerinde ya da okullarında, alkol ve madde bağımlılığı ile mücadele etmeye çalışmalıdır.

iii- Alkol veya madde bağımlısı olmuş ve bu nedenle suça karışmış kişilerin hem ıslahını hem de rehabilitasyonunu üstlenen Adalet Bakanlığı bünyesinde hizmet veren kuruluşların yürüttükleri eğitim ve iyileştirme faaliyetlerinin, madde bağımlısı sayısını azaltacağı düşünülmektedir.

iv- Önleyici hizmetlerle ilgili her yıl bir takım yeni önleyici faaliyetlerin geliştirildiği bilinmektedir. Bu eylem planlarının uygulanması hususunda, faaliyetlerde görev alacak personelin, konuya hassasiyetle yaklaşması, ben, bir yakınım ya da çocuğum da bağımlı olabilir, anlayışı ve özveri ile çalışması önleyici hizmetlerin etkililiğini arttıracaktır.

v- Ergenlik dönemindeki genç bireylerin kendi yeteneklerini keşfetmelerini sağlayacak merkezlerin açılmasının, sorunlu madde kullanacağı düşünülen potansiyel gençlerin ilgilerinin başka yöne çekilmesi için uzmanların alanda yer almasının ve bu yönde çalışmaların yapılmasının önleyici hizmetlerin etkililiğini güçlendireceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ajzen, I. (1988). *Attitudes, personality, and behavior*. Milton Keynes, UK: Open University Press.

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179–211.
- Akhmedjonov, A., & Suvankulov, F. (2013). Alcohol consumption and its impact on the risk of high blood pressure in Russia. *Drug and Alcohol Review*, 32(3), 248-253.
- Alieva, G., Saiakova, M., & Yusupova, A. (2013). *Women and addiction in the Kyrgyz Republic*, Kırğızistan FES, CADAP, (A. Zens, Çev.), 84, ISBN 978-9967-27-036-7, 8-9.
- American Psychiatric Association: APA (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-IV)*. Washington, DC.
- Asanaliyev, R. M. (2007). *Alkogolizm Bsak Vid Deviantnogo Povedeniya v Usloviyakh Anomii Respubliki* (Ülkenin Anomi Koşulları altında Sapkın bir Davranış olarak Alkolizm). ВЕСТНИК Иссык-Кульского Университета, 18.
- Atwell, K., Abraham, C., & Duka, T. (2011). A parsimonious, integrative model of key psychological correlates of UK university students' alcohol consumption. *Alcohol and Alcoholism*, 46, 253–260.
- Borsari, B., Murphy, J. G., & Barnett, N. P. (2007). Predictors of alcohol use during the first year of college: Implications for prevention. *Addictive Behaviors*, 32, 2062–2086.
- Cox, W.M., & Klinger, E. (1988). A motivational model of alcohol use. *Journal of Abnormal Psychology*, 97, 168–180.
- Doğan, O. T. (2001). Sivas İlindeki Lise Öğrencilerinde Madde Kullanımı Yaygınlığı. *Bağımlılık Dergisi*, 2(2), 53-56.
- Ennett, S. T., Foshee, V. A., Bauman, K. E., Hussong, A., Cai, L., Reyes, H. L. M., & Durant, R. (2008). The social ecology of adolescent alcohol misuse: An integration of social ecology, social learning, and social control theories. *Child Development*, 79, 1777–1791.
- Evcı, D., & Aycan, S. (1998). Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) öğrencilerinde alkol ve sigara alışkanlık düzeyi ve buna etki eden bazı faktörler. *VI. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi (Uluslararası Katılımlı)*. Adana.
- Gilles, D. M., Turk, C. L., & Fresco, D. M. (2006). Social anxiety, alcohol expectancies, and self-efficacy as predictors of heavy drinking in college students. *Addictive Behaviors*, 31(3), 388-398.
- Ham, L. S., & Hope, D. A. (2003). College students and problematic drinking: A review of the literature. *Clinical Psychology Review*, 23, 719–759.
- Herken, H., Özkan, İ., Çilli, A. S., Telcioğlu, M., & Kucur, R. (2000). Sigara kullanma davranışında sosyal öğrenmenin etkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 1(1), 38-42.
- Hingson, R. W., Heeren, T., Zakocs, R. C., Kopstein, A., & Wechsler, H. (2002). Magnitude of alcohol-related mortality and morbidity among US college students ages 18-24. *Journal of Studies on Alcohol*, 63(2), 136-144.
- Hingson, R. W., Heeren, T., & Winter, M. R. (2006). Age at drinking onset and alcohol dependence: age at onset, duration, and severity. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 160(7), 739-746.
- İsakov, K. İ. (2015). *Tendentsii Sotsialno-Ekonomicheskogo Razvitiya Kyrgyzstana i İkh Vozdeystviya na Uroven Zhizni Naseleniya* (Kırğızistan'ın Sosyal ve Ekonomik Gelişiminin Eğilimleri Ve Nüfusun Hayatı Düzeyi Üzerine Etkileri). ГОУИПО КРСУ, UDC: 338, 65.9(2),85, 4.

Kılıç, M. (2017). *Gençlik Şiddet ve Serbest Zaman*. Genişletilmiş 2. Baskı, Düzce: Düzce Üniversitesi Yayınları.

Kırgızistan Cumhuriyeti Jogorku Keneşi (2015). *Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Bazı Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişikliklerin ve Değişikliklerin Tanıtılması Hakkında (Alkollü içeceklerin cirolarını sınırlama)*. Kanun Tasarısı Hakkında Düzenleyici Etki Analiz Raporu.

Koob, G. F. (2011). Theoretical frameworks and mechanistic aspects of alcohol addiction: alcohol addiction as a reward deficit disorder. In *Behavioral Neurobiology of Alcohol Addiction* (pp. 3-30). Springer: Berlin, Heidelberg.

Koob, G. F., & Le Moal, M. (1997). Drug abuse: hedonic homeostatic dysregulation. *Science*, 278(5335), 52-58.

KUIK (2018). *Demografide cinsiyet istatistikleri*. Bişkek: Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi Yayınları.

Kuntsche, E., Knibbe, R.A., Gmel, G., & Engels, R. C. M. E. (2006). *Who drinks and why? A review of socio-demographic, personality, and contextual issues behind the drinking motives in young people*. *Addictive Behaviors*, 31, 1844–1857.

Kuntsche, E., & Kuntsche, S. (2009). Development and validation of the rinking Motive Questionnaire Revised Short Form (DMQ-R SF). *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 38, 899–908.

Mazzardis, S., Vieno, A., Kuntsche, E., & Santinello, M. (2010). Italian validation of the Drinking Motives Questionnaire Revised Short Form (DMQ-R SF). *Addictive Behaviors*, 35, 905–908.

McKim, W. A. (2007). *Drugs and behavior: An introduction to behavioral pharmacology* (6th ed.). Upper Saddle River: Pearson Education, Inc.

Mikhaylov A. İ. (2009). *Vrednyye Privychki Podroostkov i İkh Svyaz s Pokazatelyami Zdorovya* (Ergenlerin Kötü Alışkanlıkları ve Sağlık Göstergeleriyle İlişkileri). ЗНИСО 1.

Needle, R., McCubbin, H., Wilson, M., Reineck, R., Lazar, A., & Mederer, H. (1986). Interpersonal influences in adolescent drug use—the role of older siblings, parents, and peers. *International Journal of the Addictions*, 21(7), 739-766.

O'Malley, P. M., & Johnston, L. D. (2002). Epidemiology of alcohol and other drug use among American college students. *Journal of Studies on Alcohol, Supplement*, (14), 23-39.

Özbay, H., Göka, E., Mavili Aktaş, A., Öztürk, E., Şahin, N., Güngör, S., ... & Hınçal, G. (1991). Ergenlerde sigara, alkol ve madde kullanımının benlik imajı, depresyon ve anksiyete ölçümleri ile ilişkileri. *Düşünen Adam*, 4(3), 53-58.

Özyurt, B. T., & Dinç, G. T. (2006). Manisa'da okul çağı çocuklarda alkol kullanım sıklığı ve alkol kullanımı ile ilişkili faktörler. *Türk Silahlı Kuvvetleri Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 5(2), 61-71.

Palmqvist, R. A., Martikainen, L. K., & von Wright, M. R. (2003). A moving target: Reasons given by adolescents for alcohol and narcotics use, 1984 and 1999. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(3), 195– 203.

Perkins, H. W. (2002). Surveying the damage: a review of research on consequences of alcohol misuse in college populations. *Journal of Studies on Alcohol, Supplement*, (14), 91-100.

- Rehm, J., Room, R., Graham, K., Monteiro, M., Gmel, G., & Sempos, C. T. (2003). The relationship of average volume of alcohol consumption and patterns of drinking to burden of disease: an overview. *Addiction, 98*(9), 1209-1228.
- Reitsma, S. M., Offord, D. R., & Finch, T. (1985). Pairs of same-sexed siblings discordant for antisocial behaviour. *Br J Psychiatry, 146*:41-52.
- Schry, A. R., & White, S. W. (2013). Understanding the relationship between social anxiety and alcohol use in college students: A meta-analysis. *Addictive Behaviors, 38*(11), 2690-2706.
- Shustrov, A. A. (2016). *Gosudarstvennaya Politika i Praktika Borby s Pyanstvom i Alkogolizmom v Leningrade v 1960-ye gg.* (1960'larda Leningrad'da Alkolizm ve Alkolizmle Mücadele Devlet Politikası ve Uygulanması).
- Tumonbayeva, G. B. (2016). “*Odin İz Sotsialnykh problem Sovremennykh Gorodov Kyrgyzstana- Detskiy Alkogolizm (Kırgızistan Modern Kentlerinin Sosyal Sorunlarından Biri-Çocuk Alkolizmi)*”. ВЕСТНИК Нарынского Государственного Университета имени С. Нааматова, ISSN: 1694-7622, 4, 57.
- Turhan, E., İnandı, T., Özer, C., & Akoğlu, S. (2011). Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı, şiddet ve bazı psikolojik özellikler. *Turkish Journal of Public Health, 9*(1), 33-44.
- UNDP Kırgızistan (2010). *Kyrgyzstan: Uspeshnaya Molodezh-Uspeshnaya Strana* (Kırgızistan: Başarılı Gençlik-Başarılı Ülke). İnsani Gelişme Raporları.
- Ünlü, A., & Evcin, U. (2014). İstanbul’da liseli gençler arasındaki madde kullanım yaygınlığı ve demografik faktörlerin etkileri. *Literatür Sempozyum, 1*, 2-11.
- Vyshinsky, K. V., Pavlovskaya, N. I., & Koshkina, E. A. (2011). Problemy, Svyazannyye s Upotrebleniyem Alkogolya Sredi Molodezhi (Gençler arasında alkol kullanımı ile ilgili sorunlar). *Проблема Зависимости 1*: 81-101.
- Wallace Jr, J. M., Yamaguchi, R., Bachman, J. G., O'Malley, P. M., Schulenberg, J. E., & Johnston, L. D. (2007). Religiosity and adolescent substance use: the role of individual and contextual influences. *Social Problems, 54*(2), 308-327.

TÜRKİYE'DE KONARGÖÇER KÜLTÜRÜ

Cem ZAFER¹

ÖZET

Türkmen veya Yörük olarak anılan göçer Türkler, göçebelğe yeni bir bakış açısı getirmişlerdir. Mecburi göç nedeniyle kış ve yaz olmak üzere mevsimlik göçler yapan bu topluluklar zaman içinde Büyük Selçuklu, Türkiye Selçuklu, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti içinde barınma imkânı bulmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar genel anlamda fetihlerle alınan yerlerin Türkleştirilmesi için yerleşik yaşama geçirilen bu topluluklar Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte şehirleşme faaliyetlerinin artması ile zorunlu bir yerleşik yaşama maruz kalmışlardır. Yerleşik yaşamı seçmeyen kabilelerin ise göçer hayatlarını sürdürmek için kullanabilecekleri alanlar oldukça kısıtlanmıştır. Günümüzdeki yaşayışları incelendiğinde halen binlerce yıllık köklü bir kültürün izlerini taşıyan göçerler, kız alıp verme faaliyetleri, bebekler için yapılan uygulamalar, ölümler için yapılan merasimler vb. özel zaman dilimleri/uygulamalar konusunda tam anlamıyla birer kültür mirası olma özelliğindedirler. Ayrıca kadının toplumdaki yerinin Türk milleti açısından aktarımı konusunda da göçerler yaşayan kanıt niteliğindedirler.

Anahtar kelimeler: konargöçer, konargöçer kültür, atlı kültür, gelenek-görenek, yerleşik yaşam

NOMADIC CULTURE IN TURKEY

ABSTRACT

The nomadic Turks, who are called Türkmen or Yörük, have brought a new perspective to the nomadism. These communities, who had to migrate seasonally in winters and summers, had an opportunity to find a shelter in the Ottoman Empire, Great Seljuk, Tukey Seljuk and the Republic of Turkey. In order to Turkify the places which were generally conquered until the Republic of Turkey was founded, these communities were forced to live a sedentary life with an increased urbanization in the Republic of Turkey. Tribes who did not choose a settled life had a limited area to maintain their nomadic lives.

Today, we can see that the nomads, who still carry thousands of years of rooted cultures, are a cultural heritage in terms of their practices about marriages, activities for babies, and the ceremonies for the dead ones. In addition, nomads are also living evidence of the transfer of women's place in the Turkish society.

Keywords: nomadic, nomadic culture, equestrian culture, tradition-custom, settled life

GİRİŞ

Göç olgusu Türk tarihinin belki de en eski toplu faaliyetlerinden biridir. Bu olgu çok çeşitli şekillerde değerlendirilebilir. Ancak öncelikle bunun ne olduğunu açıklamakta fayda vardır. İnsanların veya toplumların belirli bir zorunluluk dâhilinde olan veya zorunluluk dışında belli

¹Dr., Cumhurbaşkanlığı, cemzafer06@gmail.com

bir istikamet veya varış noktası seçilmeden yaptığı toplu yer değiştirme hareketi “göç” olarak tanımlanabilir.

Göç hareketi temelde, ilk dönemler açısından değerlendirildiği zaman, yaylak ve kışlak olarak tabir edilen yazlık ve kışlık göç yerleri veya belirli bir amaca yönelik olmadan sadece yer değiştirme amacıyla yapılan göç hareketleri olarak ikiye ayrılabilir. Türk tarihinde göç hareketleri incelendiği zaman, Türkler genel anlamda yazlık ve kışlık yani yaylak ve kışlak olarak adlandırılan yerler arasında göç eden bir topluluk olarak göz önüne çıkmaktadır. Bu bağlamda Türklerin yerleşik yaşama geçmesinden önceki hayat tarzları “göçebelik” veya “konargöçerlik” kavramı içinde ele alınabilecek bir şekildedir. Bu bağlamda yapılan araştırmalarda göç faaliyeti kapsamında bu faaliyeti gerçekleştiren toplulukların da amaçlarına göre farklı isimler aldığı görülmektedir. İki çeşit olarak belirttiğimiz göç olgusu içinde mevsimsel yer değiştiren toplulukların göçebe olarak değil “göçer” olarak adlandırıldığı görülmektedir. Bu toplulukları meydana getiren insanlar da mensup oldukları toplulukların isimlendirilmesinden hareketle göçebe değil göçer veya konargöçer olarak isimlendirilmektedir. Göçerlik kavramının göçebelikten en büyük farkı göçebelikte bir keyfiyet durumu varken göçerlikte coğrafı şartlar veya ekonomik faktörlerden kaynaklı bir mecburiyetin söz konusu olmasıdır. Diğer bir ifadeyle göçerler göç etmeye mecbur olan toplumlardır.

Toplumların ortaya çıkması ile yaşıt olarak değerlendirebileceğimiz göçerlik kavramı, bu özelliğinden dolayı geçmişi oldukça eskiye dayanan ve hakkında pek çok belgeye ulaşılabilen bir kavramdır. Türk toplumları içinde oldukça yaygın olan göçerlik hakkında yapılan araştırmalar incelendiği zaman, göçer toplumların öncelikle toplum yapısına yönelik bazı isimlendirmelere tabi tutulduğu görülmektedir. Bu noktada göçer topluluklarının cemaat (topluluk), aşiret (aileler birliği), oymak (aşiretler birliği) şeklinde isimlendirildiklerini görmek mümkündür. Bunun yanı sıra bir diğer isimlendirme şekli ise göçerlerin yaşadığı coğrafya veya yaşayış şekillerine göre yapılmıştır ki her ne kadar etnik olarak görülse de bu isimlendirme şeklinde etnik kökenin çok da etkili olmadığı düşünölmektedir. Bu isimlendirmede göçerler Türk, Yörük, Türkmen, Kürt gibi isimlerle anılmaktadır. Bu isimlendirmedeki yaşayış yeri ayrımı incelendiğinde, Anadolu'da Kızılırmak'tan Ege dâhil olmak üzere Rumeli dolaylarında yaşayan konargöçerlere Yörük ismi verildiği, yine Anadolu'da yaşayan ancak daha çok Suriye ve Irak tarafında bulunan göçerlerin ise Türkmen olarak anıldığı görülmektedir. Ancak bu isimlendirmeler içinde kesin bir ayrımın tespit edilebilmesi oldukça zordur. Nitekim kaynaklar incelendiği zaman aynı bölgede yaşayan aynı konargöçer grubu için farklı farklı isimler verildiğini de görmek mümkündür. Bu da göstermektedir ki verilen isimler bölgesel farklılık göstermekle birlikte aynı yapıyı ifade etmek için kullanılmaktadır (Sümer, 1952).

Otorite anlamında devletin tam olarak kurulmadığı dönemler içinde belirli bir otoritenin hâkimiyeti altında bulunmayan her yere gidebilen konargöçer gruplar, devlet yapısının oluşması ve sistemli bir şekilde işleminin ardından belirli bir devlette tabi olmuşlardır. Dolayısıyla devlet yapısı içinde ve bu devlete bağlı olan arazilerde yaylak ve kışlak olarak tabir edilen alanlarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda konargöçerlerin göçebelikten farkları yarı göçebe bir hayat yaşamaları olarak ortaya çıkmaktadır. Göçebeler gibi süreklilik arz eden bir yer değişiminden ziyade belirli zaman dilimleri içinde belirli alanlarda yaşamlarını sürdürmektedirler. Yine konargöçerlik yaşamı içinde toplulukların herhangi bir toprağa sahiplenme yönüyle yaklaşmadıkları da dikkat çekmektedir. Ancak yine de yaylak ve kışlak olarak tabir edilen mekânların konargöçerlere ayrıldığı için bu toplulukların malı olarak kabul edilmesi veya onlara atfedilmesi söz konusu olmaktadır.

Konargöçerlerin Menşesi

Konargöçerlik ve bu bağlamda konargöçerlerin kökeni hakkında pek çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar incelendiği zaman birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı görülse

de ortak paydaların fazlalığı da dikkat çekicidir. Ulaşılan sonuçlardan üzerinde hemfikir olunan hususların başında konargöçerlerin Oğuz kökenli oldukları hususu gelmektedir. Bu ortak kökenden hareketle de Anadolu bünyesinde konargöçerlerin genel manada “Oğuz’un 24 Boyu” olarak anılan boy esasları altında şekillendiği ve teşkilatlandığı görülmektedir. Her halükarda bu görüşün aksini iddia edenlerin olduğunu görmek de mümkündür.

Konargöçerlerin menşesi hakkındaki araştırmalar konusunda çalışan bilim insanlarının bazıları bu husustaki görüşleri ikiye ayırmışlardır. Bu ayırımdaki ilk görüş konargöçer veya Yörük olarak anılan yapıların Moğol kökenli olduğu yönündedir. Bu görüşe göre Yörükler Moğol kanı taşırlar (Gökbilgin, 1957). İkinci görüş ise konargöçerlerin tam anlamıyla Türkmen olduklarını öne süren görüştür. Bu görüşü savunanlar konargöçerlerin Orta Asya’da yaşayan Türkmenlerin torunları olduklarını kabul ederler. Bu görüşlerin yanı sıra Yörük kabilelerinin Türklerle akraba oldukları, Anadolu’ya ayak basan ilk Türklerin Yörükler oldukları yönünde de görüşler ileri sürülmüştür (Gökbilgin, 1957). Bu hususta benzer doğrultudaki bir görüş ise Yörüklerin Türkistan sınırlarından çıkıp Anadolu ve Rumeli coğrafyasında yayılım gösterdiklerini ve bu nedenle de Türk soylu olduklarını ileri sürmektedir (Güngör, 1941).

Bahsedilen araştırmalara göre, ister Yörük adıyla ister Türkmen adıyla anılsın konargöçer yapıları oluşturan bu topluluklar Orta Asya kökenlidirler. Hemfikir olunan bu hususun yanında yine araştırmaların tamamına yakınında bu kabilelerin Türk soylu oldukları üzerinde de durulduğu görülmektedir (Sümer, 1952). Bu Türk soyluluk hususu ise Oğuz boylarının teşkilat yapısı, siyasi uygulamaları vb. hususların konargöçerler arasında da görülmesini sağlamıştır. Sürdürülen bu uygulamalar o denli etkilidir ki Selçuklu ve Osmanlı Devletleri’nin üretim unsurlarının bazılarında bu boyların damga, mühür vb. izlerini görmek de mümkündür. Teşkilat sistemi açısından dâhil oldukları devletleri bile etkileyen konargöçerlerin bu yapıları İslam dini ile birlikte değişime girmiştir. İslam dininin kabulü ile boylar arasındaki teşkilat yapısının öneminde azalma olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra pek çok Oğuz boyunun isimlerinin bile zaman içinde unutulacak duruma geldiğini görmek mümkündür.

Konargöçerlerin Anadolu’ya gelişleri konusunda etkili olan tek hususun da devletin getirmesi veya iskân siyaseti olduğunu söylemek eksik bir yaklaşım olacaktır. Nitekim dönemde yaşanan savaşlar ve bu savaşların meydana geldiği yerlerde yaşayan Türkmen kabilelerinin de Anadolu’ya büyük topluluklar hâlinde göç ettiği bilinmektedir (Barkan, 1950). Yaşanan bu göç dalgaları ile Anadolu’nun pek çok yerinde Türkmen nüfusu artış göstermiştir. Özellikle 13. yüzyıldaki göç dalgaları ile Akdeniz ve Ege bölgelerinde 200 bin çadırılık bir Türkmen yerleşmesi dikkat çekicidir. Yine aynı dönemde Marmara Bölgesi’ndeki çeşitli yerleşim alanlarına 30 bin çadırılık bir yerleşme olduğu kaydedilmektedir (Doğan, 2002). Konargöçerlerin normal yaşamları incelendiğinde doğumlarla nüfus artış oranlarının oldukça fazla olduğu dikkat çekmektedir. Ancak yerleşik yaşama geçirilen bu boyların nüfus artış hızında dikkat çekici bir azalma olduğu kaydedilmektedir. Anadolu’ya yerleşen ve burada barınan konargöçerlerin Osmanlı Devleti içindeki nüfusları 16. yüzyılda bile toplam nüfusun 1/7’si kadardır. Bu yüzyılda Anadolu’nun batısı olarak ifade edilen yerin nüfus verileri incelendiğinde 80 bine yakın konargöçerin varlığına karşılık 400 bine yakın yerleşik nüfusun varlığı bu durumu doğrular niteliktedir (İnalçık, 1993).

Konargöçerliğin Tarihçesi

Türk kavramı ile konargöçer kavramı neredeyse birlikte anılan kavramlardır. Nitekim bu konuda yapılan çalışmalarda Türklerin yerleşik hayata geçmeden önceki yaşamlarının göçer veya konargöçer yaşam tarzıyla ele alınabileceğine değinilmektedir. Mevsimlik olarak göç faaliyetinde bulunan ve yaz için yaylak kış için kışlak adı verilen alanlar arasında bu faaliyeti gerçekleştiren Türklerin kültürü için “göçebe” ifadesinin yerine “göçer” ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Konargöçerler ilk dönemler kendi belirledikleri alanlara

mevsimlik göçleri gerçekleştirirler de zaman içinde devlet tarafından kendilerine tahsis edilen alanları kullanmaya başlamışlardır.

Konargöçer kültürün ortaya çıkmasında ana etken olan göç olgusunun Türk kültürü içinde köklü bir yeri olduğu bilinmektedir. Nitekim geçmiş dönemlerde Orta Asya olarak anılan coğrafyanın bozkırlarında yaşamını sürdüren Türk topluluklarının yaşam tarzı mevsimlere göre değişiyor ve göçebelğe dayanıyordu. Ancak yine bu yaşam tarzının bozkır kültürü, atlı göçebe kültürü gibi isimlerle anıldığı görülmektedir ki bu farklı isimlendirmelerin de temelinde Türklerdeki göçebelğin yapısını aktarma gayreti olduğu bilinmektedir (Dulkadir, 1997).

Türklerin göçebe kültürü üzerine yapılan çalışmalar, bu kültürün veya göçebelğin Türkler için oldukça önemli olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Türkler açısından göçebelik hususu yalnızca yaylak – kışlak alanlarına yapılan göçler üzerinden değerlendirilmemelidir. Nitekim Türklerin büyük göç faaliyetlerinden olan Anadolu'ya yapılan göçler hem buraların Türkleşmesini sağlamış hem de Büyük Selçuklu Devleti gibi bir devletin siyasi ve demografik yapısını etkilemiştir.

Türk göçleri açısından sistematikliğin başlama dönemi olarak nitelendirilen Selçuklular döneminde pek çok Türk boyunun Anadolu'ya göç ettiği bilinmekle beraber esas anlamda Anadolu'da yaygınlaşan boyların Türkmen veya Yörük adıyla bilinen Oğuzlar olduğu kaydedilmektedir (Soysal, 2010). Bu bağlamda devlet içinde yer edinen göçerlerle ilgili kanun maddelerine de yer verildiği dikkat çekmektedir. Selçuklulara ait kanunnamelerde yer alan düzenlemelerle göçerlerin, göç faaliyeti esnasındaki istirahat süreleri ve davranışlarına dair yaptırımlara yer verilerek bir nevi otorite altına alınmaya çalışılmışlardır (Dulkadir, 1997).

Selçuklular devri açısından kayıtları tutulan göçerlerin, devlet bünyesine dâhil edilmesi ile devlet de kendi üstüne bir takım sorumluluklar almıştır. Nitekim Selçuklulara bağlı beyler, göçerlere yerleşim yeri sağlamak ve geçimlerini sağlamalarına yardımcı olmakla sorumlu tutulmuşlardır. Bunun yanı sıra gelen kalabalık toplulukların büyüklüğü ve bunlara yer temini zorunluluğu ile devletin yeni fetih girişimlerinde bulunduğu da kaynaklarda yer verilen bilgiler arasındadır (Eröz, 1991).

Genel manada Anadolu'daki nüfus veya siyasi sistemler üzerindeki etkilerinden söz edilen göçer Türk boylarının etkileri bunlarla sınırlı değildir. Göçer kültürün Anadolu üzerindeki etkilerinin detaylı incelenmesi, bu kültürün mekân üzerinde de etkileri olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda kır yerleşmesi olarak ortaya çıkan yapılaşmaların zaman içinde yerleşik yaşama geçişle bu yaşama uygun olan ancak sentez bir mekân unsuru oluşturduğu dikkat çekmektedir (Kutlu, 1991). Bu kültürün ortaya çıkışı ise göçerliğin iki farklı boyuta taşınmasını sağlamıştır ki bunlardan birincisi göçer menşeli yerleşikler diğeri ise göçerliğe devam edenlerdir. Göçer kültürün baskınlığı bu farklılaşmada da kendini göstermektedir ki göçerliğe devam edenlerin yerleşik hayata geçenlere “tembel (yatuk)” dediği kaydedilmektedir (Bayar, 2004, p.38).

Selçuklu Devleti içinde göçebelerin durumu incelendiği zaman devletin yalnızca bu insanlara beylikler aracılığı ile yerleşme yeri bulma faaliyetini yürütmediği de görülmektedir. Selçuklu Devleti tarafından Göçer kabileler üzerinde bu kabilelerin tercihleri doğrultusunda iskân faaliyeti de yürütülmüştür. Bu iskan faaliyetinde Anadolu'nun Türkleştirilmesinin yanı sıra devlet tarafından güdülen siyasetin göçebe kabilelerin otoritesini yıkmak ve devlet içinde yeni bir devlet gibi yapılanmaları önlemek olduğu kaydedilmektedir Bunun yanı sıra Göçebe kabileleri yerleşik hayata geçmelerinin sağlamak hem üretim faaliyetlerini sürekliliğini sağlayarak devlete ekonomik fayda sağlamak hem de devletin asker ihtiyacını karşılamak noktasında önemli katkılar sağlayacak bir gelişmedir (Eröz, 1991).

Göçerlerin devlet içindeki yapılanmaları hafife alınacak bir durum da değildir. Nitekim Karakeçili olarak anılan Yörüklerin, Osmanlı Devleti'ni kurduğu bilinmektedir (Bayar, 2004).

Bu bağlamda Selçuklulardan Osmanlı Devleti'ne intikal eden bazı devlet gelenekleri içinde göçerler ile ilgili geleneklerin olduğunu söylemek de mümkündür. Osmanlı Devleti döneminde de Göçer kabileler iskân siyasetinde önemli bir noktada tutulmuştur. Devletin Fetih faaliyetlerinin ardından sınırların genişlemesiyle yeni fethedilen topraklara göçer kabilelerin yerleştirildiği bilinmektedir. Bu da göçerlerin Türk Devleti sınırları içinde olmak kaydıyla Anadolu dışına çıkmalarını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti dönemindeki göçerlik incelendiği zaman Türkmen veya Yörük olarak anılan göçer kabilelerin yerleşik hayata geçmiş olanlar gibi idari ve mali yaptırımlar dâhilinde el alındıkları görülmektedir. Bu ele alış şekli büyük göçer kabilelerin tamamının devlete dair sorumlu tutulması sonucunu doğurmuştur. Büyük kabileler dışında kalan göçerler de mali ve idari düzenlemeler kapsamına alınmıştır. Ancak bu kabilelerin sorumlu tutuldukları idare, bağlı buldukları eyalet veya sancağın yöneticisi olarak belirlenmiştir (Soysal, 2010). Anadolu veya Türk kültüründeki göçerlerle ilgili en sağlıklı bilgiler de yine Osmanlı Devleti dönemine aittir. Tahrir defteri adı verilen defterlerde Osmanlı Devleti bünyesindeki göçerlerin kaydedildiği görülmektedir (Soysal, 2010).

Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Konargöçerler

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde devletin sosyal ve ekonomik olarak bir değişime girdiği ve bu manada hızlı bir değişimin yaşandığı bilinmektedir. Yapılan yeni savaşlar ve bu savaşların mağlubiyetle sonuçlanması devleti ekonomik olarak oldukça zor bir duruma sokmuştur. Bir ekonomik bunalım ortamı olarak nitelendirilebilecek olan bu ortamda Osmanlı Devleti bünyesindeki konargöçerler, devletin genel yapısına göre daha geri kalmış olarak nitelendirilen bölgelerde iskân edilmeye başlanmışlardır. Bu iskân faaliyetindeki temel amaç konargöçerleri ikinci plana itmek değildir. Bunun aksine geri kalmış olarak nitelendirilen bölgelerdeki üretim faaliyetlerinin, konargöçerler ile birlikte bir düzene bindirilmesi ve bu şekilde devlete ekonomik bir fayda sağlanması amaçlanmıştır. Yapılan bu uygulamanın Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar sürdüğü görülmektedir ve hatta devletin son dönemlerinde düşman işgallerine maruz kaldığı zamanlarda bile konargöçerlerin iskânları ile ilgili kanunlar çıkardığı bilinmektedir. Büyük Selçuklulardan Türkiye Selçuklularına oradan da Osmanlı Devleti'ne intikal eden konargöçerlerin iskânları hususu Türkiye Cumhuriyeti'nde de ilk dönemlerde varlığını hissettirmiş ve ilk sosyal sorunlar arasında yer almıştır. Devletin kuruluşunun ardından şehirleşme ve sanayileşme faaliyetlerinin yanında konargöçerlerin iskânları ile ilgili uygulamalara da yer verildiği görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde konargöçerlik olarak nitelendirilen yapı geçim kaynağı olma niteliğini yitirerek bir yaşam tarzı olarak benimsenmeye başlamıştır.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde konargöçer hususunun bir sorun olarak değerlendirilmesi tek başına bu yapıdan kaynaklanan bir durum değildir. Nitekim yeni kurulan devletin belli başlı bazı sorunlarla beraber bu sorunu da ele alması gerekliliği, konunun gereğinden fazla gündem oluşturmasına neden olmuştur. İlk dönemler için nüfusun artması gerekliliği, üretim gücündeki eksiklerin tamamlanması, arazilerin sahiplendirilmesi, Osmanlı Devleti'nin kaybedilen topraklarından gelenlerin iskân ve istihdamlarının sağlanması gibi hususlara bir de göçer yapılar eklendiğinde sorunun mahiyeti daha belirginleşmektedir (Babuş, 2006). Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Yunanistan ile imzalanan anlaşma gereğince Anadolu'ya gönderilen göçmen aşiretlerinden bazılarının Çukurova'da iskân edildiği ve bu iskân faaliyeti için mevcut yerlerin yetersiz kalması nedeniyle yeni yerleşim birimleri oluşturularak buralarda iskân edildiği bilinmektedir (Şenesen, 2011).

Konargöçerlerin yaşam tarzı ve bu yaşam tarzının cumhuriyetle belirlenen devlet yapısı içindeki yerinin net olarak tespit edilememesi nedeniyle cumhuriyetin ilanının ardından konargöçer yaşam tarzı sürdüren topluluklara dair zorunluluk arz eden bir iskân yasasının çıkarıldığı görülmektedir. Bu bağlamda pek çok aşiretin Anadolu'nun çeşitli yerlerinde iskân ettirildiği kaydedilmektedir. İlk olarak 1933 yılında başlatılan bu iskân faaliyeti (Karabulut,

2006), İskân Yasası olarak adlandırılan ve 1934 yılında yayınlanan yasayla kanunlaşmıştır. Bu yasa yalnızca Anadolu içinde bulunan konargöçerleri değil Anadolu'ya dışarıdan yapılan göçlerin de iskânâna tabi tutulmasını zorunlu kılmıştır (Eröz, 1991).

Yapılan iskân faaliyetleri sonucunda cumhuriyetin ilk yıllarında karşılaşılan zorluklar ve bunları aşma çalışmaları sonrasında 1960'lı yılların ikinci yarısına dair incelemeler yapıldığında sorunun büyük oranda aşılmasına rağmen tam olarak ortadan kalkmadığı görülmektedir. Türkiye'de belirtilen dönem itibariyle yerleşik yaşama geçmek istemelerine rağmen bunu gerçekleştiremeyen yaklaşık 50 bin kişilik bir konargöçer nüfusun bulunduğu tespit edilmiştir. Bu rakam, ailelerin ortalama birey sayılarına indirildiğinde 3 bin veya 4 bin çadırlık bir konargöçer sayısına tekabül etmektedir.

Konargöçerlerin günümüzdeki durumu incelendiğinde ise yaşam tarzlarını koruyanların var olduğu görülmektedir. Ancak konargöçerliğin tarihsel süreçteki aşamaları ve günümüzdeki hali ile bir karşılaştırma yapıldığında ilk dönemlerde diledikleri yere gidebilen konargöçerlerin cumhuriyetin ilanı ve şehirleşme faaliyetlerinin artması ile birlikte hareket edemeyecek duruma geldikleri görülmektedir. Nitekim 1960'lı yıllardan itibaren şehirleşmenin ve tarım alanlarının artması, yerleşim faaliyetlerindeki genişleme gibi durumlar yaylak ve kışlak olarak tabir edilen yerleşim yerlerinde bile şehirlerin kurulmasına neden olmuştur. Ayrıca değişen ve gelişen zaman içinde toplumsal ihtiyaçların artması ve bu ihtiyaçların konargöçerlerin de ortak ihtiyaçları kapsamında olması bu toplulukları yerleşik yaşama geçmeye mecbur kılmıştır. Bunların başında eğitim ihtiyacı gelmektedir ki konargöçer toplumdaki gençlerin de eğitim alabilmeleri için belirli bir ikamet sağlamaları gerekmektedir. Yine ülke içindeki olumsuz olaylar konargöçerlerin yaylak ve kışlak kültürüne etki etmektedir. Bunların başında terör olayları gelmektedir. Terör olaylarının yaygınlaşması ve insanların can güvenliği konusunda endişe duymaları konargöçerler üzerinde de yaylaya çıkma faaliyetlerinin aksamasına neden olmuştur. Günümüz koşullarında halen kültürlerini ayakta tutma çabasında olan konargöçerlerin Akdeniz Bölgesi'nde obalar hâlinde yaşadıkları görülmektedir. Birkaç oba olarak sınırlandırılabilir olan bu yapıda insanların göçer kültüründeki "kışlak" ibaresi şehir yaşamını ifade edecek şekilde evrilmiştir. Bu obalar için yazın yaylalara çıkma faaliyeti dışında göçerlik faaliyeti yok denilebilir. Kültürel aktarım ise el işleri, kilimler ve sözlü kültür ile sağlanmaktadır (Bali, 2015).

Konargöçer Kültürde Sosyal Yaşam

Konargöçer toplumların sosyal yaşamları incelendiğinde geçmişten günümüze gelen pek çok kültürel ögeyi halen toplum bünyesinde barındırdıklarını görmek mümkündür. Ancak tamamen el değmemiş olarak nitelendirilebilecek bir kültüre de sahip olmadıkları görülmektedir. Ayrıca yine geçmişten günümüze devam eden süreçteki değişimlerin en hızlı olduğu döneme girdikleri de görülmektedir. Yaşanan değişimlerle konargöçerlerin ilk dönemlerinden itibaren yaşamlarında olan pek çok değer, kurum ve yaşantı ögesinin artık var olmadığı görülmektedir. Her ne şekilde olursa olsun konargöçerler üzerinde yapılan araştırma sonuçları, bu toplulukların yerleşik yaşam sürenlere göre kültürlerine daha bağlı olduklarını göstermektedir (Bali, 2015).

Konargöçerlikle ilgili kültürel yapının Anadolu sınırları içinde incelenmesi hususunda ilk bakılacak olan nokta aşiret örgütlenmesidir. Nitekim konargöçer toplulukları geniş aile yapısı, kan bağı gibi unsurlarla birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olan topluluklar olarak karşımıza çıkmaktadır (Kutlu, 1991).

Yörüklerde yönetsel hiyerarşi incelendiğinde genel konularda söz sahibi olan ve "ağa" olarak nitelendirilen birinin varlığı görülmektedir. Ancak toplumsal yapının içeriğine bakıldığında keskin bir sınıfsal ayrıma gidilmediği anlaşılmaktadır (Eröz, 1991). Sosyal uyum konusunda ise tarihsel süreçte oldukça fazla sorun yaşayan bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yerleşik yaşam sürenlerin arazilerinin işgali veya hayvanlarına zarar verilmesi gibi

nedenlerle konargöçer ve yerleşik çatışmalarının neredeyse her dönemde sıklıkla yaşanan sorunlar arasında olduğunu belirtmek mümkündür (Dulkadir, 1997).

Konargöçer toplulukların en dikkat çekici özelliklerinin başında baskın şekilde özgürlüklerine düşkün olmaları gelmektedir. Ayrıca toplumda erkek-kadın ayrımının pek çok noktada gözlemlenmediği de dikkat çekicidir. Kadınların toplumsal yaşamda söz sahibi olmaları konargöçerlerin dikkat çekici özellikleri arasındadır. Kadınlar bu toplumda o denli yaşamın içindedir ki bu nedenle, erkek-kadının ayrı istirahatini ifade eden haremlik-selamlık yapısı, konargöçer kültürüne hiç dâhil edilmemiştir. Konargöçer aile yapısında kadınlar önemli olsa da monogami yerine poligaminin yaygın olduğu görülmektedir. Ancak bu hususun yaşamın zorluğundan kaynaklandığı kaydedilmektedir. Çalışma saatleri dışında aile bireylerinin cinsiyet ayrımı olmadan bir arada yaşadığı görülmektedir. Yine bu zaman dilimlerinde ailece yapılacak faaliyetlere önem verildiği, türkü söyleme, fıkra anlatma gibi eğlenceli aktiviteler yapıldığı kaydedilmektedir (Soylu, 1997).

Toplum içindeki bazı uygulamalar belirli yapılara göre gerçekleştirilir. Örneğin, herkesin çok çocuk sahibi olmadığı görülmektedir. Ancak bu noktada belirleyici olan unsurun ise ailenin iş yükü olduğu kaynaklarda yer verilen bilgiler arasındadır. Bir aile, iş yükü oranınca çocuk sahibi olur. Konargöçerlerin nüfus konusundaki bu tutumları ise yerleşik yaşama geçiş ve değişen zaman içinde farklılaşmıştır. Nitekim kayıtlar incelendiğinde konargöçer nüfusunda sürekli bir azalmanın olduğu görülmektedir. Bu noktada arazilerin küçülmesi, gelişen yöntemlerle insan gücüne daha az ihtiyaç durulması gibi konular da etkilidir (Kölemen, 1996).

Konargöçerlerin günümüze kadar taşıdığı kültürel unsurlar içinde “konargöçer mutfağı” olarak nitelendirilebilecek olan yemek kültürü önemli bir yer tutar. Anadolu'da yaşayan konargöçerlerin beslenme alışkanlıkları incelendiği zaman benzer yönlerin çok fazla olduğu görülmektedir. Bu noktada toplumun her kesiminde olduğu gibi konargöçerlerde de ekonomik faaliyet türlerinin yemek kültürü üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim konargöçerlerin temel faaliyetlerinden olan hayvancılık ve tarım faaliyetlerinin yeme alışkanlıklarına yansıdığı da yapılan araştırmalar sonucunda görülmektedir (Kutlu, 1991).

Yeme alışkanlıkları içinde hayvansal ürünler ve tarım ürünleri arasında belirgin bir yoğunluk farkı olmamakla birlikte genel manada hayvansal ürünlerden olan et ve süte dayalı bir beslenme alışkanlığının hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum hayvancılıkla doğrudan ilişkilendirilse de beklenen yoğunlukta bir et tüketiminin yapıldığını söylemek de mümkün değildir. Nitekim konargöçer kültürde hayvancılık daha çok ekonomik faaliyet olarak ele alındığı için hayvanlar bir ticaret aracı olarak değerlendirilmektedir. Besin kaynağı olarak kullanılan et, genelde özel günlerde/kutsal günlerde kesilen etler veya sürü içinde hasta olan hayvanların kesilmesi ile elde edilen etlerden oluşmaktadır. Ayrıca kesilen etlerin hepsinin bir anda tüketildiğini söylemek de mümkün değildir. Elde edilen etlerin ileriki dönemlerde tüketilmesi için kurutma veya kavurma yaparak saklama yoluna gidildiği de görülmektedir (Kutlu, 1991).

Konargöçer aile yaşantısı içinde kadına önem verilse de genel manada ataerkil bir aile yapısının hâkim olduğu kaydedilmektedir. Ancak yine de ailenin otorite sembolü olan erkek eşine danışmadan çok fazla karar vermemektedir. Bunun yanı sıra kadınların öneminden hareketle yapılan araştırmalarda, göçer obalarında kadınların danışmanlık gibi önemli vasıflarının olduğu da tespit edilmiştir (Yalçın, 1993). Konargöçerlerde kadına verilen önemin bir diğer göstergesi çadırın yönetiminin evin en yaşlı kadınında olmasıdır. Göçer yaşam tarzında kadın gerek ekonomik gerek sosyal hayattaki varlığıyla ailenin bir nevi direği olarak kabul edilmektedir (Seyirci, 1996). Kadının bu denli önemli olduğu konargöçer topluluklarda kadın ve erkek arasında tutucu ilişkilerin olmadığı da gözlenmektedir. Bu bağlamda konargöçer topluluklarda kadın ve erkek dayanışması ile yürütülen çalışmalar

olduğu gibi genç kızların veya genç erkeklerin birlikte rahatça konuşabildiği de dikkat çekmektedir. Ayrıca yine bu topluluklar içinde kadına dair yapılacak bir hatanın veya işlenecek suçun cezasının büyük olduğu da kadına verilen önemi göstermesi bakımından dikkate değerdir (Yalgın, 1993).

Genellikle büyük ailelerden oluşan konargöçer toplulukları bu ailelerin devam etmesi ve bir arada kalmasına büyük önem vermişlerdir. Bu noktada soyların devamı konusunda da hassas olan bu topluluklar çocuk kavramını soy devamı açısından oldukça önemsemektedir. Çocuklara verilen önem nedeniyle konargöçer toplumlarda hamile kadınların son derece önemli kabul edildiği görülmektedir. Bu noktada hamile olan kadına ağır olarak tabir edilen işlerin yaptırılmadığı, evden dışarıya çok fazla çıkıp yorulmasına müsaade edilmediği ve evdeki diğer kadınların hamile kadına destek olmak için uğraştığı kaydedilmektedir. Soyun devamı için önemli olan çocuğun dünyaya gelmesinin ardından ise çocuğun ailesi çadırında davetler vererek akrabalarını çocuğunu görmeye davet edip onlara ikramlarda bulunur. Dünyaya gelen çocuğa klasik Türk kültürünün bir yansıması olarak aile büyükleri tarafından isim verilir. Verilen isimler incelendiğinde genel anlamda aile büyüklerinin isimleri olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Müslüman kültüre binaen İslamiyet'in kabulünden sonra devam eden bir uygulama olarak çocuğun dâhil olduğu ailenin bir büyüğü veya bulunulan yerleşim yerinde bir imam doğan çocuğun kulağına ezan okuyarak ismini söylemektedir. Ailenin maddi imkânları doğrultusunda yapılan doğum sonrası uygulamalarda, maddi imkânları yerinde olan aileler çocukları için kurban kesebilirler. Kurban kesilmesi durumunda çıkan işkembe temizlendikten sonra çocuğun tuzlanarak bu işkembeye sarıldığı görülmektedir ki bunun amacı yeni doğan çocuğun vücudunda yaralar oluşmasını engellemektir. Bu şekilde bir süre bekletildikten sonra ise ılık suyla yıkanarak temizlenir. Yine genel Anadolu inanışları ile paralel olarak lohusa kadın da bebeği de kırk gün boyunca evin dışına çıkmazlar (Kılınç, 2010). Çocuğun kırk günü dolduktan sonra "kırk ziyaretleri" olarak adlandırılan gezmeler başlar ki bu gezmeler esnasında gidilen evlerin sahipleri çocuğun güzel bir ömür sürmesi için ona hediyeler verirler. Çocuğun biraz daha büyüüp dış çıkarması ile de farklı bir merasim düzenlenir. Bu defa "diş hediği", "diş buğdayı" veya "diş bulguru" olarak adlandırılan ve çeşitli tahılların karışımı ile yapılan bir nevi yemek gelen misafirlere ikram edilir. Bu ikram için gelen misafirler yemeklerini yedikten sonra çocuk ortaya bir yere oturtularak önüne bazı araç gereçler konur ve hangisini alırsa ileride o araca yönelik işlerle meşgul olacağına inanılır (Kılınç, 2010).

Soy devamına bu denli önem veren ve kültürlerini yaşatma gayesinde olan göçerlerin evliliklerinde de bu yapıyı korumaya çalıştıkları dikkat çekmektedir. Bu bağlamda konargöçerlerin evlilik aşamasına gelen çocukları için öncelikle kendi aralarında yani aşiret içinde bir evlilik düşündükleri belirtilmektedir yapılan çalışmalar konar-göçerlerin %97'lik bir kısmının aynı aşiret içinden komşu aşiretlerden veya konargöçer kabilelerden evlendiğini göstermekle beraber ancak %3'lük bir kısmının konargöçer olmayan insanlarla evlendiğini göstermektedir (Andrews, 1994).

Evlilik konusunda hassas davranan konargöçer aileler erkek çocukların evlilik yaşına gelmesi ile birlikte ailelerinin menfaatleri doğrultusunda bir gelin adayı aramaya başlarlar. Bu bağlamda kabilelerin baskın olan ekonomik faaliyetleri konusunda becerikli insanlar tercih edilmektedir. Gelin adayının belirlenmesinin ardından ise kız isteme merasimi başlar ki bu merasim esnasında kabile içinde sözü geçen insanlar aracı olarak tayin edilir. Kız isteme merasiminin en klasik tablosu kahve ikramı ve devamında "İslami usul" olarak nitelendirilen şekilde, kızın ailesinden istemesidir. Ancak bu noktada kız tarafı genelde hemen karar vermeyerek biraz düşünmek için süre talep eder. Esasında bu süre talebi erkek çocuğunun ve ailesinin civarda nasıl bilindiğine dair sorgulamak için istenen bir süredir. Bu konuda olumlu dönüşler alındıktan sonra aile, kızın da fikrini alarak kendisinin de uygun görmesi durumunda istemeye gelen aileyi tekrar davet eder ve kızın bu işte rızasının olduğu da belirtilerek kız

isteme merasimini olumlu şekilde sonuçlandırır. Ancak bu durum her zaman olumlu olarak sonuçlanmaz. Olumsuzluğun ağır bastığı durumlarda ise kız isteyen taraf davet edilmez ve bu aileye işin olamayacağına dair haber gönderilir. Kız isteme merasiminde kızın da fikri alındığı için göçer kabilelerde kaçarak evlenme durumuna pek rastlanmadığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra göçer ailelerde boşanma oranlarının düşüklüğü de dikkat çekicidir (Kılınç, 2010).

Bu geleneklerin yanında ölüm konusu da göçer kabileler için önemlidir. Ölüm döşğinde olduğu düşünülen hastalar daha çok tecrit gibi bir uygulamaya maruz kalır. Bu uygulama ile kişinin yanına hamile kadınlar ve çocuklar alınmaz. Ancak yetişkinler ve bir imam odada bulunur. Yine vefata kadar kişinin yanında Kur'an okunur. Vefatın gerçekleşmesinin ardından yıkama işlemine geçilir ki bu esnada kabaktan oyulmuş su kabı kullanılır. Yıkama esnasında günlük adı verilen hoş kokulu bir bitki yakılır. Yıkamadan sonra ölünün ayakları, elleri ve çenesi bağlanır. Ölünün gömülme zamanı açısından ölüm vakti belirleyicidir. İkinci ezanından önce ölenler aynı gün, ikinci ezanından sonra ölenler ise ertesi gün gömülür. Gömülme işlemi bir sonraki güne kalacaksa kefene sarılı olarak duran cenazenin üstüne bir de bez örtülür ve cansız bedenin şişmesini engellemek adına üzerine bıçak konulur. Cenazenin gömülmesinin ardından ölünün ailesine taziye ziyaretleri gerçekleşir. Ölümün gerçekleşmesinin ardından gelen yedinci, kırkıncı ve elli ikinci günlerde ölen kişinin hayrına mevlit okunur (Kılınç, 2010).

SONUÇ

En eski yaşam biçimi olarak nitelendirilebilecek olan göçebe yaşam Türklere farklı bir yapıya bürünmüş ve Türk toplumu içinde göçer kültürü olarak ortaya çıkmıştır. Yaylak ve kışlak adı verilen mekânlar arasında zorunlu olarak göç faaliyetlerini gerçekleştiren Türkler, yayıldıkları coğrafyaların genişlemesi ve bu coğrafyalarda izledikleri siyasetle birlikte yerleşik yaşamın önünü açmış veya karma bir kültür oluşturmaya başlamışlardır. Öncelikle Büyük Selçuklu Devleti'nin siyasetiyle, göç faaliyetleri ile birlikte Anadolu'ya gelen ve buralarda yerleşik yaşama geçirilen Türkler, yerleştirildikleri yere göre isimlendirilmişlerdir. Ancak genel anlamda göçer Türk kabileleri Türkmen ve Yörük isimleriyle anılmışlardır. Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük katkıları olan göçerler, Büyük Selçuklu Devleti'nin ardından Türkiye Selçuklu Devleti bünyesinde de varlıklarını sürdürmüş ve yaşam tarzlarını devam ettirmişlerdir. Ancak geçen zaman içinde göçer kabilelerden yerleşik yaşama geçenlerin olduğunu görmek mümkündür.

Göçerlerin yaşamları ile yerleşik hayat geçmiş olanların yaşamları çok büyük bir farklılık arz etmese bile temelde birtakım ayrımların olduğu görülmektedir. Özellikle ekonomik faaliyetler anlamında tarım ve hayvancılığa yönelen göçer kabilelerin pek çok alandaki faaliyetleri de ekonomik faaliyetlere göre şekillenmiştir. Göçer kabileler içinde buldukları devlet bünyesinde varlıklarını o denli hissettirmişlerdir ki Türkiye Selçuklularında ve devamında Osmanlı Devleti'nde göçerler ile ilgili kanunların hazırlandığını görmek mümkündür. Büyük Selçuklu Devleti, Türkiye Selçuklu Devleti ve devamında Osmanlı Devleti bünyesinde de varlığını sürdüren göçerlerin devlet açısından en yaygın istifade biçimi iskân politikasında fethedilen yerlere yerleşmelerinin sağlanması ve bu şekilde Türk kültürüne bir yayılım aracı olmalarıdır.

Varlığı bu devletlerle son bulmayan göçer kabileler, Türkiye Cumhuriyeti döneminde de varlıklarını sürdürmüş ve devlet içinde çeşitli uygulamaların odak noktasını oluşturmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti içinde daha çok Akdeniz Bölgesi'nde yoğunluk kazanan göçer kabileler zaman içinde şehirleşme ve sanayileşme faaliyetlerinin artması ile bir alana sıkışıp kalmış gibi görünmektedir. Yine bu sıkışıp kalma durumu göçer kabilelerin yaylak ve kışlak kültürünün yalnızca yaylak olarak daralmasına da sebep olmuştur. Günümüzdeki durumları incelendiği zaman halen temel kültür öğelerini barındırmaya çalışan göçer kabileler, günümüzdeki ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik değişimlerden de etkilenmektedirler. Dolayısıyla

geçmişten günümüze gelen değişim sürecinde en fazla ve en hızlı değişime maruz kaldıkları dönem olarak içinde bulunduğumuz dönemi göstermek mümkündür.

Bu noktada kültürel yapının önemi düşünüldüğünde göçer kabilelerin bir kültür mirası olarak kabul edilmesi ve eski Türk geleneklerini taşıyıp yaşatmaları adına devlet tarafından belirli imkânların sağlanarak bu kabilelerin diledikleri gibi yaşamalarına imkân sağlanması toplumsal kültür bilincinin aktarımı açısından büyük önem arz etmektedir. Nitekim yaşantıları içinde gündelik hayattan özel günlere varıncaya kadar pek çok unsurun işleyişi incelendiğinde köklü bir kültürün izlerini görmek mümkündür. Bakıldığı zaman kız alıp verme faaliyetlerinde, ölü gömme faaliyetlerinde veya ekonomik faaliyetlerinde binlerce yıllık bir kültür birikiminin aktarımını sağlayan ve bunu yaşatmak isteyen göçer kabileler günümüzde gittikçe azalmaktadır. Bu durum bu kabilelerle birlikte kültürün de yok olmasına neden olabilecek millî ve kültürel bir sorundur ki bunun aşılması için yapılacak olan faaliyetler yalnızca toprak tahsisinin ötesine geçmeyecektir. Nitekim hâlihazırda kendi geçimini yine kendi faaliyetleriyle sağlayan bir yapı, yerleşim yeri tahsisi dışında ekonomik bir külfet arz etmeyecektir. Konunun geçmişteki uzantısı ile günümüz arasında bağlantı sağlandığında ise ekonomik faaliyetlerin sürekliliği açısından da iskân edilen göçerlerin, günümüzde de kendilerine ayrılmış olan alanlardaki ekonomik faaliyetleri ile ülke ekonomisine katkı sağlaması kaçınılmazdır. Bunun dışında iç ve dış turizm faaliyetlerinde kültürel bir unsur olarak ön plana çıkarılması göçer kabilelerin Türk kültürünü dış ülkelere de tanıtım açısından fayda sağlamasına imkân verecektir.

Bu bağlamda öncelikli olarak göçerlerin büyükleri ile görüşülüp geçmişten günümüze nakledilen ve onların da sözlü kültür yoluyla öğrendikleri kültürel öğelerin yazıya aktarımı ve bunların kayıt altına alınması bu öğelerin silinmemesi açısından büyük önem arz etmektedir. Yine göçer kabileler arasından kültürel faaliyetlerini yürütmek isteyenlerin devlet tarafından belirlenen alanlara yerleştirilerek bu alanlarda kendi faaliyetlerini yürütmelerine imkân sağlanması gereklilik arz eden bir unsurdur.

KAYNAKÇA

Andrews, P. A. (1994). *Türkiye’de etnik gruplar*. (M. Köpüşoğlu, Çev.). İstanbul: ANT Tüm Zamanlar Yayınları.

Babuş, F. (2006). *Osmanlı’dan günümüze göç ve iskân*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.

Bali, A. (2015). *Mersin konargöçerlerinin halk kültüründe inanışlar ve bunlara bağlı uygulamalar* (Yayımlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana.

Barkan, Ö. L. (1950). Osmanlı İmparatorluğu’nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Mecmuası*, 11.

Bayar, M. (2004). *Karakeçili yörük aşiretinin Eskişehir’e iskânı*. İstanbul: Lider Ajans Matbaacılık.

Doğan, A. (2002). İslâmiyet’ten önceki Türk inancına dair. *Türkler Ansiklopedisi*, 3, 305-319. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Dulkadir, H. (1997). *İçel’de son yörükler Sarıkeçeliler*. Mersin: Çağlar Ofset.

Eröz, M. (1991). *Yörükler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Gökbilgin, M. T. (1957). *Rumeli’de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*. İstanbul: İşaret Yayınları.

Güngör, K. (1941). *Cenubî Anadolu yörüklerinin etno-antropolojik tetkiki*. Ankara: İdeal Basımevi.

- İnalcık, H. (1993). *Türkler ve Balkanlar, Bal-Tam Türklük Bilgisi*. Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi.
- Karabulut, S. (2006). *Adana İli Saimbeyli İlçesi Beypınarı Köyü monografisi* (Yayımlanmamış lisans tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Kılınç, N. (2010). *Antalya yöresi yörük fıkraları üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Kölemen, D. (1996). *Yörük çadırı*. Yozgat: Oğuzlar Matbaası.
- Kutlu, M. (1991). Yaşayan bir atlı kültür geleneği: Anadolu göçer kültürü. *Milli Folklor Dergisi*, 16, 16-21.
- Seyirci, M. (1996). *Batı Akdeniz'de yörükler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Soylu, S. (1997). Göçebe yörük kültürüyle ilgili bazı gözlemler. *İçel Kültürü Dergisi*, 46(61), 7-9.
- Soysal, I. (2010). *Antalya'daki yörüklerin yerel siyasetteki yeri ve önemi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Sümer, F. (1952). XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türk aşiretlerine umumi bir bakış. *İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1(4), 509-523.
- Şenesen, R. (2011). *Çukurova bölgesi Girit göçmenleri halk kültürü araştırması*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yalgın, A. R. (1993). *Cenup'ta Türkmen oymakları I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

FARKLI KURAMLAR ÇERÇEVESİNDE ULUSLARARASI GÖÇ SORUNU

Aigul ZHANADİLOVA¹

ÖZET

Sanayileşme, modernleşme, küreselleşme gibi önemli dönüşümlerin yaşandığı XXI. asır insanlık tarihi açısından özel bir öneme sahiptir. Ulaşım araçları ve iletişim ağlarının hızla gelişmesi bu dönüşümlerin ortaya çıkışında etkili olmuştur. Herkes elindeki akıllı telefonlarla dünyada ne olup bittiğini kolayca öğrenebilmekte, başka ülkelerde insanların nasıl yaşadıklarını takip edebilmektedir. İnsanlar savaş, sürgün, doğal afet ya da politik ve iktisadi nedenlerle yaşam kalitelerini iyileştirmek amacıyla göç etmektedir. İnsanlar göç sürecinde bazen sahip olduklarından daha kötü koşullara ulaşmakta ve istismara maruz kalabilmekte, bazen de hayatlarını kaybedebilmektedir. Göç edenlerin sadece bir kısmı mülteci statüsünü kazanabilmektedir. Mülteciler kendi ülkelerinde ortaya çıkan savaş ve siyasi zorluklar nedeniyle başka ülkelere göç eden bireyler olarak bazı haklar kazanabilmektedir. Bu araştırma, bir kavram olarak göçü, göç çeşitlerini ve nedenlerini ele alarak uluslararası göçe yönelik yaklaşımları ve uluslararası göçün yarattığı sorunları değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: göç, göç çeşitleri, göçün nedenleri, küreselleşme ve göç, göç sorunları

INTERNATIONAL MIGRATION PROBLEM IN THE FRAMEWORK OF DIFFERENT THEORIES

ABSTRACT

XXI century with major transformations such as industrialization, modernization, globalization, has a special importance in human history. The rapid development of means of transport and communication has been effective in the emergence of these transformations. Everybody can easily learn what is going on in the world with the smart phones, and they can follow/know about lives of people from other countries. People migrate due to war, exile, natural disaster or political and economic reasons hoping to improve their quality of life. In the immigration process, people can sometimes be exposed to worse conditions than they had before, can be abused, and they sometimes lose their lives. Some of the migrants may have refugee status. Refugees are individuals who have migrated to other countries because of the war and political difficulties in their own countries. This study aims to evaluate the problems of international migration and the approaches to international migration by considering migration, migration types and reasons as a concept.

Keywords: migration, types of migration, causes of migration, globalization and migration, migration problems

GİRİŞ

¹Y.Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, zhanadilova_a.e@mail.ru

İnsanlık tarihine baktığımızda insanoğlu göçebe bir düzen içerisinde farklı yerleri keşfederek daha iyi koşulları bulmaya çalışmış ve bu süreçte yerleşik hayata geçmeye başlamıştır. Tarih boyunca insanların farklı yöreler, bölgeler, ülkeler arasındaki hareketliliği farklı etkenlere dayanarak devam etmiştir. Göç, daha iyi bir hayat sürdürme mücadelesinde önemli bir konuma sahiptir. Göç, toplumsal, siyasal ve ekonomik nedenler çerçevesinde gönüllü ve zorunlu olma temelinde tüm dünyada gerçekleşen bir olgudur. Küreselleşen dünya düzeninde göç olgusunun önemi giderek artmaktadır. Son dönemlerde Suriye’den Türkiye’ye, oradan Avrupa’ya yönelik göç yoğunlaşmıştır. XXI asırda teknoloji hızlı gelişmektedir. İnsanlar, kurumlar, mal ve hizmetler ülkelerin sınırlarını aşacak biçimde dolaşıma geçmiş durumdadır. Bu hareketlilik sadece az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru değildir. Gelişmiş ülkelere diğer ülkelere doğru da göç yaşanmaktadır. Farklı kültürlerin karşılaşması hem uyuma hem de çatışmalara neden olabilmektedir. Ancak göçlerin çoğunluğunun küresel açıdan farklı kültürlerin kaynaşmasına yol açtığı söylenebilir. Bu çalışma, göç hakkında çerçeve bilgi vererek, günümüz dünya sorunlarından biri olan uluslararası göçü değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Göçün Nedenleri, Çeşitleri ve Uluslararası Göç Kuramları

Göç kelimesi ile ilgili literatürde birçok tanımlama ve açıklama mevcuttur. Bu açıklamaların birinde göç, “anlamli bir uzaklık ve etki yaratacak kadar bir süre içinde gerçekleşen bütün yer değiştirmeler” olarak tanımlanmaktadır (Erder, 1986, s. 9). Şahin’e göre göç; “ekonomik, toplumsal veya siyasal nedenlerle insanların bireysel ya da kitlesel olarak yer değiştirmesi eylemidir” (Şahin, 2001, s. 59). Daha kapsamlı bir tanıma göre göç, çalışmak ve kendine daha iyi yaşama olanakları bulmak umuduyla, insanların oturdukları yeri bırakıp başka yörelere giderek orada kesin ya da geçici olarak yerleşmeleridir (Öngör, 1980). Sonuç olarak göç, insanların belli bir amaçla, farklı nedenlere bağlı biçimde bir yerden farklı yerlere uzun ya da kısa süre için yer değiştirmesidir.

Göçmen, kendi ülkesinden ayrılırken, yolu üzerinde bulunan ülkeden geçerken, göç etmeyi tasarladığı ülkeye girişinde ya da göç ettiği ülkede bulunduğu süre içerisinde o ülkenin yasalarına uyup uymama durumuna göre yasal ya da yasa dışı olarak nitelendirilebilir. Diğer taraftan günümüzde oldukça yaygın olmakla birlikte, ne zaman hangi yöne doğru olacağı kestirilemeyen, göçmen kitlenin sosyal, demografik ve ekonomik özelliklerinin çok çabuk değişebildiği transit, mekik ve sığınmacı göçleri kapsayan göçe “düzensiz/düzenlenmemiş göç” denir. Transit göç, asıl ulaşılmak istenen ülkeye giderken başka bir ülkede geçici bir süre için kalınması anlamını içerir (Suriye’li bir göçmenin Türkiye üzerinden Avrupa’ya göç etmesi gibi). Mekik göç kavramı ile belirli bir süre için bir ülkeye gidip bir süre sonra geri dönülmesi döngüsüne vurgu yapılır (Yılmaz, 2014).

Başka bir ülkeye yasadışı yollarla girmeye çalışan kişileri ifade eden kaçak göç, büyük ölçüde ekonomik temellidir. 1970’lerde göçmenlerin %42’si zengin ülkelerde yaşarken bugün bu oran %60’lar seviyesine ulaşmıştır ve önümüzdeki dönemde zengin ülkelere doğru yönelen göçün artması beklenmektedir (Canpolat, 2016).

Göç olgusu; nedenlerine, amaçlarına ve hedeflerine göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulabilir. Nedenlerine göre zorunlu ve gönüllü göç, amaçlarına göre çalışma yönlü ya da sığınmacı olarak, hedefe göre yasal ve yasa dışı gibi farklı ölçütlere uygun olarak tanımlamak mümkündür. “Farklı bilimsel disiplinler olarak ekonomi, sosyoloji, demografi, coğrafya, tarih, psikoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve diğer bazı ilgili disiplinler göçle ilgili konulara farklı bakış açılarıyla değinirler” (İçduygu & Sirkeci, 1999, s. 249).

Zorunlu göç savaş, doğal afet, sürgün gibi nedenlerle insanların kendi yaşadıkları yerleri mecburen bırakmaları anlamına gelmektedir. Gönüllü göçte ise insanlar kendi istekleri ile daha iyi iş ve daha iyi yaşam kalitesine ulaşmayı amaçlar.

1951’de imzalanan sözleşmeye göre “sığınma talep eden kişiler diğer evrensel ve bölgesel insan hakları sözleşmelerinde belirtilen nedenlerle koruma isteyen fakat yetkili bir makam

tarafından mültecilik statüsüne uygunluğu henüz tespit edilmemiş kişiler” olarak tanımlanmaktadır. Aynı sözleşmeye göre “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen veya bir tabiiyeti olmayıp bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs” mülteci olarak tanımlanmaktadır (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği: UNHCR, 2001, s. 23). İnsanları, doğdukları ve yaşadıkları ülkeyi değiştirmeye iten pek çok neden bulunmaktadır. Bu nedenleri şöyle sıralamak mümkündür:

i. Eğitim kaynaklı göç: Bireylerin eğitim amacıyla belirli süre içinde gerçekleştirdikleri göç hareketleridir. Göç edilen yerden eğitim bittikten sonra geri dönebilir ya da göç edilen yerde kalmaya karar verilebilir. Eğitim için Sakarya Üniversitesi'ne gelen yabancı öğrencilerin göç haklilikleri eğitim göçüne örnek verilebilir.

ii. Beyin göçü: Eğitimli, nitelikli, uzmanlaşmış bireylerin gelişmiş ülkelere daha iyi statü ya da yüksek gelir elde etmek amacıyla göç etmesidir. Son zamanlarda, Rusya'dan Amerika'ya, Avrupa'ya ve Kanada'ya büyük ölçüde beyin göçü gerçekleşmektedir.

iii. Emekli göçü: Çoğunlukla zengin ülkelerde gerçekleşen ve bireylerin emekli olduktan sonra yaşamlarının geri kalanını devam ettirmek için Güney Amerika (Florida) ya da Güney Avrupa (Akdeniz) sahilleri vb. yerlere olan göçünü ifade etmektedir (Balkırı, 2008, s. 8). Daha önce tatil için gidilen yerler, yaşlılık ve emeklilik sürecinde hayatlarının sürdürüleceği yerlere dönüşebilmektedir.

iv. İklim kaynaklı göç: Bu göç türü tabiat, iklim ve doğa olaylarına bağlı biçimde gerçekleşir. Kuraklık, kıtlık, tsunami gibi doğal afetler göçü etkileyebilmektedir.

v. Ekonomi temelli göç: İnsanların daha iyi iş, daha yüksek gelir elde edebilmek için gerçekleştirdikleri göç türüdür. Günümüzde ekonomi temelli göç, en önemli göç nedenlerinden biridir.

vi. Siyasal kaynaklı göç: Savaş, siyasal baskı, terör ve çeşitli rejimlerin tutumlarına bağlı olarak gerçekleşen göç türüdür. Bu tip göçler ülkeler arasında olabileceği gibi, bir ülkenin farklı bölgeleri arasındaki sorun ve dengesizliklerden de kaynaklanabilmektedir.

Dünyada uluslararası göçle ilişkili birçok kuram vardır. Uluslararası göçe ilişkin başlıca kuramlar: itme-çekme, merkez-çevre, göç sistemleri ve ilişkiler ağı kuramlarıdır.

“İtme-çekme” kuramı, 1966 yılında Everett Lee'nin “Göç Teorisi” adlı makalesinde ortaya koyulmuştur. Yazar itme-çekme kuramını 4 başlık altında ele almıştır: 1) yaşanan yerle ilgili etmenler, 2) gidilmesi düşünülen yerle ilgili etmenler, 3) engeller, 4) bireysel etmenler (akt. Çağlayan, 2006, s. 6). Bu kurama göre hem yaşanan yerin hem de gidilmesi düşünülen yerin itici ve çekici yönleri bulunmaktadır. İnsanların karşılaştıkları bazı olumsuzluklar onları göç etmeye zorlamaktadır. İtme-çekme kuramına göre gelişmiş ülkelerin hayat standartları ve gelir düzeyinin yüksek olması bu ülkeleri çekici kılmaktadır. Refah düzeyi yüksek, endüstrileşmiş ülkeler, kendi ülkelerinde iş bulamayan ya da düşük ücretlerle sosyal güvenlikten yoksun olarak çalışan işçiler için cazip konumdadır. İşgücü göçü açısından, yaşanan ülkenin çalışma koşulları itici etmenleri, göç edilecek ülkenin vaat ettiği çalışma koşulları çekici etmenleri oluşturabilmektedir (Şahin, 2001).

“Merkez-çevre” kuramı, 1974 yılında yayınlanan Immanuel Wallerstein'in “Modern Dünya Sistemi” adlı eserine dayanmaktadır. Kuramı benimseyenler, uluslararası göç kavramını 16. yüzyıldan itibaren gelişen dünya pazarı ile bağdaştırmaktadır. Bu kuramın diğer adı dünya sistemleri kuramıdır ve göç olgusunu sosyalist bakış açısı ile incelemektedir. Aynı zamanda göç sürecini sömürgecilik ile ilişkilendirmektedir. Dünya büyük bir pazar olarak düşünüldüğünde, 16. yüzyılda hüküm süren sömürgecilik anlayışı günümüz dünyasında bir anlamda devam etmektedir. Küreselleşme sürecinde gelişmiş ülkeler teknoloji, üretim,

hammadde, sermaye ve emeğin denetimine ilişkin üstünlük sağlamaktadır. İşgücünün, bunun bir sonucu olarak çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru yer değiştirdiği ileri sürülmektedir (akt. Mutluer, 2003).

“Göç sistemleri” kuramının temelinde ekonomik ve siyasal olgular yer almaktadır. Kurama göre, belirli nedenlerle tarihsel bir bağı ya da ilişkisi bulunan iki ya da daha fazla ülke arasında, göçmen protokolleri ile bir göç sistemi oluşturulmaktadır. Burada en önemli nokta, ülkeler arasında göçün hayata geçebilmesi için ekonomik, siyasal ve askeri bağın olması gerekliliğidir. I. Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya ve Türkiye arasında yapılan anlaşma ile kurulan göç sistemi bu göç türüne örnek gösterilebilir (Çağlayan, 2006).

“İlişkiler Ağı Kuramı” göç sürecini göçmenler arasındaki iletişim açısından ele alır. Yeni göç edenlerin veya göç edeceklerin göç edilen ülkedeki insanlarla iletişimi kuramın temel ilgi odağıdır. İnsanların göç etmesini kolaylaştıran unsurlardan bazıları göç edilen yerdeki akrabalar, dostlar, hemşehriler olabilmektedir. Bu maliyet ve risk açısından olumlu sonuçlar doğurduğu için, uluslararası göçü yoğunlaştırabilmektedir. Bu ilişkiler özellikle emekli göçleri üzerinde önemli katkılar sunabilmektedir (Mutluer, 2003).

Uluslararası Göçün Yarattığı Sorunlar ve Bazı Çözüm Önerileri

Uluslararası göç sorunu özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünya gündemindedir. Siyasi istikrarsızlık, insan hakları ihlali, baskıcı rejimler, iç savaşlar, etnik çatışmalar, iş gücü talebinin azlığı, ekonomik sıkıntılar, coğrafi koşulların yetersizliği ve can güvenliği gibi nedenlerle ülkelerinden kaçan insanlar daha insani koşullarda yaşayabilmek, daha iyi ücretler alabilmek, ülkelerindeki borçlarını ödeyebilmek, ailelerine mali yardım sağlayabilmek gibi amaçlarla canlarını hiçe sayarak ucuz iş gücüne ihtiyaç duyan Batı ülkelerine yönelebilmektedirler. İletişim teknolojileri aracılığıyla gelişmiş ülkelerin ortalama yaşam şartlarının görünür hale gelmesi bu süreçte önemli rol oynamaktadır (Danış 2004).

Bölgesel, yerel ve küresel gelişmeler uluslararası göçü önemli düzeyde etkilemektedir. İran Devrimi, İran-Irak Savaşı, Sovyetler Birliği (SSCB), Yugoslavya’nın dağılması, Afganistan Savaşı, Körfez Savaşı, Arap Uyanışı ve Suriye İç Savaşı bu duruma örnek gösterilebilir. Uluslararası göç sürecinde Türkiye de coğrafi konumuna bağlı biçimde transit ve hedef ülke olarak ön plana çıkabilmektedir.

Yasa dışı göç, insan kaçakçılığı ve ticareti gibi örgütlü suçlar günümüzde sadece bir ya da birkaç devleti ilgilendiren bir olay olmaktan çıkmış ve neredeyse tüm ülkeleri etkileyen konulara dönüşmüştür. Uluslararası göçün devletlerin siyasi istikrarını, demografik güvenliğini, kültürel kimliğini, sosyal güvenlik sistemini ve kültürel özelliklerini olumsuz etkileme olasılığı bilinen bir gerçekliktir. Günümüzde uluslararası göçün teröristlerin ülkelere giriş kanalı olarak kullanılabimesi devletlerin güvenliğini de tehdit eden temel meselelerden biridir (Deniz, 2014).

Göç, insanların bir bölge ya da toplumdan bir diğerine yerleşmek amacıyla hareket etmesidir. Günümüz dünyasında küreselleşme teknolojinin ve sosyal ağların gelişimine etki ederek tarihin hiçbir zamanında olmadığı kadar yoğun biçimde sınır ötesi hareketliliği, uluslararası göç hareketliliğini teşvik etmiştir. Etnik açıdan çeşitliliğin oldukça yükseldiği bir döneme girilmektedir. Toplumlar da bireyler kendilerinden farklı düşünen, farklı yaşayan ve farklı görünen insanlarla karşılaşarak iletişim kurmaktadır. Örneğin, Sakarya Üniversitesi’nde uluslararası öğrencilerin sayısının düşük de olsa varlığı bu türden iletişimi güçlendirmektedir.

Uluslararası göç sürecinde geleneksel medya ve yeni medya araçlarının ya da bir başka deyişle internetin etkisi oldukça güçlüdür. Bazı bireyler uluslararası göç gerçekliğini doğal ve kaçınılmaz bir olay olarak değerlendirmekte ve yaşadığı toplumu kozmopolitan toplum olarak nitelendirmektedir. Bazı bireyler ise uluslararası göç gerçekliğini tehlikeli ve korkutucu bulabilmektedir. Uluslararası göç sürecine köktenci bakış açısı ile bakanlar, kurulu geleneğe sığınmakta ve farklı olanla diyalogu reddetmektedirler. Günümüzde etkili olan ya da ana

bakış açısı köktenci olmakta ve buna bağlı biçimde dünya üzerinde çatışmalar ve ırkçılıklar güçlenmektedir (Giddens, 2008).

Göçmenlerin karşı karşıya kaldıkları sosyal koşulların rolü, ev sahibi ülke nüfusunun tutumu, siyasi liderlerin çeşitliliğe vurgu yapmaları ve çoğulcu toplumların yararlarından bahsetmeleri göç politikalarının başarılı olması için her zamankinden daha fazla önem taşımaktadır. Göçmenlerin kültürel ve etnik kimliklerini korumak, potansiyellerini geliştirmeleri için gerekli araçları sunabilmek ve yerel nüfusa göçmenlerin haklarını, kültürlerini, geleneklerini ve ihtiyaçlarını tanıtmak gibi çift yönlü bir amaca doğru yönelmek önemlidir (Bednov, 2009). Bu öneriler aracılığıyla göçmen kabul eden ülkelerde çatışmalar azalabilir ve insanların yaşam kaliteleri yükselebilir. Uluslararası göç sonucunda Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Hollanda gibi devletlerde sayısı artmaya başlayan mültecilere karşı “giriş ve yaşama koşullarını zorlaştırıcı ama ülkeden sınır dışı etmeyi kolaylaştırıcı” sert kanunlar içeren önlemler alınmaktadır. Bu koşullar yasa dışı göçleri arttırmaktadır. İnsanlar ekonomik ve toplumsal açıdan daha iyi bir hayat sürmek için yasa dışı göçlere yönelmektedir. Örneğin, “Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği” ve “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı” verilerine göre dünyadaki toplam kayıt altına alınmış mülteci sayısı 1974 yılında 2,4 milyon, 1984 yılında 10,5 milyon ve 1994 yılında 25 milyondur. Bu sayı 2003 yılında 20,6 milyona düşmüştür. Rusya, Ukrayna ve Türkiye 2005 yılında göç alan ilk 10 ülke arasına girmiştir. Buradaki sığınmacı ve mültecilerin çoğunluğunu Suriye, Irak, Afganistan, Somali ve Nijerya gibi ülkelere insanları oluşturmaktadır (Danış, 2004).

Batı ülkelerinde yaklaşık son 20 yıldır göçmenler ve mültecilerle ilgili olumsuz imajlar yaratılmakta, mültecilere yönelik önyargı, korku ve nefret yükselmektedir. 1990’ların ortalarından Avrupa’nın zengin kısımlarına Doğu Avrupa ve Afrika’dan mültecilerin gitmesi, “Avrupa’nın saldırıya uğraması” gibi negatif anlamlarla değerlendirilmiştir. Bu tanımlamalara “göçmenler ücretleri düşürür, yerli nüfus arasında işsizliği yükseltir, doğurganlıklarıyla sosyal sistemi çökertir ve ulusal kimliği tehlikeye düşürürler” gibi kültürel, sosyal, ekonomik, siyasal ve diğer argümanlar eklenmektedir (Özekmekçi, 2010, s. 44).

1975-1985 yıllarında dünya çapında ekonomik krizlerin azalması ile göç azalmıştır. 1985-2005 yıllarında gerçekleşen ekonomik büyüme göçü yeniden hızlandırmıştır. 1985 yılında az gelişmiş ülkelere yönelik göçmenlerin sayısı 5 milyon 643 bin kişi iken, bu sayı 2005 yılında 17 milyon 450 bine çıkmıştır. 2010 yılı Dünya Bankası verilerine göre 2011 yılında dünyadaki göçmen stoku 215 milyon 763 bin 515 kişidir. Bunun 107 milyon 878 bin 427’si ise yüksek gelirli ülkelerdeki göçmenleri oluşturmaktadır. Son istatistiki verilere göre dünyada en fazla göç alan ülkelerin birincisi Amerika Birleşik Devletleri (%20) olup, 2. sırada Rusya (%5,7) yer almakta ve bunları Almanya (%5), Suudi Arabistan (%3,4), Kanada (%3,3) ve İngiltere (%3,2) takip etmektedir (Bakırtaş, 2012). Göçmenler en fazla Amerika’yı tercih etmektedir. Araştırmalara göre ABD’de yasa dışı göçmenlerin sayısı oldukça yüksektir. İstatistiklere göre ilk sıralarda yer alan uyruklar ise Tunus, Afganistan, Pakistan, Arnavutluk, Cezayir, Fas, Eritre, Somali ve Bangladeş’ten oluşmaktadır (Akçadağ, 2012).

SONUÇ

Göç, insanların bir bölge ya da toplumdan bir diğerine yerleşmek amacıyla hareket etmesidir. Günümüz dünyasında küreselleşmenin teknoloji ve sosyal ağlar üzerindeki etkisine paralel biçimde insanlar tarihin hiçbir döneminde rastlanmayacak düzeyde sınırlarının ötesine hareket etmektedir. Günümüzde gerçekleşen uluslararası göç süreci toplumları derinden etkilemektedir. Toplumlar bu süreçte aynı zamanda etnik düzeyde çeşitliliğe de yoğun biçimde maruz kalmaktadır. Bireylerin kendilerinden farklı düşünen, farklı yaşayan ve farklı görünen insanlarla karşılaşarak iletişim kurma olasılığı artmaktadır. Bu dönüşümde geleneksel ve yeni medyanın etkisi oldukça güçlüdür. Uluslararası göç sorununa yaklaşımlar

konusunda köktenci olarak nitelendirebileceğimiz bakış açısının farklı olanla diyalogu reddetmesi, ırkçılıkların ve çatışmaların yükselmesi riskini arttırmaktadır.

Göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde şiddet ve istismar gibi olumsuzluklara maruz kalmaları yasal açıdan korunmaları gerektiğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca mültecilerin kültürel değerlerinin kaybolmaması için de çeşitli tedbirler alınmalıdır. Özellikle göç sürecinde bu tür olaylara en çok maruz kalan kadın ve çocukların korunmasını sağlamak amacıyla çeşitli politikalar üretilmelidir.

Bireylerin ulusal sınırların ötesine geçerek yer değiştirmeleri şeklinde tanımlanabilecek küresel göç, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda artmış ve küreselleşme ile daha fazla yoğunluk kazanmıştır. Avrupa Birliği ülkelerine yasal göç olanaklarının sınırlandırılmasıyla birlikte yasal olmayan göç artmaya başlamıştır. Başka ülkelere yasadışı yollarla girme anlamına gelen kaçak göç büyük ölçüde ekonomik temellidir. 1970'lerde göçmenlerin %42'si zengin ülkelerde yaşarken bugün bu oran %60'lar seviyesine ulaşmıştır. Önümüzdeki yıllarda gelişmiş ülkelere yönelik göçün daha fazla artacağı tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA

Akçadağ, E. (2012). *Yasa dışı göç ve Türkiye*. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-2014032653yasadisigocveturkiye.pdf>.

E.T.: 06.11.2018.

Bakırtaş, T. (2012). Küresel gelişme modelinde uluslararası göç olgusu ve yansımaları. *Alternatif Politika*, 4(2), 232-261.

Balkır, C., Karaman, Z.T., & Kırkulak, B. (2008). Yabancı emekli göçünün sosyal ve ekonomik etkileri: Antalya ve çevresi üzerine ampirik bir çalışma. C. Balkır, *Uluslararası emekli göçünün sosyal ve ekonomik etkileri: Antalya örneği* (ss. 8-38). Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Bednov, A. (2009). *KEİ üyesi devletlerde göçmenlik-sosyal ve kültürel yönler*. <http://www.pabsec.org/depo/documents/reports-and-recommendations/tr-rec-w11nou6lks.pdf>

E.T. 06.11.2018.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği: UNHCR (2001). *Dünya mültecilerinin durumu: insani yardımın elli yılı*. Ankara: Başkent Matbaası.

Canpolat, H. (2016). *Küresel göç ve Türkiye'nin göç politikalarının gelişimi*. <https://www.researchgate.net/publication/291519183> E.T.: 06.11.2018.

Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 68-91.

Danış, A. D. (2004). Yeni göç hareketleri ve Türkiye, *Birikim*, 184-185, 216-224.

Deniz, T. (2014). Uluslararası göç sorunu perspektifinde Türkiye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(1), 175-204.

Erder, S. (1986). *Refah toplumunda "Getto" ve Türkler*. İstanbul: Teknografik Matbaacılık

Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. C. Güzel (Haz.). İstanbul: Kırmızı Yayıncılık.

İçduygu, A. ve Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde göç hareketleri. O. Baydar, *75 Yılda köylerden kentlere* (ss. 249-268). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Mutluer, M. (2003). *Uluslararası göçler ve Türkiye: kuramsal ve ampirik bir alan araştırması-Denizli/Tavas*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

- Öngör, Ş. (1980). Coğrafya terimleri sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. <http://tdkterim.gov.tr/> E.T.: 16.02.2011.
- Özekmekçi, M. İ. (2010). Tehdit sınırını geçemeyen göçmen. *Hayat Sağlık Dergisi*, 2, 44-48.
- Şahin, C. (2001). Yurt dışı göçün bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkisine ilişkin kuramsal bir inceleme. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 57-67.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies*, 9(2), 1685-1704.

SURİYELİ MÜLTECİ KADINLARIN ENTEGRASYON SÜRECİNDE SOSYAL AĞLARIN OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ

Banu DEMİRBAŞ¹
Handan AKYİĞİT²

ÖZET

Suriye’de 15 Mart 2011 tarihinde, Arap Baharı olarak bilinen gösteriler ile başlayan ve nisan ayı itibariyle hız kazanan çatışmalar ülkeyi bir iç savaşa sürüklemiştir. İç savaşın ülke geneline yayılması ve hayatın yaşanmaz hale gelmesiyle birlikte, temel ihtiyaçlarını ve güvenliklerini karşılayamaz duruma gelen Suriyeliler çareyi sığınma haklarını kullanarak ülkelerini terk etmekte bulmuşlardır. Suriye ile geçmişten bu yana güçlü tarihi, kültürel ve komşuluk bağları olan Türkiye, krizden etkilenen Suriye vatandaşları için “açık kapı politikası” izlemiş ve dört yıl içerisinde %44’lük kabul oranı ile Suriye’ye komşu ülkeler arasında en fazla Suriyeli mülteciyi kabul eden ülke konumuna gelmiştir. Yine BMMYK verilerine göre, Türkiye’deki bütün Suriyeli mültecilerin % 49.2’si kadınlar ve çocuklardır. Bu oran kadınların göç sürecinden en çok etkilenen gruplar arasında yer aldığını ve incelenmesi gereken riskli bir grup olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Suriyeli mülteci kadınların uyum sorunlarını aşmak ve buldukları ülke ile toplumsal ilişkileri sağlama almak amacıyla güvendikleri sosyal ağlar ise pozitif etkiye sahip olmanın yanında negatif bir etkiyi de beraberinde getirmekte olup onları başka sorunlara sürüklemektedir. Bu sorunlar suça olan yönelimi de artırmakla birlikte sosyal ağların karanlık yüzünü gözler önüne sermektedir. Çalışmada öncelikli olarak kurumsal açıklamalar bağlamında Suriyeli mülteci kadınların buldukları ülkelere dahil olma sürecinde sosyal ağların olumlu yönlerine dikkat çekilmiştir. Daha sonra özellikle Suriyeli mülteci kadınların yaşadığı sorunlar ve onları suça iten faktörlerde sosyal ağların olumsuz yönleri literatür derlemesine bağlı olarak ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: göç, zorunlu göç, mülteci kadınlar, sosyal ağ

POSITIVE AND NEGATIVE EFFECTS OF SOCIAL NETWORKS ON THE INTEGRATION PROCESS OF SYRIAN REFUGEE WOMEN

ABSTRACT

On March 15, 2011, in Syria, conflicts that began with the protests known as the Arab Spring and gained momentum as of April, led the country into a civil war. With the spread of civil war throughout the country and life becomes uninhabitable, the Syrians, who could not meet their basic needs and security, started to leave their country by using their right to asylum. Turkey, which has strong historical, cultural and neighborhood ties with Syria from past to present, follow “open door policy” for Syrian citizens affected by the crisis. In addition, Turkey has become a country that accepts a maximum of Syrian refugees in four years with a 44% acceptance rate among Syria's neighboring countries. According to UNHCR data, 49.2% of all Syrian refugees in Turkey are women and

¹Y. Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, banudemirbas95@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Sosyoloji Bölümü, hakyigit@sakarya.edu.tr

children. This ratio shows that women are among the most affected groups in the immigration and they are a risky group to be examined. In this context, it is an important necessity to overcome the adaptation problems of Syrian refugee women and to maintain social relations with the countries in which they are located. For this purpose, the social networks of Syrian refugee women should be considered. These problems not only increase the orientation to crime, but also reveal the dark side of social networks. In this study, firstly, positive aspects of social networks in the process of inclusion of Syrian refugee women in the context of institutional explanations have been pointed. In addition to having a positive effect on social networks, it also brings a negative effect, and drags Syrian women to other problems.

Keywords: migration, forced migration, refugee women, social networking

GİRİŞ

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe dayanan, farklı nedenlerle farklı bölgelere giderek yerleşim yerini geçici ya da kalıcı olarak terk etme durumu olarak tanımlanabilir. Ancak geçmiş insanlık tarihine kadar dayanan bu olguyu, sadece “bir yerden bir yere göç etmek” olarak ifade etmek doğru değildir. Göçü gerekli kılan sosyokültürel ve ekonomik nedenleri ortaya çıkarmak ve etkileri üzerine düşünmek gerekmektedir. Bu bağlamda göç olgusunun içerisinde birçok kavramı barındırdığı görülmekte olup özellikle mülteci, sığınmacı ve göçmen gibi kavramların birbirine karıştırıldığı ancak birbirinden oldukça farklı anlamlar taşıdıkları bilinmektedir. Birbiri yerine kullanılan bu kavramların, özellikle Türkiye’ye 2011 yılından bu yana göç eden Suriyelilerin göçmen, mülteci ya da sığınmacı olarak tanımlanmaları konusundaki fikir ayrılığına neden oldukları görülmektedir.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM)’nin Göç Terimleri Sözlüğü’ne göre; “Göçmen teriminin, ‘kişisel rahatlık’ amacıyla ve dışarıdan herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın ilgili kişinin hür iradesiyle göç etmeye karar verdiği durumları kapsadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu terim, hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin gelecekte beklenenlerini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsamaktadır.” (IOM, 2009, s. 22). Bu da göçmen kavramının, herhangi bir zorlama olmaksızın yerleşim yerini gönüllü olarak terk eden kişi olarak tanımlandığını göstermektedir. Mülteci ise, “İrki, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi” olarak ifade edilmektedir (IOM, 2009, s. 43). Belirtildiği üzere mültecilere göçmenlerden farklı olarak uluslararası anlaşmalarla özel statü ve hukuki koruma sağlanmaktadır. Bir diğer farklı kavram olan sığınmacı kavramı ise, “İlgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişilerdir. Olumsuz bir karar çıkması sonucunda bu kişiler ülkeyi terk etmek zorundadırlar ve eğer kendilerine insani ya da diğer gerekçeler nedeniyle ülkede kalma izni verilmemişse bu kişiler ülkede düzensiz bir durumda bulunan herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilirler.” (IOM, 2009, s. 49). Sığınmacı, mülteci olarak uluslararası koruma arayan ancak statüleri henüz resmi biçimde tanınmamış kişiler olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda Suriyelilerin savaş ortamından kaçıp ülkelerini terk etmek durumunda kalmaları ve yaşamsal faaliyetlerini gerçekleştirememelerinden kaynaklı olarak mülteci statüsüne dahil edildikleri bilinmektedir. Suriyelilerin mülteci olarak kabul edilmesinde Türkiye’nin Suriye krizinden bu yana göç eden vatandaşlar için “açık kapı politikası”nı izlemesinin de payı oldukça fazladır.

2011’den bu yana Suriyeli mültecilerin ülkede yoğunlaşmasından kaynaklı akademik çalışmalara yoğunluk verilmesine rağmen özelde Suriyeli mülteci kadınlar üzerine yapılan

çalışmaların yetersizliği dikkat çekmektedir.³ Özellikle Suriyeli mülteci kadınların geldikleri topluma dahil olmak için cemaat, aile, akrabalık, arkadaşlık gibi “sosyal ağlar”ın rolü üzerinde durulması gerekmektedir. Bilindiği üzere sosyal ağlar, bireylerin bir veya daha fazla toplumsal ilişkiyle birbirine bağlanmış rollerini kapsamaktadır. Bu bağlamda mültecilerin göç ettikleri bölgelerde bulunan akrabaları, bölgeye uyum sağlanmasını kolaylaştırmaktadır. Örneğin, “Mardin’de yaşayan mültecilerin yarısından fazlasının (%54,5) Mardin’de akrabaları olduğu” gözlenmiştir (Apak, 2014, akt. Akyiğit, 2016, s. 154). Ancak bu sosyal ağların etkilerinin her zaman olumlu sonuçlar doğurmadığı zamanla anlaşılmıştır. Örneğin, “mültecilerde özellikle etnik veya dini yakınlık duygusuyla beslenen ‘güvenlik duygusu’, toplumsal denetiminin kuvvetli olduğu ‘sıkı bir ağ’ örülmesine özellikle de genç kadınların bu ağ içinde hapis olmalarına yol açtığı” belirtilmektedir (Granovette, 1974, akt. Akyiğit, 2016, s. 155). Türkiye’ye gelen Suriyeli mülteci kadınların güven ortamı sağlamak adına yöneldikleri bu ağların ileriki dönemlerde güvensiz ve yasa dışı işlerde çalışma gibi sorunları beraberinde getirdiği ve suça olan yönelimi arttırıcılığı yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, Suriyeli mülteci kadınların Türkiye’de maruz kaldıkları olumsuz yaşam koşulları ve güven ortamı sağlamak adına yöneldikleri sosyal ağların olumlu ve olumsuz yönlerini deşifre etmek amacıyla ele alınmaktadır.

YÖNTEM KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Sosyal ağların Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye göç etme ve entegrasyon sürecindeki etkilerine yönelik çalışmalar son zamanlarda hız kazanmaktadır. Bu çalışmada ise *tepkisiz araştırma yöntemi* aracılığıyla Suriyeli mülteci kadınların göç sürecindeki yerinin tespiti ve sosyal ağların olumlu ve olumsuz işlevsel etkileri Suriyeli mültecilerle ilgili yapılan alan araştırmaları bulgularından oluşan ikincil veriler kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel inceleme alanını Kaya’nın (2017) *Türkiye’deki Suriyeliler İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar* adlı çalışmasında yer alan nitel saha araştırmasından elde ettiği bulgular başta olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının hazırlamış oldukları sunumlar, raporlar oluşturmaktadır. Çalışmanın amaçları doğrultusunda ikincil verilerin analizi, Suriyeli mülteci kadınlar özelinde taranarak değerlendirilmesiyle sınırlıdır.

Suriyeli Mülteci Kadınların Göç Sürecindeki Yeri

Suriye’de 15 Mart 2011 tarihinde Arap Baharı olarak bilinen ve her geçen gün hız kazanan çatışmalarda en çok kadınların ve çocukların etkilendiği gözle görülür bir gerçektir. Bunun yanında Avrupa-Akdeniz İnsan Hakları Ağı’nın hazırladığı rapora bakıldığında özellikle cinsiyete dayalı şiddetin bir savaş silahı olarak kullanıldığı, Şam’ın da aralarında bulunduğu yedi şehirde tecavüz vakalarının belgelendiği ve bu tecavüzlerin hükümet karşıtı gösteriler sırasında, güvenlik noktalarında veya gözaltı yapılan yerlerde gerçekleştiği bulgusuna dikkat çekilmektedir. Suriye İnsan Hakları Merkezi (SNHR)’nin 2013 Kasım ayında yaptığı bir açıklamada ise, güvenlik güçlerinin düzenlediği operasyonlarda 10 binden fazla kadının hayatını kaybettiği ve 7 binden fazla kadının ise cinsel şiddete maruz kaldığı belirtilmektedir. Savaşın yıkıcı etkilerine katlanamayan kadınlar ise çareyi göç etmekte bulmakta ve göç ettikleri yerlere savaşın psikolojik ve fiziksel etkilerini götürmektedirler. Bu nedenle istatistiksel verilere bakıldığında kadınların daha çok göç ettiğine ve savaştan daha çok etkilendiğine dikkat çekilmektedir. Bu durum Castles ve Miller’e (2008) göre göçün kadınlaştığını göstermektedir. Göçün kadınlaşmasından kast edilen ise, göç sürecine bağımsız katılan kadınların daha rahat hareket etmesi sonucu göç edenlerin yarısını oluşturması olarak ifade edilmektedir (Barın, 2015).

³Türkiye’de, her geçen gün artan mülteci sayısına dikkat çekmek, özelde Suriyeli mülteci kadınların sorunlarını saptamak ve bu sorunlara çözüm önerilerinde bulunmak amacıyla temelde şu çalışmalar yapılmıştır: AFAD, 2014, Türkiye’deki Suriyeli Kadınlar; IHH, 2015, Suriyeli Kadınlar Bitmeyen Acılar Kaybolmayan Umutlar; KADEM, 2016, Türkiye’deki Suriyeli Kadınlar: Suriyeli Kadınlar ve Hukuki Sorunlar; MAZLUM-DER, 2014, Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu.

Çareyi göç etmekte bulan; savaşın sosyal, psikolojik ve fiziksel şiddetini gittikleri yerlere götürmek zorunda kalan Suriyeli mülteci kadınlar, bu defa da temel ihtiyaçlarını karşılama, yaşam koşullarının farklılaşması ve yaşanan sıkıntılarla baş edilmesi gibi konularda uyum sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Mazlum-Der'in (2014) raporuna göre, özellikle temel gereksinim olan barınma konusunda büyük sıkıntılar yaşandığı, sosyoekonomik durumların farklılaşmasından kaynaklı olarak barınma olanaklarının da farklılaştığı görülmekle birlikte genel olarak yaşanan yerlerin insani koşullardan uzak olduğuna dikkat çekilmektedir. Suriyeli mülteciler arasında yeterli yatırıma sahip olup iyi evler alan aileler bulunsa da evlerin genelinin yüksek kirali olmasına rağmen bodrum katı, depo ve ambar tarzı yerlerde yaşam mücadelesi verildiği gözler önündedir. Suriyeli mülteci kadınlar, düşük istihdam oranı ve toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı günlerinin büyük kısmını bu sağlıksız ve insani koşullardan uzak konutlarda geçirmek zorunda kalmaktadırlar. Zor koşullar altında ev ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları da üstlenen kadın için hayat, daha da zor bir hal almaktadır. Yaşanılan yerlerin insani koşullardan uzak olması, sosyoekonomik faktörlerin el vermemesi gibi nedenler sağlık sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Yeterli beslenememe ve öz bakımı sağlayamama gibi durumlar kadınların daha çabuk hastalanmasına yol açmaktadır (Barın, 2015). Kendi ülkelerindeki sistemden farklı bir sağlık sistemiyle karşılaşan Suriyeli mülteci kadınların hastanelere zorunda kalmadıkça gitmek istemedikleri, buna bağlı olarak kayıt altına alınmayan çok sayıda Suriyeli kadının da sağlık hizmetlerinden faydalanamadıkları bilinmektedir (Barın, 2015).

Başka bir sorun ise, psikososyal destek eksikliği sorunudur. Çok sayıda mülteci, başka bir ülkeye geldiklerinde yeni sosyal çevreye ayak uydurmak adına maddi ve manevi eksikliklerle kendi başlarına mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu da sosyal ve psikolojik desteği kendi kendilerine sağlamak durumunda olduklarının bir göstergesidir. Farklı bir kültür ve toplumda yaşamının ve uyum sağlamaya çalışmanın stresli bir durum olduğu da gözle görülür bir gerçekliktir (Buz, 2004). Özellikle savaşın fiziksel ve psikolojik izlerini gittikleri ülkeye de götürmek durumunda kalan mülteci kadınların danışma merkezlerinden faydalanamaması temelde büyük sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Rehabilitasyon eksikliği ve toplumsal organizasyonun yeterli olmaması mülteci kabul eden diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de eksikliği giderilmeyen bir durumdur (Sayın, Usanmaz, & Aslangiri, 2014).

Suriyeli mülteci kadınların karşılaştıkları bir diğer sorun ise istihdam sorunudur. AFAD'ın (2014) yapmış olduğu araştırma raporuna bakıldığında, Suriyeli mülteci kadınların çalışma oranlarının oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Çalışanların büyük kısmının tekstil atölyelerinde düşük ücretle çalıştıkları, tarımın geliştiği yerlerde mevsimlik işçi olarak istihdam edildikleri ve yine düşük ücretlerle nakış işçiliği yaptıkları bilinmektedir. Bunun yanında temizlik işlerinde, kuaför yanında ve tezgaharlık gibi işlerde çalışan kadınların da var olduğu raporda belirtilmiştir. Buna bağlı olarak kadınların düşük ücretle istihdam edilmesinin güvenlik ve dil sorunlarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bu bağlamda zor şartlar altında yaşam mücadelesi veren Suriyeli mülteci kadınlar, kamusal alanda kendilerini var etme mücadelesiyle karşı karşıya gelmektedirler. Düşük ücretle istihdam edilmeleri ve ekonomik kalkınmayı sağlayamamaları hem çocukları hem de kendileri açısından istismar ve sömürüyü beraberinde getirmektedir. IHH'nın 2015'de yayınlamış olduğu rapora göre kadınların karşı karşıya kaldıkları en büyük problemlerden biri küçük yaşta yapılan evliliklerdir. Raporda küçük yaşta evliliklerin en önemli sebebinin maddi yükü azaltma olarak görüldüğü belirtilmektedir. Ayrıca ailelerin dedikodu ve cinsel tacizden kurtulmak adına erken yaşta evlendirme yolunu seçtikleri düşünülmektedir. Ne yazık ki bu evlendirmeler başlık parası verilerek yapılmaktadır. Savaşla birlikte evin geçimini de

sağlamak zorunda kalan Suriyeli kadınların bu yolu seçmek zorunda kaldıkları da raporda belirtilmektedir.⁴

Göç Etme Süreci ve Sosyal Ağların İşlevselliği

“Göç, insan gruplarının mekansal hareketliliğinin yanı sıra yaşam tarzları, sosyal ilişkiler, toplumsal cinsiyet rolleri, sınıf ve statü, örgütlenme ve ağlar, kültürel uyum ve çatışma süreçleri gibi diğer birçok boyuta sahip çok katmanlı bir toplumsallığı ifade eder.” (Kaya, 2017, s. 41). Bu bağlamda göçün, toplumların ve bireylerin yaşamını siyasal, ekonomik, sosyal ve psikolojik bakımdan etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü göç, tüm dünyayı dolaylı ya da doğrudan ilgilendiren sosyolojik bir olgudur.

Göç eden birey karşılaştığı tüm olumsuzlukları geride bırakmak ve yeni bir düzen kurmak adına zorlu bir yolculuğa çıkmaktadır. Bu yolculuk sırasında, ekonomik zorlukları ve kültürel bağlanamayılığı birlikte yaşamaktadır. Geldiği yerdeki tutunamayılığı gittiği yere götürmesiyle birlikte mültecilerin yaşadığı uyum sorununun kendini göstermeye başlaması üzerinde durulması gerekmektedir. Bu uyum sosyal ağların oluşumu ile ilgili bir uyum sorunudur. Zorlukları kolaylaştırmak adına mülteciler, çeşitli temas ve ilişki yollarını harekete geçirip sosyal ağlar inşa ederler. Göç eden bireylerin bu ağları iyi geliştirmesi ile birlikte topluluk üyelerinin bir yerden başka bir yere göçü görece güvenli ve risksiz kaynak haline gelir (Kaya, 2017). Sosyal ağlar açısından Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye olan göçü düşünüldüğünde, özellikle hemşerilik ve akrabalık unsurlarının önemli bir rol oynadığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu ağların Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki akrabaları ile dayanışma ve yardımlaşma bağlarını gerçekleştirdiği bilinmektedir.⁵

Akrabalık ve aile bağları, kültürel ve ekonomik sermayeyi sağlamanın yanında barınma, iş bulma ve bürokratik işlemlerin halledilmesini sağlama gibi konularda destek sağlamaktadır (Castles & Miller, 2008).⁶ Bu yardımlaşma ve dayanışmanın sınırları ortadan kaldırdığı, dil, din, etnik köken gibi unsurların çizilen sınırlara bir meydan okuma gösterdiği dikkat çekmektedir. Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki akrabaları tarafından karşılanması ve yardım

---

⁴İHA’nın 8 Mart 2016 tarihli haberine göre, Suriye’deki iç savaştan dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalan ve erken yaşta teyzesinin oğluyla evlenmek zorunda bırakılan çocuk gelinin ölümüne mahkum edilişi sosyal ağların olumsuz rolünü gözler önüne sermektedir. Haberde, “Edinilen bilgiye göre, Suriye’nin Halep şehrinde yaşayan Mafe Zafur (15), 2015 yılı Ağustos ayında teyzesinin oğlu İbrahim Hüseyin ile evlendirildi. Daha sonra kocası ile birlikte Türkiye’ye gelerek Kayseri’de yaşamaya başlayan Zafur’un evliliği sadece 6 ay sürdü. Kocasını tarafından terk edilip sokağa atılan Zafur, yaklaşık 1 ay önce Gaziantep’in Şehitkamil ilçesi İncesu Mahallesi’ndeki kırsal alanda bulunan besi çiftliğinde çalışan ağabeyi Cihat Zafur’un yanına geldi. Annesi ile diğer 6 kardeşi Suriye’de olan Mafe Zafur, eşi tarafından terk edildikten sonra, besi çiftliğinde çalışan ağabeyi Cihat Zafur (19) ve amcasının oğlu Cuma Zafur (14) ile birlikte bir kamyonetin kasasında yaşamaya başladı. Mafe Zafur’un son zamanlarda ağır bir bunalım yaşadığı öğrenildi. Mafe Zafur’un sabah saatlerinde yalnız olduğu bir sırada, içinde bulunduğu psikolojik durumu kaldıramadığı için çiftlikte bulunan av tüfeğini boynuna dayayarak tetiği çektiği iddia edildi.” (Kaynak: <http://www.ih.com.tr/haber-suriyeli-cocuk-gelin-kadinlar-gununde-canina-kiydi-542062/>) (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

⁵Sosyoloji Derneği’nin Ankara’daki Suriyelilerin Mültecilik Deneyimleri adlı alan araştırmasında, “Akrabalarımız bizden önce buraya gelmişlerdi. Bize de buraya gelmemizi söylediler. Hem Ankara, Gaziantep’ten, İstanbul’dan daha ucuz. Daha az parayla yaşayabiliyoruz. Tabii ki iş imkânları da daha fazla.” (s. 41). 57 yaşındaki Suriyeli erkek katılımcının akrabaları vasıtasıyla Ankara’ya göç ettiklerine değinmiş olup ifadeler sosyal ağların rolüne ışık tutmaktadır.

⁶İHH’nin Suriyeli Kadınlar: Bitmeyen Acılar Kaybolmayan Umutlar Nisan 2015 Raporu’nda değinilen “Suriyeli Kadınların Başarı Öyküleri” ifadelerine bakıldığında, Um Muntasır adlı Suriyeli bir kadının, dört erkek çocuk annesi olduğu ve bir oğlunun çatışmalarda şehit düştüğüyle karşılaşmaktadır. Kimya fakültesinden mezun olan Um Muntasır, karşılaştığı bütün zorluklarla başa çıkabilecek yapıda güçlü, eğitilmiş ve bilinçli kadınlardan biridir. En büyük dileği, ömrü yettikçe savaşta şehit olan kişilerin ailelerine elinden gelen yardımı yapmaktır. Bu isteği onu bir dikiş nakış atölyesi açmaya yöneltmiştir. Reyhanlı’da açılan bu atölyeyle ilgili konuşulduğunda, Um Muntasır, yaşadıklarını şu sözlerle anlatmaktadır: “Atölye açma fikri oğlum Muntasır öldükten sonra aklıma geldi. Oğlumun bir arkadaşının da desteğiyle sosyal yardım projesi olarak başlayan bu çalışmadan kazanılan paranın dörtte biri şehit ailelerine bağışlanıyor. Hayatta öğrendiğim en önemli şey, herkesin hiç kimseye muhtaç kalmayacak ve diğer insanlara yük olmayacak şekilde çalışması gerektiğidir. Yüce Allah’a ve adaletine inancımı ve güvenimi hiçbir zaman kaybetmedim. Bu proje bence bir ümmet projesidir.” diyerek iş edinmesine yardımcı olan kişinin kendisiyle aynı etnik kökenden gelen ve kendisi gibi Suriyeli olan bir tanıdığı sayesinde ulaştığını belirtmiş olup sosyal ağların olumlu rolüne vurgu yapılmakla birlikte diğer Suriyeli mülteci kadınlara da örnek olacak ifadelerde bulunmuştur. (s. 41).

desteğini görmesinin bu bağlamda gerçekleştiği düşünülmektedir.⁷ Göç eden bireylerin yerleşecekleri yerleri seçerken genellikle arkadaşlarının, aile üyelerinin ya da kendi ülkelerinden göç ederek daha önce oraya yerleşmiş tanıdıklarının gittikleri yerleri tercih etmesi temel bir göç prensibi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaya & Kıracı, 2016). “Türkiye’deki Suriyeliler” çalışmasında⁸ Suriyeli mültecilerle dayanışma ve yardımlaşmada akrabalık ve aşiret bağları rolünün önemine dikkat çekilmiştir. Avukat bir mülteci olan Kobanili Sofya şunları ifade etmiştir:

“Dayanışmanın temelinde akrabalık ve insaniyet var. Kimse akrabasını bir kenara atamaz, insaniyetin en yüksek düzeyi akrabalıktır, o nedenle akrabalar birbirine sahip çıktı.”⁹

Benzer şekilde Suriye’den göç eden bir öğretmenin ifade ettikleri de akrabalık bağlarının göç sürecindeki önemini vurgulamaktadır:

“2015 yılında DAES’in Rakka’ya saldırmasıyla göç ettik, sınıra geldik. Burada Akçakale’deki akrabalarımıza telefon açtım, onlar geldi sınırdaki yüzbaşıyla görüştüler. Yazılı beyan verdiler akraba olduğumuza dair daha sonra beni aldılar karakola gidip ifade verdik ve bu tarafa geçtik akrabaların köyüne gittik. Sonra Urfa merkezde amcamın oğlunun yanına geldim ev kiraladım ev eşyalarım akrabalar yardım etti.”¹⁰

Görüldüğü gibi akrabaların beyanı ve şahitliği sınırı geçmek konusunda Suriyeli mültecilere kolaylık sağlamaktadır. Onların referansı önemli bir kaynağı ifade etmektedir.

Suriye’deki iç savaş neticesinde gerçekleşen göç, akrabalık bağlarının önemini ortaya koysa da kamuoyunda Suriyelilere yönelik önyargıların belirli bir süre ilişkileri olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir:

“Türkiye halkı hepimize yardım etti, akrabalarımızdan İsmail G. bize yardım etti ev tahsis etti. Savaşın başladığı yıllarda benim hakkımda tutuklama kararı çıkardılar. Urfa’daki akrabalarımızı aradım yardıma ihtiyacım olduğunu söyledim daha sonra kapıdan geçip Urfa’ya geldim. Akrabalarımız şehirdeki odasını bana tahsis etti savaşın şiddeti artınca ailemi de alıp bir hafta evlerinde kaldık. Daha sonra ben Akçakale sınır kapısına gittim gelen aileleri karşıladım. Akrabamız da yardım toplayıp getirmişti ev eşyası, halı, gıda malzemesi be benzeri malzemeler... Bana para teklif etti maaş bağlamak istediler fakat ben kabul etmedim. Millet olarak geldik bize sahip çıktılar. Gaziantep’deki akrabalarım ev ve iş vermişler göç edenlere Urfa’dakiler ise Türkmenlere iş buldular, Urfa Türk Ocakları bize yardım etti gıda yardımı yaptı. Belediyelerimiz bize yardım etti, platform bize yardım etti insanlar bizim genelde mazlum olmamamıza baktı. Ama Türkmen olduğumuzda daha hassas davrandılar. ‘Türkmensiniz akrabamızsınız ama başka devletsiniz.’ diye güven duymayanlar oldu. Çünkü Türkiye’de patlama yapan bazı kişiler Türkmen olduğu için bazıları bize yardım etmedi. Çünkü Sultanahmet patlaması bir Türkmen taşeron elemanı tarafından yapılmıştı. Hatay’daki rejimin elemanı da yine bir Türkmen’di. Daha sonra tanışınca önyargıları kırılmaya başladı.”¹¹

Yapılan çalışmalardaki görüşmelerde de belirtildiği üzere sosyal ağların olumlu yönleri göç eden bireyler üzerinde oldukça etkilidir. Göçün zorluklarını hafifletmek, ev sahibi topluma

⁷Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği’nin Türkiye’deki Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocukların İhtiyaç Analizi Haziran 2018 Raporu’na bakıldığında, Suriyeli Mülteci bekar kadınların göç ettikleri ülkeye olan yabancılik hissinden kaynaklı olarak genel itibariyle Suriyeliler’in yoğun olarak yaşadığı mahallelerde yaşamayı tercih ettikleri belirtilmektedir. Genel itibariye bakıldığında, bir evde başka bir aileyle ya da akrabalarıyla yaşadıklarına dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte, ne yazık ki kalabalık ortamlarda yaşanıldığından ötürü toplumsal cinsiyet temelli şiddet, cinsel taciz ve çocuk evliliği riski yüksek sıkıntılar da üzerinde durulan zorlu durumlar olarak görülmektedir (s. 26)

⁸Çalışmada yer alan mülakat örnekleri Mahmut Kaya tarafından 2017 ‘de yapılan *Türkiye’deki Suriyeliler İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar* adlı çalışmasında yer alan nitel saha araştırmasından elde ettiği bulgulara yer verilmiştir. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak gözlem, görüşme, sözlü tarih, odak grup görüşmesi, örnek vaka ve doküman analizi tekniklerinden yararlanılmıştır.

⁹Kaya (a.g.e.)Türkiye’deki Suriyeliler İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar çalışmasında görüşme yapılan kişilerden biridir. Sofya Hanım, 37 yaşında ve avukattır. (s. 47)

¹⁰Kaya, a.g.e.,2017, Halil Bey 38 yaşında bir öğretmendir. (s. 48)

¹¹Kaya, a.g.e.,2017, Ekrem Bey 54 yaşında bir avukattır. (s. 50)

ilişkileri düzenlemek açısından inşa edilen sosyal ağlar, yeni topluma uyum sağlamayı kolaylaştırmaktadır. Ancak bilindiği üzere sosyal ağlar daima olumlu sonuçlar doğurmamaktadır. Akrabalık bağlarının zayıflığı ve ekonomik koşullar gibi etkenler sosyal ağların işleyişi ile ilgili sıkıntıları meydana getirmektedir. Bu sorunlarda biri de kadın ticareti olarak karşımıza çıkmaktadır. Zor durumda olup yardıma muhtaç olan aileler üzerinden özellikle kadınları kandırma yoluyla durumu ticarileştirmeye çalışan ev sahibi kişiler olmasının yanında aynı din, dil, ırk ve etnisiteden gelen, kendileri gibi göç yoluyla gelmiş Suriyeli mültecilerin de bu yolu seçtikleri görülmektedir.

Sosyal Ağların Olumsuz Etkileri

Göç ve entegrasyon odaklı çalışmalarda “komüniter” görüş olarak yorumlayabileceğimiz perspektife göre sosyal ağlar -biraz önce vurgulamaya çalışıldığı haliyle- “cemiyetler, kentsel gruplar, dost, arkadaş ve akraba ilişkilerinden beslenmektedir. Dolayısıyla sosyal ağların doğal olarak iyi olduğunu, daha fazlasının iyi olduğu, ve varlığının genellikle topluluğun refahını olumlu etkilediğine işaret eder. Bu perspektif yeni göçmen statüsünde olan bireylere entegrasyon sürecinde karşılaştıkları risk ve kırılganlıkları yönetmelerine yardımcı olacağı hususunda vurguda bulunarak önem atfeder.” (Woolcock ve Narayan, 2010, s. 275). Ancak Portes ve Landolt’un (1996) dikkat çekmiş oldukları gibi bu genelleştirilmiş “komüniter” görüşü benimseyenler sosyal ağların işlevselliğini desteklerken ve olumlarken dezavantajlarını (gettolaşmayı beslemesi, çeteleşme, suça teşvik etme, uyuşturucu kartellerinin yaygınlaşması ve insan ticareti, emek ve beden sömürüsü gibi) görmezden gelmektedirler (akt. Woolcock & Narayan, 2010). Örneğin, göç sürecinde sosyoekonomik sıkıntıların varlığı belli bir zaman sonra işin ticarileşmesine yol açmaktadır. Bu durum göç endüstrisini meydana getirmekle birlikte göçten etkilenen bireylere yardımcı olabileceği gibi sömürücülerin varlığına da işaret etmektedir (Castles & Miller, 2008). Toplumsal alanda yaşanan bu gelişmeler insan ticaretinin zeminini oluşturmaktadır. “Bilindiği üzere insan ticareti, kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer başka türde zorlama, kaçırma ile aldatma, nüfuzu kötüye kullanma, kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması demektir.” (Kaya, 2017, s. 107). Bu bağlamda göç etmek zorunda bırakılan insanların zor durumlarından faydalanarak daha fazla içinden çıkılmaz bir duruma sürüklenme ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bourdieu’nun (1977) dikkat çekmiş olduğu üzere “farklılık, tahakküm ve iktidar ilişkilerinin ve eşitsizliğin yaratılma sürecinin anlaşılması için özellikle bu ilişki ağını bağını besleyen sosyal sermaye düzeylerine” (akt. Fine, 2010, s. 343) bakılmasını gerekli kılmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü’nün yayınlamış olduğu 2015 raporu, insan ticareti mağdurlarının %13’ünü çocuklar, %45’ini ise kadınların oluşturduğunu ortaya koymuştur. Mağdurların %79.9’u emek, %16’sı fuhuş, %4.9’u ise hem emek hem de fuhuş sömürü mağduru olarak tespit edilmiştir (Adıgüzel, 2016, akt. Kaya, 2017). Aynı zamanda çok eşli evlilikler de sömürü anlamında benzer sonuçlar taşımaktadır. Eş bulmaya aracı olan yerli ya da göçmen kişiler bu işten gelir elde etmekte ve işin ticaretini yapmaktadırlar. Suriyeli kadınlarla evlenmek isteyenlerden 250-2000 TL arası değişen komisyon ücreti almaktadırlar (Kaya, 2017). Mazlum-Der tarafından hazırlanan raporda, Şanlıurfa’da Suriyeli kadınlarla ikinci, üçüncü eş olarak gizli ya da para karşılığında nikahlanmalarının olduğu ve yerliler arasında boşanmaların da bu nedenle arttığına değinilmektedir.¹² Özellikle Suriye’ye yakınlığı ile

¹²Mazlum-Der Raporu’na göre, Batman Barosu Kadın Hakları Komisyonu Üyesi avukat Seçil Erpolat, “Batman’da da küçük yaşta Suriyeli kızların çoğu zaman komisyoncuların aracı olduğu, imam nikâhı ile ticarete dönmüş evliliklerle istismar edildiğini ve özellikle çocukların başlık parası adı altında belirli bir ücret karşılığında evlendirilmesi durumunun çok sık

bilinen sınır illerinde yaygınlaşan bu vakalar, istismar ve sömürünün yeni alanları olarak ortaya çıkmaktadır.

Ev sahibi toplum içindeki tanınmazlıktan faydalanan istismarcı bireylerin bu tür olayları geçim kaynağı olarak kullandıkları görülmektedir. Ancak en çok şaşırtan durum ise, Suriyeli vatandaşların ev sahibi Türkiye’de yine Suriyeli vatandaşlar tarafından para karşılığında kullanılmaları ve kandırılmalarıdır. Kaya (2017), “Türkiye’deki Suriyeliler Çalışması”nda Suriyeli mülteci kadınlarla yapılan görüşmeler bu şaşırtıcı durumu kanıtlar niteliktedir. Çalışmada görüşme yapılan Suriyeli öğretmen Felek Hanım şu şekilde anlatmaktadır:

“Bir gün evime Suriyeli bir çift geldi. Mersin’de oturduklarını söylediler. Mersin’deki yerli kişilerden çok iyi bir aile olduğunu ve kız aradıklarını söylediler. Kendisinin kızı da mühendismiş, kızımı bahsettikleri adama istediler. Ben de adamın ismini alıp Mersin’deki dostlarımdan bize ziyarete gelen adamı sordum. Ve daha sonra farkına vardım ki adam çete olarak çalışıyor. Bu şekilde yerlilere kız bulup onlardan komisyon alıyormuş. Bir süre sonra adam tekrar eşiyile geldi. Adama ‘Senin yaptığın çok ayıp bir şey, bu insanlar senin yurttaşın senin hemşerin nasıl böyle bir şey yaparsın’ deyip adamı kovdum.”¹³

Öğretmen Felek Hanım’ın ifade ettiğine göre Suriyeli bir adam tarafından Suriyeli mülteci kadınlar para karşılığında kandırılarak evlendirilmektedir. Bu durum zor durumda kalarak göç etmek zorunda kalan Suriyeli mülteci kadınların aynı kültürden ve toplumdaki geldikleri insanlara güvenme yolunu kapatmaktadır. Bu durum sosyal ağların olumsuz yönlerinin olabildiğini kanıtlar niteliktedir.

Kadınların istismar edilmesi hem yerli halk hem de Suriyeli mülteciler tarafından yapılmaktadır. Suriyeli mültecilere yönelik yardım faaliyetlerinde yer alan IHH yetkilisinin verdiği bilgilere bakıldığında da diğer örneklerle benzer durumların ortaya çıktığı görülmektedir: “Kadın mülteciler çok daha mağdur çok sıkıntı yaşıyor. Zayıf, savunmasız, destekleri olmadığı için mağdur durumdadır. İkinci evlilik bakımından erkeklerin kadınları sömürdüğünü ifade edebiliriz. Adam 50 yaşında normalde kız vermezler. Kız 15-20 yaşında. Durum kötü. Ben zenginim sana ve ailene bakarım diye ikna edip alıyorlar. Suriyeli bir ailede sekiz kız var, baba sakat. Zengin bir başka evli Suriyeli ‘Ben size bakarım.’ diye talip oluyor. Büyük kızı ikinci eş olarak istiyor, aile 17-18 yaşındaki kızını yoksulluktan kurtulma umuduyla veriyor. Ancak adam üç beş ay aileye ev kirası veriyor, sonra ‘Ben size bakamam.’ deyip onları yüzüstü terk ediyor. İhtiyaçlarını karşılarsa bile bence bu olay doğru değil, çünkü bu fırsatçılık. İkinci evlilik olabilir ama adalet ve dengeye önem vermek gerekiyor ve önemlisi kızın rızası olmalı.”¹⁴

Yapılan görüşmelere bakıldığı zaman sosyal ağların olumlu sonuçlar meydana getirmesine karşın belirli sorunları da doğurduğu görülmektedir. Bu sorunların özelde kadınlar üzerinde istismar ve sömürülme gibi unsurları meydana getirdiği açık ve nettir. Zor durumda olup özellikle ev geçindirme derdiyle burun buruna gelen kadınların gerek müşkül hallerinden faydalanıp gerekse bu kadınları kandırarak faydalanan insanların varlığına dikkat çekilmektedir.

Sosyal ağlar; ailevi bağlar, akrabalık ilişkileri ve mültecilerin göç edilen yeni mekan konusunda büyük beklentiler içine girmelerine neden olurken, bu beklentilerin gerçekleşmemesi büyük bir hayal kırıklığına yol açmaktadır. Tüm bunların yanı sıra, sosyal ağlar aynı zamanda insan ticaretini de kapsayan istismarı meydana getirebilmektedir. Suriyeli mülteci kadınları istismar etmenin yolu ise kadın ticaretidir (Kaya, 2017). Çoğu zaman kaçırma, zorlama veya şiddet yoluyla kadınlar fuhuş bataklığına çekilirken Şanlıurfa’da

---

yaşandığını belirtiyor.” (Kaynak: <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/158617-turkiye-nin-cogalan-suriyeli-cocuk-gelinleri>) (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

¹³Kaya, a.g.e., 2017, Felek Hanım 61 yaşında bir öğretmendir.

¹⁴Kaya, a.g.e., 2017, 42 yaşında IHH yetkilisidir.

gerçekleşen bir olay bu konunun önemini kanıtlar niteliktedir. Bir yardım derneğinde çalışan Suriyeli Halit şunları ifade etmektedir:

“Şanlıurfa'nın Eyyübiye ilçesinde bir mahallede bir erkek çocuğu olan dul bir kadına diğer bir Suriyeli gelip evlilik teklif etmiş. Muhtaç ve zor durumda olan kadın teklifi kabul edip imam nikahı ile evlenmiş, daha sonrasında ise kocası, kadını fuhuş yapmaya zorlamış. Kadın kabul etmeyince şiddet uygulanmış ve kadını fuhuş yapmak zorunda bırakmış. Kadın, bulunduğu evden kaçmak istemiş ancak başaramamış, adam onu yakalayıp eve hapsedmiş. Kadın sonradan fark etmiş ki bu adam mağdur durumda olan mülteci kadınları imam nikahı ile alarak fuhuş yaptırıyormuş. Aynı durumda olan ve fuhuşa zorlanan üç kadın daha varmış, kadınlardan birincisi her şeyi biliyormuş. Diğer kadınlar birbirinden habersiz. Halit, söz konusu mahallede giyim yardımı yaparken bu kadına denk gelmiş ve kadın durumu ona anlatmış böylece gerçek hikaye ortaya çıkmış. Bu Suriyeli adamın çete olarak çalıştığı ve zor durumda olan Suriyeli mülteci kadınları tuzağa düşürüp imam nikahıyla himayesi altına aldığı ifade edilmiş. Böylece kadınların birbiriyle iletişim kurmasını ve olayın duyulmasını engellemek istemiş. Halit, durumu daha iyi öğrenip polise bildirmek için bir sonraki gidişinde evin boşaltıldığını görmüş. Söz konusu Suriyeli adam, kadınların mağdur durumundan istifade edip onları akrabalarından kopararak fuhuşa zorluyormuş.”¹⁵

Görüldüğü üzere savaştan kaçıp gelen kadınların yabancı olduğu kültürün normlarından yeterli derecede haberdar olamamalarından kaynaklı olarak birçok koşulda istismar edildiği gözler önündedir. Bu, zaman zaman özellikle yaşça kendilerinden büyük olan kişilerle imam nikahı kıyılarak gerçekleştirilirken, kimi zaman da başlıkla, yasal güvencesi olmayan işler yoluyla ve/veya kadınları fuhuş tuzağına sürükleyerek kendini göstermektedir. Sorunlar ne kadar farklılaşırsa farklılaşsın her türlü durumda kadınların göç sürecinden etkilenen dezavantajlı gruplar arasında yer aldığı ve sosyal ağların bu konuda olumsuz yönleriyle kendini inşa ettiğini göstermektedir. Bunun yanında, özellikle iç savaştan kaçıp Türkiye’de yaşam mücadelesi veren Suriyeli mülteci kadınların, sosyal ağların inşa ettiği olumlu yönler haricinde olumsuz yönleriyle de karşılaştığı ve özellikle fuhuş tuzağı gibi suçlarda kendini bulabildiği ya da herhangi bir işte yine güvendiği akrabaları, komşuları yoluyla girdiği, yine suç ile buralarda karşılaştığı örneklerde de belirtilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal ağlar, göç ve göçmenlik deneyimlerindeki etkisi ağırlıklı olarak olumlu işlevsel özellikleri üzerinden ele alınmaktadır. Ancak çalışma kapsamında ele alınan örneklerde de açıkça görüldüğü üzere burada önemli olan göçmenlik deneyimlerindeki sosyal ağların sayısı ve aralarındaki güç bağı değildir. Sosyal ağların işlevsellik düzeyi ve niteliği de önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriyeli mülteci kadınları istismar edilme sürecine ve suça iten bilişsel işlevler olarak “güven” ve “karşılıklılık” duygusunun önemli derecede etkili olduğunu ifade edebiliriz. Özellikle kadın mülteciler özelinde yapılan çalışmalar sosyal ağların “karşılıklılık” ve “güven” duygusu üzerinden istismar edilme ve sömürülme süreçlerini meşrulaştırdığını göstermektedir. Dolayısıyla sosyal ağların Suriyeli mülteci kadınlar üzerinde çoğunluğun (özellikle dul kadınların çocukları için) iyiliği için bireysel kazançlardan vazgeçme, çok eşliliği kabul etme, fuhuşa yönelme ve çocuk yaşta evliliğe razı gelmesi gibi olumsuz işlevsel özellikleri yaygınlaştırdığını belirtebiliriz. Ekonomik entegrasyon sürecinde yaşanan sıkıntı özellikle Suriyeli mülteci kadınları “karşılıklılık” duygusu üzerinden sömürüye ve istismara maruz kalmaya rıza göstermelerine neden olmaktadır. Zira çok eşliliğe maruz kalan ya da düşük ücretli işlerde çalışan kadınların profillerine bakıldığında aralarında yüksek vasıflı işgücüne sahip olanlar da vardır.¹⁶ “‘Hareketliliğin engellenmesi’ olarak ifade edilen durum göçmenler için kendi etnik grupları

¹⁵Kaya, a.g.e., 2017, Halit Bey 30 yaşında bir öğretmendir.

¹⁶Bu konuyla ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. “Akyiğit (2016). Etnik toplumsal ağların iş gücü piyasasına geçişlerdeki etkisi: Suriyeli mülteciler örneği. *Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, ss. 149-159.

tarafından sağlanan iş ilişkilerinin çoğu kez mesleklerinde tek yönlü bir yola girmeleri anlamına gelmekte ve buradan çıkıp göç alan ülkelerin genel ekonomisine girecek yolu bulmaları mümkün olmamaktadır” (Light,1972, akt. Akyiğit, 2016, s. 156). Sonuç itibarıyla Türkiye’ye yönelik yoğun göç sürecinin devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’de sosyal, psikolojik, ekonomik hatta demografik anlamda kararlı adımların atılması gereklidir. Özellikle ülkesinden ayrılmak zorunda kalarak Türkiye’ye göç eden Suriyeli mültecilerin %49.2’sinin kadınlar ve çocuklar olduğu aynı zamanda savaşın getirdiği olumsuz faktörlerden en çok etkilenen dezavantajlı grupların yine kendileri olduğu gözle görülür bir gerçektir. Bu bağlamda mülteci kadınların Türkiye’ye uyum mücadelelerini kolaylaştırmak adına rehberlik ve rehabilitasyon gibi destek mekanizmalarının önemi üzerinde durulması gerekmektedir. Bunun sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için ise göç eden kadınların kayıt altına alınmasına önem verilmelidir. Özellikle kayıt altına alınan kadınlarla sık sık görüşmeler yapılmalı ve sorun tespitine önem verilmelidir. Aynı zamanda Suriyeli kadınların sahip oldukları hakların farkında olmaları için eğitim faaliyetlerinin de sürdürülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kadınlarla özel olarak ilgilenen STK’lara büyük işler düşmekte, Suriyeli kadınların haklarını korumak, bilinçlendirmek ve uyum faaliyetlerini kolaylaştırmak adına çeşitli aktiviteler düzenleyerek toplum içinde var olabilmelerini sağlamaları gerekmektedir. Suriyeli mülteci kadınların uyum sürecini kolaylaştırmak adına atılabilecek bir başka adım ise meslek edindirme kurslarıdır. Bu adım, mülteci kadınları iş sektöründe var edebilecek ve uyum konusunda önemli bir adım olacaktır. Ayrıca çalışmanın ana yapısını oluşturan sosyal ağların olumsuz yönlerinin ortadan kalkabilmesi için meslek edindirme kurslarının varlığı gerekli bir adım olacaktır. Çünkü sosyal ağların özellikle Türkiye’ye göç ederken olumlu şekilde kendini göstermesi, sonrasında kadınlar ve çocukların dezavantajlı gruplar içinde yer almalarından faydalanmaya çalışan insanların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum zor koşullarda yaşam mücadelesi veren özellikle kadınlar için daha zor süreçleri meydana getirmektedir. Meslek edindirme kursları Türkiye genelinde yaygınlık kazanmaya başlamıştır ve bu konuda kadınlara oldukça yardımcı olacaktır. Suriyeli mülteci kadınların buralara yönlendirilmesi, sonrasında ekonomik özgürlüğünü elinde tutan bilinçli kadınların oluşmasını sağlayacak ve yasadışı işlerde çalışmanın önünü kapatacaktır. Bu anlamda sosyal ağların karanlık yüzünün ortaya çıkması da Suriyeli mülteci kadınlar için bir nebze de olsa önlenmiş olacaktır.

Suriyelilerin Türkiye’de kısa süreli ya da uzun süreli kalacağı düşünüldüğünde sonuç olarak kadınların topluma kazandırılmaları gerektiğine inanılması gerekmektedir. Suriyeli mülteci kadınların bilinçlenmesi ve topluma kazandırılması ekonomik ve sosyal kalkınma açısından Türkiye’ye yarar sağlayacaktır. Hükümete bu konuda önemli görevler düşmektedir. Türkiye ile Suriye arasındaki geçmişten gelen kültür ve birlik bağının sürdürülebilmesi adına açık kapı politikası uygulayarak yoğun bir mülteci akımına izin veren hükümet yetkililerinin bu gibi yasadışı işlerde çalışma ve çalışmak zorunda bırakma konusunda önemli çözümler ortaya koyması gerekmektedir. Bu doğrultudaki çözümler ayakları yere sağlam basan kadınların olmasını sağlayacak aynı zamanda sosyal ağların da yol açtığı sorunların ortadan kalkmasına zemin hazırlayacaktır. Bu açıdan politikacıların kadın göçü ve özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bilinçlendirilmeleri ve politika üretmeleri sağlanmalı, bunun için de sosyolog, psikolog ve sosyal hizmet uzmanları gibi alanında yetkili kişilerle çalışmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AFAD, (2014). *Türkiye’deki Suriyeli kadınlar*. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

Akyiğit, H. (2016). Etnik toplumsal ağların iş gücü piyasasına geçişlerdeki etkisi: Suriyeli mülteciler örneği. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 8, 149-159.

- Barın, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli kadınların toplumsal bağlamda yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 10-56.
- Buz, S. (2004). *Zorunlu çıkış zorlu kabul (mültecilik)*. Ankara: SGDD Yayınları.
- Castler, S., & Miller, M. (2008). *Göçler çağı: modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (B. U. Bal & İ. Akbulut, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fine, B. (2010). *Sosyal sermaye, kuram, uygulama, eleştiri*. M. M. Şahin & A. Z. Ünal (Der.). İstanbul: Değişim Yayınları.
- IHH (2015). *Suriyeli kadınlar bitmeyen acılar kaybolmayan umutlar*. İnsani Yardım Vakfı.
- IOM (2009). *Göç terimler sözlüğü*. Uluslararası Göç Örgütü.
- KADEM (2016). *Kadınlar göç yolunda projesi, Türkiye'deki Suriyeli kadınlar: sosyoekonomik ve hukuki sorunlar*. A. O. Demir & M. Moiz (Haz.). Kadın ve Demokrasi Derneği.
- Kaya, M. (2017). *Türkiye'deki Suriyeliler*. İstanbul: Hiper Yayın.
- Kaya, A., & Kırac, A. (2016). *İstanbul'daki Suriyeli mültecilere ilişkin zarar görülebilirlik raporu*. Hayata Destek Derneği.
- MAZLUM-DER (2014). *Kamp dışında yaşayan Suriyeli kadın sığınmacılar raporu*. İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği.
- Sayın Y., Usanmaz A., & Aslangiri F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *KKM Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 1-16.
- SGDD (2018). *Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeli kadın ve kız çocukları ihtiyaç analizi*. Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği.
- Woolcock, M., & Narayan, D. (2010). *Sosyal sermaye: kalkınma teorisi araştırması ve politikası için öneriler, sosyal sermaye, kuram, uygulama, eleştiri*. M. M. Şahin & A. Z. Ünal (Der.). İstanbul: Değişim Yayınları.

İMPARATORLUK'TAN CUMHURİYET'E BİR ENTELEKTÜELİN PORTRESİ: FAİK SABRİ DURAN

Sezgi Durgun¹

ÖZET

Bu yazı entelektüel kavramını ve entelektüelin sosyal rolünü ulus kurucu dinamiklerin ışığında ele almaya çalışacaktır. Edward Said ve Antonio Gramsci'nin tanımladığı bağlamda entelektüelin toplumsal rollerini teorik bir çerçeve olarak ortaya koyduktan sonra Osmanlı-Türk siyasal hayatından bir portre ele alınarak konu tartışılacaktır. Özellikle İmparatorluk'tan ulus devlete geçiş döneminde, iki siyasal dönem, iki ideoloji ve iki zihniyet arasında köprüler kurmuş olan Faik Sabri Duran'ın (1882-1943) bir entelektüel olarak portresine ve eserlerine bakılacaktır. Duran'ın hem Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ve hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ürettiği coğrafya anlatıları analiz edilecektir. Duran'ın idareci, yazar ve eğitimci vasıfları ile toplumsal dönüşümlere yön veren mevkilerde bulunmasından dolayı ulus inşa sürecindeki önemi irdelenecektir. İmparatorluk ulus devlet mantığına bürünürken coğrafyanın bir akademik disiplin olarak kuruluşu, Duran'ın ve kuşağının katkısı, iktidar ve entelektüel ilişkisi bağlamında değerlendirmeye alınacaktır

Anahtar Kelimeler: organik entelektüel, geleneksel entelektüel, toplumsal roller, coğrafya eğitimi, ulusal coğrafya anlatıları.

THE PORTRAIT OF AN INTELLECTUAL: FAİK SABRİ DURAN FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE REPUBLICAN TURKEY

ABSTRACT

This study investigates the concept of the intellectual and the social role of an intellectual along the process of nation building. By referring to the theoretical framework provided by Edward Said ve Antonio Gramsci, this study will be looking at the social roles and typologies attached to the intellectuals; especially in the Ottoman Turkish context. The historical context will be the transition period from the imperial sstem to the nation state. The focus will be on a geographer Faik Sabri Duran(1882-1943) who has an important role to connect between two ideologies, two systems and two mentalities. His texts and textbooks will be analysed with respect to his role as an intellectual, a director and as an author who is engaged in the nation building process. While the empire transforms into a nation state, geography was one of the significant disciplines that served to consolidation of the republic, hence Duran's role will be evaluated along the relations between himself as an intellectual persona and the State.

Keywords: organic intellectual, traditional intellectual, social roles, geography education, national geographic narratives

¹ Dr. Öğr. Gör., Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, www.sezgidurgun.com;
sezgi.durgun@marmara.edu.tr

GİRİŞ

Kimdir entelektüel? Toplumsal fonksiyonu var mıdır? Olmalı mıdır? Tarihsel dönemlere göre bu fonksiyonlar değişir mi? Bir sosyal misyon edinmeli midir? Entelektüele dair kuşatıcı ve evrensel bir misyondan söz edilebilir mi? Entelektüel her koşulda ve her daim eleştirel yaklaşımı koruyan ve toplumla ters düşmek ve canını vermek pahasına bildiği hakikatleri söyleyen bir şahsiyet midir? Yoksa bir yandan toplumu gözlemlerken bir yandan onu yönlendirmeye yardımcı olan bir aracı mıdır? İster istemez tarihsel anlamda bu tartışmalar bizi felsefi ve sosyolojik tartışmalara götürür, bu konuda *Sokrates'in Savunması*'ndan Dreyfus davasına, Cemil Meriç'in *Mağaradakiler* eserinden Edward Said'in oryantalizm ve entelektüel tartışmasına kadar uzanan geniş bir literatür vardır (Vergin 2006: 9-35; Meriç 2004; Said 2002). Bu soruları ve tartışmaları uzatıp ilerlemek mümkündür. Bu yazıda Edward Said'in ve Gramsci'nin "entelektüel ve toplumsal temsilleri" ne dair yaptığı tartışmalardan ilham alarak, özellikle Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine geçiş sürecine tanıklık etmiş bir eğitimci kuşağının temsilcisine odaklanacağım. Bu dönemi seçmemin en temel nedeni belirli bir sosyal misyon üstlenen entelektüel kuşağın temel karakteristiklerini analiz edebilmektir.

Özellikle imparatorluklar çağından uluslar çağına geçişte geçiş döneminin toplumsal travmalarını ve dönüşüm sancılarını anlamlandırmak, aktarmak ve sosyal bilince çıkarmak ve "kültürleme" süreçleri üzerinden gelişir. Bu bağlamda ulus kurucu siyasal seçkinler ve entelektüel zümrelere gerek sosyal, gerekse siyasal roller yükleyebilir. Osmanlı Türk tarihinde geçiş döneminin en büyük taşıyıcıları eğitimcilerdir, özellikle imparatorluktan ulus kimliğine geçerken, daralan sınırlar içinde yeniden tanımlanan toprak algısı ve ulusal kimliğin inşasında coğrafya alanındaki eğitimcilerin oynadığı rol büyüktür. Bu yazıda sözünü ettiğimiz eğitimciler içinde coğrafya ve coğrafya eğitimi alanında emek ve eser vermiş, Müderris Duran olarak tanınan Faik Sabri Duran'ın entelektüel şahsiyetine odaklanacağım.

Yazıdaki temel amaç Faik Sabri Duran'ın bir entelektüel olarak Edward Said'in ve Gramsci'nin "entelektüel ve toplumsal temsilleri" ne dair yaptığı tartışmaların ışığında inceleyebilmektir. Faik Sabri Duran'ı seçmemin en büyük nedeni Osmanlı ve Türk siyasal hayatında önemli görevler üstlenmiş bir eğitimci ve idareci olmasının yanında üslubu ve metodolojik yaklaşımıyla fark yaratan bir şahsiyet olmasıdır. Duran Osmanlı'dan Türk kimliğine uzanan siyasal tarih içinde hem kritik bir geçiş sürecinde hem de çok sayıda metin (okul kitapları romanlar, hikâyeler) üretmiştir, hem de gelenekselin dışında, sıra dışı bir yazı/hitabet üslubu kullanmıştır. Osmanlı'nın son döneminden günümüze dek kuşaklar ilk dünya haritasını onun meşhur kırmızı kaplı "Büyük Atlas"ından görmüşler, öğrenmişlerdir. Vefatından sonra da kitapları defalarca basılmış ve ortaokul ve liselerde coğrafya derslerinde okutulmuştur.

Yaşadığı topraklar büyük değişimler geçirirken bir entelektüelin her iki dönemin de hassasiyetlerine uygun bir üretim içinde kalabilmesi ve halen eserlerinin okul coğrafyası alanında ana referans noktası olarak kabul görmesi dikkate değerdir. Yazımın ilk bölümünde öncelikle "entelektüel" tiplerine odaklanan ve entelektüellerin toplumsal değişim süreçlerinde iktidar ve güç mekanizmalarıyla ilişkisini sorgulayan bir kuramsal tartışmaya yer vereceğim, bu tartışmanın sağladığı bakış açısından Faik Sabri Duran'ı inceleyerek Osmanlı ve Türkiye siyasal yaşamının dinamikleri içinde entelektüelin toplumsal konumunu yorumlamaya çalışacağım.

Toplumsal Dönüşümler ve Entelektüelin Konumu

"Her insan entelektüeldir, tam da bu nedenle denebilir ki her insan toplumda entelektüelin işlevini üstlenmez" der Antonio Gramsci (1971) Entelektüel kavramı üzerine felsefi analizler yapan önemli kalemlerden biri olan Gramsci'nin yaşam hikâyesi entelektüele atfettiği rollerin

bir manzumesi gibidir. Bir filolog olmasının yanında gazetecidir, aktivist bir kişidir ve aynı zamanda derinlemesine incelemeler yapan bir filozoftur. Gramsci toplumda bir işlev sahibi entelektüellere ilişkin iki tipten söz eder.

1) Geleneksel entelektüel

2) Organik entelektüel

Bunlardan ilki kuşaklar boyunca aynı işi yapar, zihinlere belirli bir formasyon verir. İkincisi yani organik entelektüel ise entelektüeli belirli bir sınıfsallığın, bir girişimin veya ortak çıkarların hizmetine sokar. Organik entelektüel aktiftir, dönüştürücüdür, her daim toplumda değişimi amaçlar. Örneğin bu bakımdan bugünün Halkla İlişkiler uzmanı ya da Reklam Ajansı Direktörü de potansiyel müşterilere etki etmek, güç kazanmak, pazarı genişletmek için çabaladığı için organik entelektüel tipine uygundur; birinci tip entelektüeller (öğretmen, rahip gibi) durağandır ve hep aynı işi kuşaklar boyu yaparlar. İkinci tiptekiler ise birincisinin aksine sürekli hareket ve yaratım halindedirler.

Gramsci'nin bu düşüncelerine karşı çıkan ve entelektüel tanımına muhalefet edenler de vardır (Benda 1969). Kimi yorumculara göre entelektüel bir toplumda kolay kolay yetişmez, entelektüel şahsiyetler aşkın (transcendental) hakikate inancını koruyan özel şahsiyetlerdir. Sokrates, Voltaire, Renan gibi isimler bu şahsiyetlere örnek teşkil ederler. Gerçek entelektüeller tutku ile hakikate bağlıdır ve bu nedenle de herhangi bir çıkar ilişkisinden bağımsızdır. Pratik bir beklentileri yoktur. Sanki bu dünyaya ait değildirler. Ortadan kaldırılma pahasına hakikati savunur ve bunun için bir karşılık beklemezler. Çarmıha gerilme, yakılma, yok edilme gibi bir son bu şahsiyetleri için korkutucu değildir, çünkü metafizik dünya ile olan bağları fazladır. Bu yüzden de seyrek rastlanır güçlü bir şahsiyete ya da persona'ya sahiptirler. Günümüzde özellikle entelektüelin rolü üzerine en çok kalem oynatan düşünürlerden biri olan Edward Said bu tartışmada 20. Yüzyıldaki gelişmelerin Gramsci'yi haklı çıkardığını ileri sürer (Said1996). 20. yüzyılda yayıncılar, profesyonel akademisyenler, siyasa uzmanları, medya uzmanları, kısacası bilginin üretimi ve dağıtım süreçleri ile (Bilgi Endüstrisi ile) ilişkili her tür meslek grubu Gramsci'nin tanımladığı anlamda entelektüel üretmiştir. Amerikalı bir sosyolog olan Alvin Gouldner (1979) "entelektüel işletmeci" mantığına vurgu yaparak geçmişin mülk ve kapital sahibi kesiminin yerine yeni bir entelektüel kesimin aldığını savunur. Uzmanlık alanlarına göre (ekonomi, askeriye, tıp) meslek erbaplarının terimleriyle konuşan ve her alanın kendine has dilini kullanan entelektüelizmler vardır artık.

Toplumsal değişim ve gelişmelerin dijital hızda yol aldığı bir evrende bütün değerler ve sınırlar tepetaklak olmakta, dolayısı ile dengesizlik, kriz, tansiyon, kararsızlık ve yabancılaşma gibi süreçler bireylerin ve toplumların öncelikli problemleri haline gelmektedir. Bu nedenle yüksek hızda dönüşüm ve gelişmelere tepki verebilmek için belirli bir "uyumlanma potansiyeline sahip olma ve bunu yönetebilme yetisine" haiz olma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu konuyu derinlemesine tartışan ve meselenin strateji ve yönetim ile bağlantısını tartışan Sam'ın makalesinde ifade ettiği gibi "Bill Gates, bu uyum potansiyelinin 'dijital sinir sistemi ile düşünce hızında çalışmak' ile aktive olacağını düşünmektedir. Yine Sam'ın işaret ettiği gibi "Pierre Bourdieu da Bill Gates'in argümanına ancak '*fast thinker*' olduğunda, yani kendi gölgelerinden bile daha hızlı olabilen ve düşünebilenleri dikkate alarak katkıda bulunmaktadır. Bu örneklerin temelinde stratejik bilginin yer aldığı söylenebilir. Bu bilgi, hem iktidar sağlamakta hem de iktidarları alt edip başlı başına bir egemenlik alanı inşa etmektedir. Kaynağında ise, entelektüeller bulunmaktadır" (Sam,2017,s.333-350). Dolayısıyla entelektüel kendi zamanına ve zamanın koşullarına adapte olarak, yeni vizyonlara uyumlanma süreci üzerinden topluma rehberlik etme potansiyelini barındırır. Yazıda ele alacağımız geçiş dönemi kuşağının önde gelen entelektüellerinden Faik Sabri Duran da siyasal ve mekânsal dönüşüme tanıklık etmesi ve dönüşüme rehberlik etmesi bakımından yukarıdaki tartışmaya iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Ulus Devlete Geçiş Döneminin Tarihsel Arkapları

Duran'ın kuşağını anlamak için dönemin tarihsel arka planına uzanmak gerekir. Sanıldığı gibi aksine Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden Cumhuriyet'e uzanan geçiş sürecinde coğrafya ve coğrafya eğitimi devlet tarafından önemsenmiştir. Yapılan araştırmalara göre bu dönemde özellikle toprak kayıpları yaşayan İmparatorluğun coğrafyaya dair hassasiyetleri artmış emperyal mekânın daralması bir bakıma mekânsal bilincin de artmasına neden olmuştur (Durgun,2011). 1876-1909 döneminde İmparatorluk bir yandan yerel ayaklanmalar bir yandan ayrılıkçı hareketlerle mücadele ederken Balkanlar, Arap yarımadasında toprak kayıpları yaşanmıştır. Tunus'u Fransa işgal ederken Bosna- Hersek Avusturya Macaristan işgali altındadır. 1885'te Doğu Rumeli Yeni Bulgaristan ile birleşme yoluna gitmekte, Makedonya Bulgar aktivistlerin etkisi altındadır (Akpınar, 2010). Bu çerçevede modernist uygulamalar dağılmaya karşı önlem olarak görülmüştür; merkezde ve periferde bürokrasi, vergi sistemi, jandarma ve güvenlik sistemleri modernleştirilmiştir. Bu uygulamalar iktidarın gücünü mekân üzerinden göstermeye başladığı gündelik yaşam pratikleridir. Özellikle sınırlar değişirken ve toprak kaybedilirken imparatorluk merkezinde ve periferde coğrafya eğitimi ve denetimi yüksek derecede önem kazanmıştır. Coğrafya'nın kimlik ve aidiyet ile olan bağının fark edilmiş, İmparatorluk vatanseverliğinin tebaaya aşılama amacıyla haritalar üretilmiş ve müfredat Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından da sıkıca denetlenme başlamıştır (Durgun, 2011).Osmanlı vatanseverliğinin coğrafya eğitimi üzerinden aşılandığı bir dönemde entelektüellere bazı görevler atfedilmiştir. Osmanlı vatanseverliği kavramı bir geçiş dönemi kavramsallaştırması bakımından önemlidir; bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak ulus devlet mantığından farklı bir şekilde ele alınmaktaydı. Coğrafya bir aidiyet mekânı değildi, aidiyetten çok sadakat esası vardı o da Sultan'a duyulan sadakat idi. Bu nedenle Sultan'ın patrimonial koruması altında olmak Şah'a ait topraklarda yaşamak anlamındaydı. Mekânın Patrimonial anlamından soyunarak ulus devlet mantığına bürünmesi için uzun bir süreçten geçmesi gerekmiştir (Durgun, 2011, s.76-112). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e dek uzanan siyasal süreçler önce İmparatorluğun çözülme aşamasını daha sonra da daralan mekânda yeni bir kimlik ve coğrafya algısının oluşmasına hizmet etmiştir. İmparatorluktan ulus devlete uzanan yolda bir ara durak olarak görebileceğimiz akım Osmanlı milliyetçiliğidir. Bunun mekânsal ifadesi ise İmparatorluk vatanseverliği olmuştur (Ibid., s.297). Coğrafya'nın aidiyet ve siyasal kimlik olan bağının doğrudan (aracısız) kurulabilmesi, sınırlara yapılan vurgunun artması, imparatorluk tebaasının artık toprak ile öznel bir ilişki kurması teşvik edilmeye başlanması dikkate değer göstergelerdir. Tahmin edileceği gibi bu dönemde coğrafi imgelemde büyük bir dönüşüm yaşanmaktaydı (Durgun, 2018, s.33-61). Daralan mekânda bir yandan emperyal otoritenin ve tebaa kavramının muhafaza edilmesi öte yandan da aidiyet ve kimlik bilincinin aşılması için eğitimin ve entelektüellerin gücüne ve toplumsal işlevine ihtiyaç duyulmuştur.

Bir Osmanlı Entelektüeli olarak Faik Sabri Duran

Faik Sabri Duran yukarıda analiz etmeye çalıştığımız geçiş dönemine eşlik eden eğitimcilerin önde gelen temsilcisidir. Kısaca yaşam öyküsünü izleyecek olursak, Faik Sabri Duran'ın çok yönlü bir eğitimci ve yazar olduğunu söyleyebiliriz (Yiğit ve Tunçel, 2017, s.10-14). 1881-1943 yılları arasında yaşamış, İstanbul ve Paris'te eğitim almıştır. Saint Benoit kolejini bitirmiş, Üniversite eğitimi öncesinde 1906'ya dek Fen bilimleri, coğrafya ve gezi temalarını içeren 14 adet yayını basılmıştır. Faik Sabri Duran ürettiği eserlerin toplumsal faydasına istinaden, Sultan II. Abdülhamit tarafından gümüş bir Sanayi Madalyası'na layık görülmüştür. 1908 yılında Fransa'ya gönderilmiş, Paris yıllarında Lycée Louis Le Grand kurumunda eğitim görmüş M. Fallex'in derslerinden etkilenmiştir. Eğitimi tamamladığı Sorbonne Üniversitesi'nde William Morris Davis'in verdiği *Morphology* derslerinden etkilenmiştir.

1912 yılında ülkesinde dönmüş ve İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi kapsamındaki coğrafya bölümünde ders vermiştir (Dinç, 2016) .

Darülfünun'un yeniden yapılanması kapsamında model olarak Alman üniversiteleri temel kabul edilmiştir. Süreç içinde 1915 yılında farklı disiplinlerden Alman eğitimciler getirilerek Darülfünun'da görevlendirilmiştir. Yine aynı yıl Darülfünun'da coğrafya bölümünün açılması coğrafyanın kurumsallaşması bakımından bir dönüm noktasıdır. Almanya'dan gelen eğitimciler içerisinde Marburg Üniversitesi'nden Dr. Erich Obst ve Leipzig Üniversitesi'nden Dr. Walter Penck gibi jeoloji ile coğrafya hocası olarak göreve alınan kişiler vardır (İhsanoğlu, 2010, s. 247-256). Söz konusu yapılanma aşamasında Coğrafya Bölümünün öğretim kadrosunda Almanya'dan davet edilmiş olan Erich Obst başkanlığındaki ekipte yer alan isimler: Faik Sabri (Duran), Ali Macit (Arda), Selim Mansur ve Hamit Sadi (Selen) dir (Gümüşçü ve Özgür, 2016, s. 105-147). Söz konusu yapılanma içinde bu ekip ders programları gözden geçirmiş “Coğrafya-i Tabii, İslam ve Türk Coğrafyası, Coğrafya-i Beşeri, Coğrafya Usul ve Tatbikatı, Mevzii Coğrafya ve İstatistik gibi dersler hazırlanmıştır. Bölümde, o dönemin önde gelen süreli yayınlarını da içeren zengin bir kütüphane kurulmuştur. Araştırma yapmaya vurgu yapılmış ve bölüme yoğun miktarda araştırma malzemesi alınmıştır. 1918'de Şehzadebaşı'ndaki Saffet Paşa Konağı'nda yerleşmiş bulunan Coğrafya Darülmesai'sinde bir «Tetkikat-ı İklimiyye Encümeni» kurulmuştur (Erinç, 1973). İstanbul Üniversitesi'ndeki coğrafya bölümü 1935 yılına dek ülkede tek coğrafya araştırma ve öğretim merkezi olarak ülkeye hizmet vermiştir (Koçman, 1999: 1-14). 1918'de Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ve 13 Kasım tarihinde İstanbul'un işgali sonucunda İtilaf Devletleri'nin isteğine uyularak Alman eğitimcilerin sözleşmelerini fesh edilmek zorunda kalmıştır. Sonrasında görevi Alman eğitimcilerle çalışan ve Fransız ekolünün formasyonundan geçmiş bir Türk ekip devralmış, yani Faik Sabri Duran, Ali Macit Arda, Selim Mansur ve Viyana'da doktorasını yapmış olan Hamit Sadi Selen ilk hocalar olarak yerlerini almıştır (Tümertekin,1971, s.2). Faik Sabri Duran “İslamiye ve Osmaniye Coğrafyası” ve “Beşeri ve İktisadi Coğrafya” derslerinin hocası olmuştur (İhsanoğlu, 2010). Faik Sabri Duran dönem içerisinde yalnızca coğrafya kitapları ile değil aynı zamanda dönemin eğitim dergisi Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası'nda yazdığı yazılar ile de coğrafya öğretimine canlılık katmıştır (Öymen 1941: 1098-1099). Coğrafyacı Besim Darkot 1917-1918 ders yıllarında Coğrafya Darülmesai'sinde coğrafya konferansları halka açık yapılmakta olduğunu, Faik Sabri Duran, Macit Arda, Sadi Bey ve Erich Obst'un konferanslarını bizzat takip ettiğini bildirir (Ceylan, 2013: 311-351). Böylelikle konferanslarla bilimsel etkinlikler halk ile buluşmaya başlamıştır. Faik Sabri'nin söylem ve üslubu kendine has hitabeti ve özellikle metodolojik farkındalığı ile öne çıkmaktadır. Söylemlerinde katılımcı ve interaktif bir eğitim öğretim prensibini yerleştirmeye çalıştığı görülmektedir. Öğrencinin gözünden bakmaya çalışan ona coğrafi düşünme şeklini göstermeye çalışan bir üslup kullanmıştır.

Duran'ın Coğrafya Söyleminin Metodolojik Özellikleri

Osmanlı ve Türkiye'yi kapsayan coğrafya literatüründe Duran'a metodolojik olarak da özel bir yer verilir. Duran, bir yayıncı çabasıyla yalnız coğrafi temalara değil, pek çeşitli bilgi alanlarında cep kitapları, atlaslar, almanaklar, ansiklopediler hazırlayarak hizmet etmiştir. Duran, her iki dönemde de “coğrafya”yı halka tanıtp sevdiiren kişi” olmuştur. Geleneksel olarak devam eden “isim coğrafyası” yerine, dönemin modern coğrafya görüşü olan “betimsel ya da tasviri coğrafyayı” ülke literatürüne sokan Duran, coğrafya öğretimi alanında metodolojik olarak yeni bir devir açmıştır (Tokcan ve Oruç, 2009, s. 1013). Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülme süreci devam ederken Coğrafya alanında yoğun çalışmalar hız kesmemiş Faik Sabri Duran ile Alman profesörlerden Dr. Obst'un ortak çabalarıyla coğrafya enstitüsüne bağlı olarak bir tetkik cemiyetinin kurulması için çabalar verilmiştir. Duran ve Obst cemiyet üyelerinin her yıl bir kaç ay memleketi gezerek saha çalışması yapmasını,

ülkeyi sadece coğrafya alanında değil, toplumbilim, ekonomi ve beşeri coğrafya bakımından da inceleyen raporlar oluşturması gerekliliğini öngörmüş, toplanan raporların doğal, beşeri ve ekonomik analizlere tabi tutulduktan sonra arşivlenerek yayımlanması planlanmıştır (Duran, 1941). Bu süreç ile esas amaçlanan memleketin her bölgesine dair resimli haritalı bir ciltli kitap kazandırmak, coğrafya müzeleri kurmak ve coğrafi farkındalığı memleketin her köşesine yaymaktır. Ne yazık ki Mondros mütarekesini takip edecek günlerde bu süreç bir plandan öteye gidemeyecek, bir ölüm kalım süreci içine bu proje unutulacaktır (Unat, 1943, s.16-22).

Siyasi krizlerin gölgesi ve değişken coğrafi algıların baskısı altında yayın çalışmalarına ağırlık veren Duran Osmanlı Coğrafya-i Tabii ve İktisadisî (1917) adlı kitabında metodolojik olarak önemli noktaların altını çizer. Duran'a göre geçtiğimiz dönem büyük değişimlere sahne olmuştur, coğrafya ilminin doğası 30 yıl önceki gibi değildir, coğrafya eğitimi artık faydasız ezber eğitimi bir kenara bırakmalıdır. Tam tersine coğrafya dersleri talebelerin zihninde unutulmaz anılar bırakmalıdır, coğrafya akıl fikir, gözlem ile tesis edilir ruhsuz terimleri ezberlemek ile değil. Duran'ın söylemi coğrafyada yapılandırmacı yaklaşım (Tokcan ve Demirkaya, 2017) olarak bilinen öğrenci merkezli öğretim anlayışını temsil eden görüş ve düşünceleri içermektedir. Dolayısıyla Duran'ın hedefi çocuklara ilmi oyunla ve katılım ile öğretmektir; bunun için de diğer eğitimcilerden farklı bir öyküleme tarzı kullanır, örneğin Duran'ın Çocuklara Coğrafya Kıraatleri adlı eserinde Osmanlı tarihinin en travmatik süreçlerinden biri olan Balkan savaşlarını Reşit ve Ferit adlı iki çocuğun diyalogu üzerinden anlatmayı seçer.

“Reşit Ferit'e vatanımızın dünyadaki üç kıtanın merkezinde olduğunu, geçmişte daha çok toprağımız olsa da sonunda koca Rumeli topraklarını kaybettiğimizi ama Avrupa'da halen toprağımız olduğunu söyler. Avrupa'da yalnızca Edirne ve İstanbul kalmıştır elimizde. Ferit Reşit'e Rumeli'yi unutmayacağız öyle değil mi kardeşim? diyerek teselli bulur. Reşit de “elbette bu yerleri unutmayacağız, orada kalan savunmasız din kardeşlerimizi her zaman hatırlayacağız” der (Duran, 1916). Bu diyalogda sadece bir coğrafi bilgi aktarımı değil aynı zamanda kaybedilen toprakların nasıl anlamlandırılacağına dair önemli bir mesaj vardır. Genç nesillerin coğrafi imgeleminde yitirilen toprakların yerini koruması ve yine de din üzerinden bir kardeşlik bağının sürmesi hedeflenmektedir. Anlaşılacağı üzere çözülme aşamasındaki bir imparatorluğun çocuklarına değişen sınırların, özellikle de Jön Türk kimliğinin kurucu elitlerinin çoğunun doğum yeri olan Rumeli'nin kaybının yumuşak bir şekilde aktarılması dikkat çekicidir. Çünkü sınırlarda yaşanan bu dönüşüm yeni bir siyasi mantığının habercisidir. Bu kayıpların sonunda Türk kimliğinin siyasi coğrafyası ulus devlet mantığında yeni bir anlam kazanacak ve bu kayıplardan yeni bir devlet doğacaktır. Bilindiği gibi Rumeli Türk kimliğinin kurucu seçkinlerinin zihninde uzun yıllar “kayıp vatan” olarak kodlanacaktır (Zürcher, 2003, s.275-286).

Bir Cumhuriyet Entelektüeli Olarak Faik Sabri Duran

Cumhuriyet kurulurken coğrafya disiplininin ulusal bağlamda yeniden yapılanması söz konusudur. Vatan ve vatandaş kavramlarının ulus devlet mantığı içinde kolektif bilince yerleştirildiği bu dönem en önemli konular “sınır” ve “tam bağımsızlıktır”. Kurtuluş savaşı, Yerel Kongre dönemleri ve Lozan antlaşmasıyla fiziksel, beşeri ve siyasi anlamda yeni bir coğrafya algısı oluşmaktadır. Yer adlarının değişimi, nüfus mübadeleleri, ülkenin bölgelere ayrılması gibi süreçlerin her biri dönüşen coğrafi imgelemin parçalarıdır. Cumhuriyet mantığı eğitim sistemine kendi damgasını vururken kurumlar ve unvanlar da sistemde yeniden tanımlanmıştır.

Darülfünun (Dârü'l-Fünûn)'a 1 Nisan 1924'te tüzel kişilik verilmiş, 7 Ekim 1925'te ise bilimsel ve idari özerklik alarak, teşkilatı içindeki medreseler fakülte adını almıştır.24 Konu dâhilinde 1933 Üniversite Reformunu da bu düzenlemelerin bir parçasıdır. Zira daha sonra

kurulacak olan üniversiteler için de temel olacak bir model bu sisteme istinaden inşa edilmiştir. “1927-1928 eğitim döneminde 42, 1928-1929 eğitim döneminde 170 ve 1929-1930 eğitim döneminde de 288 öğrenci yurt dışına gönderilmiştir” (Erdem, 2012, s. 377).

Çözülen İmparatorluğun son kuşak eğitimcisi olarak Duran inşa edilen Cumhuriyetin ilk kuşak eğitimcisi olmasıyla her iki dönemi de eğitim pedagojisi bakımından birbiriyle kıyaslama şansını elde etmiş, yurtdışı deneyimlerini eserlerine yansıtarak eğitim metodolojisinde de yenilikleri takip etmiştir. Bilindiği gibi Duran, 1920-1926 arası Paris ve Londra’da bulunmuş, 1926’dan sonra Maarif Vekaleti ve Terbiye Dairesi Tercüme işlerinde direktör olmuştur; 1928-1930 yılları arasında Devlet Matbaası Müdürlüğünde idari görevde bulunmuştur. 1930-1931 yılları arasında ise Gazi Terbiye Enstitüsü Müdürlüğü’nde yöneticilik yapmıştır. Türk Coğrafya Kurumu’nun kurucularındandır ve 1941 senesinde düzenlenen 1. Coğrafya Kongresi’ne katılmıştır. Bu kongre birçok açıdan Cumhuriyet Türkiye’sinin coğrafyaya dair temel paradigmasını belirleyen bir kongredir (Maarif Vekâleti, 1941).

Bilindiği gibi Duran, Cumhuriyet Türkiye’si’nin ülkeler coğrafyası alanında ilk eğitim materyallerini üretmiş, ilk kitaplarını yazmıştır. Cumhuriyet ile birlikte, Osmanlı’dan beri uygulanan, Avrupa’ya eğitilmek üzere öğrenci yollama geleneği devam etmiştir; klasik coğrafya metinlerinin üretimi Batı dillerinden yapılan çevirilere dayansa da (Kreiser 1999, s. 631-636), Türkiye Cumhuriyeti, ulus devlet mantığına uygun olarak bir “milli coğrafya” söylemi üretmek için ilk tohumları atmıştır. Faik Sabri Duran bu çerçevede hem Batılı yöntemleri iyi tahlil eden ve uygulayan, hem çeviri diline hâkim, hem de milli coğrafya söyleminin okul coğrafyasına nasıl yansıtılacağını bilen biridir. Pedagojik açıdan da mekân farkındalığının çocuk zihnine nasıl anlatılacağını bilincinde bir eğitimci olarak öne çıkmaktadır.

“Coğrafya bu son senelerde mühim bir değişime uğradı. Bundan otuz sene evvelki şeklienden artık çıktı ve son tereddütlerini atarak asıl maksad ve gayesine kavuştu. Mevcut ilimler arasında kendini mühim bir yer hazırladı. Bilinmeyen esaslara dayanan eski coğrafyanın karışık ve faydasız tekerlemeleri ile artık yetinilemez. Bundan böyle öğretmenler derslerinde öğrencilerine yalnız isim ezberlemekle vakit geçiremezler. Kıtalar, memleketler hakkında öğrencilerde unutulmaz hatıralar uyandırmaya, zihinlerde kalıcı izler bırakmaya, doğal olayları, çevrenin tesirini araştırmayı ve açıklamayı onlara alıştırmaya borçludurlar. Çünkü bugünün coğrafyası, yalnız ruhsuz isimler, uzun ve manasız rakamlar coğrafyası değil; fikirler, muhakemeler, mülahazalar coğrafyasıdır...” (Duran, 1930)

Yukarıdaki ifadelerde gördüğümüz gibi yeni dönem, yeni bilinç, yeni mekân ve yeni harfler artık başka bir eğitim öğretim modelinin göstergesi olmuştur. 1928’de Latin harfleri kabul edilmiş, Duran 1929 senesinde yeni alfabe ile ilk coğrafya kitabını yayımlayan kişi olmuştur, kitabın ismi Türkiye Coğrafyasıdır. Kitapta Duran ulusal coğrafya söylemini inşa eden dikkat çekici bir söylem geliştirmiştir. Kitabın zaman içinde yeni baskıları yapılmıştır; özellikle 1929, 1932 ve 1938 yıllarındaki baskılar karşılaştırıldığında göze çarpan farklı modifikasyonlar bize dönemin siyasi anlayış ve kavrayışındaki değişimleri anlamakta ışık tutmaktadır. Ayrıca kitaptaki mekânsal temsiller (haritalar, grafikler, figürler) gelecek kuşaklara modern Türkiye’nin coğrafi konumunu, jeopolitik önemini ve komşu ülkeleri anlatmıştır. Bu kitapta yine dikkat çeken bir ayrıntı, Osmanlı’dan miras kalan Balkanlar temasının özellikle vurgulanmasıdır. Türkiye topraklarının Balkanlardaki komşu devletlerin toplamından (Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya) daha büyük olması, nüfusunun bu ülkelerinin toplam nüfusundan daha fazla olması özellikle vurgulanmıştır. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu’nun mirası üzerinde kurulan, Balkanlar’dan Kafkaslardan ve Ortadoğu’dan çekilerek Anadolu üzerinde köklenen, etnik ve politik olarak Türklük adı altında bütünleşmiş bir yapı olarak sunulmuştur. Bu yapı, nihayetinde homojenliğe erişmiş ulus devlet formuna gelmiş, adeta teleolojik ve evrimsel bir arınma sürecinin sonunda

varılmış bir şekilde tarif edilmektedir. Kitabın 1929 basımında “Türkiye’de Ecnas ve Ahali” başlığı altında beşeri coğrafya teması gündeme gelmiştir:

“Şarki Anadolu’da Türkler arasında bir miktar Kürt vardır. Bundan başka Kafkasya’dan hicret etmiş olan Çerkezler, Gürcülerle Balkan Yarımadası’ndan Türkiye’ye gelmiş olan Arnavut, Boşnak gibi cinsle bulunur[...] Türkiye’de ekalliyet teşkil eden diğer cinsler Rumlar, Ermeniler, Musevilerdir” (Duran, 1929, s. 176).

Kitabın 1932 basımında Duran “Türkiye’nin en sonunda etnik ve siyasi olarak bütünlük arz eden bir ülke olarak tesis edildiğini, ulusal sınırlarla yeni Türkiye’nin ve Cumhuriyet idaresinin doğduğunu” ifade eder. “Milli mücadele sonucunda Türk olmayanlar ya vatanın dışında kalmış, ya dışarı atılmış, böylelikle ulusal bütünlüğe ulaşılmıştır; Türk olmayan Müslüman gruplar (Çerkez, Boşnak, Arnavut, Gürcü, Kürt) eninde sonunda Türkleşmiştir.” (Duran, 1932, s. 177-178).

Aynı kitabın 1938 baskısında ise aynı temanın başlığı “Türkiye ve Türkler” olarak değiştirilmiş metinde Kürt sözcüğü yerine “Şarktaki göçebeler muhtelif aşiretlere mensuptur” ifadesi kullanılmıştır (Duran, 1938, s. 146).

Yukarıdaki söyleme baktığımızda beşeri coğrafya algısının giderek homojenleştirici bir Türklük söylemi içinde tanımlandığını, heterojen öğelerin “vatanın dışında kalması”, “dışarı atılması” şeklinde tanımlandığını görüyoruz. Ülkeye göç eden heterojen öğelerin ise “hicret edenler” olarak tanımlandığını ve Türk olmayan Müslüman grupların giderek Türkleştiğinin altının çizildiğini görürüz, gayrimüslim grupların ise “ekalliyet” teşkil ettiğini bu şekilde ulus devlet mantığının “azınlık” söyleminin okul coğrafyasında inşa edildiği görebiliriz. Bir yandan sınırların içinde bir yandan sınırların dışındaki dünya değişirken hem iç mekânın beşeri coğrafyası bakımından yeniden tanımlanması, hem de dışarıda kalan dünyaya dair siyasetin yeniden tasarlanması söz konusudur. Bu aynı zamanda yeni bir Batı algısını da beraberinde getirecektir.

Ulusal Kimlik, Batılı Olmak ve Modernleşme Sorunsalı

“Bizim kendimize göre maddi ve manevi bir âlemimiz vardır. Ankara elbette Paris değildir, bambaşka bir ülkedir. Binaenaleyh artık biz kendi insanlarımızın eserlerine muhtacız. Kendi zihniyetimizin, fikri hayatımızın inkişafına muhtacız” (Maarif Şurası Raporları 1939, s. 139-213)

Yukarıdaki sözler Duran’ın da katıldığı 1939 Maarif Şurası raporlarına yansıyan temel tartışmaları özetlemektedir. Bu temel tartışmalardan altta yatan sorunsal şudur Osmanlı’dan miras kalan birikim ile Avrupa’daki kitapların çevirisine dayanan bir malzeme üzerinden, nasıl ulusal eğitimin ve fikir hayatının temelleri atılacaktır?

Ulus inşa dönemi eğitim sistemini inceleyen araştırmalara göre bu sorunsal şu şekilde aşılına çalışılmıştır: Okul kitapları iki grup olarak kategorize edilmiştir. Birinci grupta Felsefe, Türkçe, Din Bilgisi, Yurt Bilgisi, Tarih, Malumatı Vataniye, Coğrafya, Sosyoloji, Psikoloji, Mantık, gibi kültür dersleri şeklinde anılan derslerin kitapları vardır. İkinci grupta ise Riyaziye (matematik), biyoloji (nebatat ve hayvanat), Hendese, Fizik, Kimya, gibi Fen derslerinin yer aldığı ders kitapları vardır. Alınan kararlara göre birinci grup kitaplar çocukların ulusal şuurunu ve insani karakterini oluşturan, devletin inşasına dönük olan fikirleri içeren kitaplardır. Bunların denetimi mutlak surette devletin elinde olmalı ve alanında en usta kişilere yazdırılmalıdır. Bu nedenle bu kitapların özellikle tarih, coğrafya, dil ve edebiyat ders kitaplarının yazımı ve hazırlanmasına özel bir önem verilmiştir (Aslan, 2010, s.215-232).

Kültürel alanda ilk yıllarda yenileri yazılıncaya kadar eski kitapların Cumhuriyetin laik ve ulusal modele ters düşmeyecek bir düzenlemeden geçirilmeleri şartıyla okullarda okutulması uygun bulunmuştur. Cumhuriyet kitapların hazırlanmasına kadar eğitim-öğretim imparatorluk devrinden kalan ve tadilattan geçirilmiş olan ders kitaplarıyla sürdürülmüştür (Ibid.,s. 220).

Faik Sabri Duran yukarıda belirtildiği gibi tam bu noktada kilit görevler üstlenmiş, eğitim ve kültür devrimlerinin desteklenmesi için kurulan kurumlarda idarecilik yapmıştır. “Telif ve Tercüme Heyeti” (1925) ve “Talim ve Terbiye Dairesi” (1926) gibi merkezlerin bilgi üretim ve yayma fonksiyonunun yanında ulusal ağların oluşması eğitimin standartlaşması gibi kriterlerin oluşturulmasına hizmet etmesi söz konusudur. Eğitimdeki çabalar ancak 1930’ların başlarından itibaren meyve verebilmiş ve yeni kitaplar eğitim kadrolarına ve öğrencilere sunulmuştur. Faik Sabri’nin bu dönemde basılan eserleri çok büyük önem taşır. Batılı kaynakların Türkçeye uyarlandığı “serbest tercüme” stilinden çıkararak artık ulusal coğrafyanın inceliklerine haiz metinler üretme çabası Duran’ın eserlerinde kendini gösterir.

Örneğin 1930’lu yıllarda kaleme aldığı bir dizi gezi kitabı sözünü ettiğimiz yerel ve mikro perspektiflere örnek oluşturur. Duran, Akşam Kitaphanesi tarafından “İstanbul’dan Londra’ya Şileple Bir Yolculuk” (1934) adı ile yayınlanan eserinde kendi yaptığı geziyi birinci ağızdan yazarak “betimleyici coğrafya”nın ilk örneklerinden birini sunar. Merak uyandırıcı başka bir ilk örnek de Duran’ın kendi kızının 1934 yılında Amerika’ya yapmış olduğu gemi yolculuğunun gezi notlarından oluşturduğu eseridir (Duran, 1935). Bu eserde Batılı seyyahların Doğu’ya bakışı değil, bir Türk kızının gezgin gözüyle tasvir ettiği bir Batı vardır. Bir bakıma hem “Doğu” nun gezi anlatılarında pasif rolden aktif role geçmesi hem de tasvir edenin bir dişi olması söz konusudur. Böylelikle kurgulanan anlatının tipik “patriarkal ve Batılı” söyleme bir nazire olarak okunması da olanaklıdır. Faik Sabri Duran’ın kızı Lutfiye Duran, geminin demir attığı limanlardan, sonra da ilk New York’tan başlayarak ABD ‘de görme olanağı bulunduğu şehirlerden babasına mektuplar atmış, bu izlenimler babası Duran tarafından derlenip kitaplaştırılmıştır. ABD’nin 1930’lu senelerdeki hali ve diğer gezi notları capcanlı bir biçimde aktarılmış, kitaptaki görsel malzeme de çok sayıda siyah beyaz fotoğraf ve çizimle zenginleştirilmiştir. Kitaptaki ilginç başlıklardan (imlâsını değiştirmeden) şöyle örnekler verebiliriz: “Cenup Slavlarının ilk kültür merkezleri olan Dubrovnik’te neler gördük? Nev yorğun bir ayda fıkara yaptığı yardım 7 milyon dolar... Şikagonun delileri ve haydutları, Amerika konferansçılar memleketi, Amerika’da din ilgisi, Nev yorğun gece eğlenceleri”.

Böylelikle kızı Lutfiye Duran’ın öznel gezi izlenimlerini Türkiye’deki yeni coğrafya anlatısına sokan Duran bir yanı sıra ulusal söylemin inşasında rol alırken bir yandan da yine bunu Batılı üsluba cevaben ama yine Batılı bir üslup ile yapmaktadır. Bireyin modernist bağlamdaki değerinden güç alarak humanist coğrafya ekolünün belki de Türkiye’deki ilk temellerini atmaktadır.

Yaşam öyküsünden örnekleyeceğimiz küçük bir detay bize Duran’ın modernist ve Batılı kimliği ile nasıl bir ilişki içinde olduğuna dair de ipuçları sunar. Sorbonne üniversitesinde eğitim görürken Duran, bir İngiliz olan hanım ile arkadaşlık eder, arkadaşına evlilik teklif etme aşamasına gelene dek kendisini bir Fransız olarak takdim eder. Genç kız evleneceği kişinin aslında Türk olduğunu öğrenince istifini bozamaz ve şunu söyler“ sen İngilizce öğrenmek istiyorsun ve ikimizde seyahat etmekten hoşlanıyoruz, onun için Konstantinople’ ye yerleşmek benim için de sorun değil” . Bunun üzerine Londra’daki Türkiye Büyükelçiliğinde resmi nikâh töreni olur. Türkiye’ye geldiklerinde, İstanbul’un ismi hala Konstantinople olarak anılmaktadır ve yerleştikleri Pera mahallesinde insanların çoğu Fransızca konuşmaktadır; Rena Hanım Türkçe öğrenmeye çok da meraklı değildir. (Özmeral 2012) Acaba Faik Sabri Duran Türk olduğunu müstakbel eşinden neden saklama gereği duymuştur? Bunun en önemli nedeninin kendini Batılı gözden ya da perspektiften değerlendirmesi olduğu söylenebilir, kimliğini Batılı bir kılıfın içine saklama durumu, kendi kendini ötekileştirme ya da kendine şarkiyatçı gözlükten bakma hali olarak da yorumlanabilir (*self orientalism*).

Bilindiği gibi Osmanlı Türk tarihinde Batı ile yaşanan deneyimin en çelişkili kısmı modernleşme süreci olmuştur. Osmanlı Türk kimliğinin dönüştürücü figürleri olan ulus

kurucu seçkinler, eğitimciler ve entelektüeller bir yandan Batılı kaynaklardan beslenirken bir yandan da ulus anlatısını Batının söylemine cevaben(en az Batılı kadar, Batıdan daha Batılı olma hali) inşa etmeye çalışmışlardır. Söz konusu sürece dair en önemli izleri 1930’larda ulus inşasında kurgulanan Türk Tarih Tezi tartışmalarında bulabiliriz (Ersanlı 1996). Sosyolojik olarak da “Batıya rağmen Batılılaşma” sürecinin çok çeşitli analizlerini yapmak mümkündür. Örneğin çağdaşlaşma üzerine yetkin analizleri olan ünlü sosyolog Niyazi Berkes (2018) “Cumhuriyet modeli ile gelen Kemalizmi ulusçuluk ve refomasyon ekseninde siyasal ve ekonomik olarak tam bağımsızlık ve "Batıya rağmen batılılaşma" eksenine girmek olarak yorumlar. Kemalizm salt bir zihniyet değişimi süreci değil, aynı zamanda tarihsel bir zorunluluktur. Bu çerçevede Faik Sabri Duran da “Batıya rağmen Batılılaşma” sürecinden kendi payına düşeni almış ve bunu hem bireysel tercihlerine hem de üstlendiği sosyal rollerinde yansıtmıştır.

Değerlendirme

Yazının başında şu soruları sormuştuk: Kimdir entelektüel? Toplumsal fonksiyonu var mıdır? Olmalı mıdır? Tarihsel dönemlere göre bu fonksiyonlar değişir mi? Bir sosyal misyon edinmeli midir? Entelektüele dair kuşatıcı ve evrensel bir misyondan söz edilebilir mi? Değerlendirme bölümünde kısaca Duran’ın portesinde bu sorulara yanıt olabilecek hangi ipuçlarını bulabileceğimize bakacağız. Duran’ın kuşağının geçiş dönemi kuşağı olduğu düşünülürse bu kuşağın kendine özgü bir tarihsel misyonu olduğu söylenebilir. Söz konusu kuşağın önünde duran en zorlu görev ilk etapta Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyetine yaşanan travmatik geçiş sürecinde “ayakta kalma” ikinci etapta ise “devletin köklerini ve ideolojisini yeniden kurma ve sağlamlaştırma”. Bu nedenle Duran’ın temsil ettiği entelektüel portresinden keskin bir devlet eleştirisi bekleyemeyiz, tersine karşımızda otoriteyi kuvvetlendiren ve ulus devlet mantığını yeni kuşaklara benimsetmek üzere görevlendirilen bir entelektüel şahsiyet vardır. Yine de Duran’ın yeni metotları ve yeni coğrafya ekollerini ülkeye yumuşak ve şefkatli bir üslupla tanıttığını, diğer meslektaşlarından bir adım önde giderek öğrenci merkezli öğrenme metotlarını, empatiyi, bireysel perspektifi ve öznel anlatıları coğrafya disiplinine enjekte ettiğini söyleyebiliriz. Bu bakımdan Duran söz konusu olduğunda eleştirel değil ama yenilikçi bir zihniyet söz konusudur. Frankofon tedrisatın içinde formasyon kazanmış olan Duran, Osmanlı ve Türk eğitim sisteminde edindiği birikimini gelecek kuşaklara aktarırken yumuşak bir geçiş sahası oluşturmuş, daralan toprakların coğrafyasına dair ulusal anlatıyı Batılı metotları kullanarak modernist bir tavırla oluşturmuştur; hem idareci hem de eğitimci olarak entelektüel birikimini aktif bir şekilde Cumhuriyet eğitim sistemi için seferber etmiştir.

Said ve Gramsci’nin açtığı yoldan giderek konuyu inceleyecek olursak yine şu soruları sorabiliriz: Duran bir entelektüel olarak nasıl gruplandırılmalıdır? Bir organik entelektüel mi yoksa bir geleneksel entelektüel mi? Eğer geleneksel olarak gruplandırılacak olursak eğitimci rolü, kuşaklar boyu aynı anlatıyı zenginleştirerek yinelemesi, kuşaklar boyunca aynı işi yaparak, zihinlere belirli bir formasyon vermiş olması bu gruplandırmayı haklı kılar. Öte yandan hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde yenilikçi yöntemler kullanması, daha sonra ulusal kimliğin ve ulus devletin egemen söyleminin inşasında oynadığı aktif rol onu organik entelektüel grubuna sokmamıza da olanak verir. Çünkü sürekli hareket, üretim ve yaratım halindedir. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde misyon sahibi, dönüştürücü ve yenilikçi üslubuyla entelektüel vasıflarını devletin otoritesinin hizmetine sokması onu hem organik hem de geleneksel tipolojilerine uygun kılar. Bu bağlamda entelektüelin işlev ve rolünü tarihsel koşulların belirlediğini söyleyebiliriz. Özellikle siyasal rejimlerin değiştiği geçiş dönemlerinde ve Batılı modernist modellere öykünerek inşa edilen ulus devlet anlatılarında eğitimcilerin, idarecilerin, seçkinlerin, yeni çerçeveyi eski sisteme uygun hale getirmek gibi bir misyon edindiklerini görebiliriz.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna uzanan tarihsel zamanda organik entelektüeller ulusçuluk mantığıyla birebir örtüşecek şekilde, Cumhuriyet'in kültür ve eğitim politikalarının belirlenmesinde ve halkın yeni otorite ile bütünleşmesinde başrolü üstlenmiştir. Osmanlı'nın mirasının etrafından dolaşan ve direkt Osmanlı kültürünü referans almadan tarihsel ve coğrafi kimliğini inşa etmek isteyen Türkiye Cumhuriyeti, “eski”den ayrılarak ve “yeni”ye uyumlanmayı kendine şiar edinmiştir. Modernleşme paradigmasının düşünsel köklerini Avrupa ve özellikle de Fransız kültüründe bulan entelektüel kesim, Cumhuriyet döneminde yeni bir kimlik hattı ararken, kendi rolünü Batılı ekol ile bağlarını Batıya cevaben oluşturmuş, eğitim oluyla halkla bütünleştirmeyi hedefleyerek modernist ulus kimliğini tabana yaymaya çalışmıştır. Faik Sabri Duran bu kuşak içinde yeni nesillerin zihnine ve diline en çok hitabeden, en çarpıcı üsluba sahip ve en kalıcı eserleri veren entelektüel şahsiyetlerden biri olarak anılmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Akpınar Ö. (2010) *Geographical Imagination in School Geography during the late Ottoman period: 1876-1908*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul: Atatürk Enstitüsü.

Aslan E. 2010, Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları, Eğitim ve Bilim, 35(158) 215-232.

Benda J. (1969) *The Treason of the Intellectuals*, çev. Richard Aldington, New York: Norton.

Berkes N.(20189, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (der. Ahmet Kuyaş) İstanbul: Yapı Kredi yay.

Birinci Coğrafya Kongresi: Raporlar, Müzakereler, Kararlar (1941), Ankara: Maarif Vekaleti

Ceylan M. A. (2013) Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: E. Obst, Th. Lefebvre Ve E. Chaput, Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID), II/1, 311-351.

Dinç A.(2016) “Faik Sabri'den Günümüze Coğrafi Yansımalar - Osmanlı Coğrafya-i İktisadisi Perspektifiyle “100 Yılda (1914-2014) Türkiye Coğrafyası, İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Duran F. S (1916), *Çocuklara Coğrafya Kıraatleri* İstanbul: Matbaa-i Amire

Duran F. S (1929), *Türkiye Coğrafyası*, İstanbul: Devlet Matbaası.

Duran F. S (1930) *Beş Kıta Coğrafyası*, İstanbul: Letafet matbaası.

Duran F. S (1932), *Türkiye Coğrafyası*, İstanbul: Devlet Matbaası.

Duran F. S. (1917) *Osmanlı Coğrafya-i Tabii ve İktisadisi*, İstanbul: Kanaat Matbaası

Duran F. S. (1941) Coğrafya Cemiyetleri, *Tan gazetesi*, 14. 07. 1941, No.2121

Duran F.S, (1935) *Bir Türk Kızı'nın Amerika Yolculuğu*, İstanbul: Akşam neşriyat

Durgun S. (2011), *Memalik-i Şahane'den Vatan'a*, İstanbul: İletişim.

Durgun S.(2018), Geographical Imaginations of the Mediterranean Along Dichotomies East-West/North South, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi (6), Özel Sayı, 38-61.

Erdem A. R. (2012)Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası, Pamukkale Üniversitesi: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi (4, Yaz/II) 376-388.

Erinç S. (1973), *Elli Yılda Coğrafya* Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Başbakanlık Basımevi).

- Ersanlı B.(1996), *İktidar ve Tarih*, İstanbul: Afa yayınları
- Gouldner A. W. (1979) *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class*, New York: Seabury Press,
- Gramsci A. (1971, *The Prison Notebooks: Selections*, trans. Quintin Hoare and Geoffrey Nowell-Smith ,New York: International Publishers
- Gümüşçü O. ve Özgür N. K, (2016) “Türkiye’de Modern Coğrafya’nın Kuruluşu ve Örgütlenmesi (1915-1941), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, (93) 105-147.
- İhsanoğlu E. (2010), *Darülfünun, Osmanlı’da Kültürel Modernleşmenin Odağı* I-II, İstanbul: IRCICA Yayınları.
- Koçman A.(1999),“Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları”, Ege Coğrafya Dergisi, (10), 1-14.
- Kreiser K.(1999), Batıdan Bilgi Transferinde Üç Örnek Bilim Dalı, Üç Yöntem: Zooloji, Kimya, Coğrafya”, Osmanlılar, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, (8), 631-636.
- Maarif Vekâleti (1991) *Birinci Maarif Şûrası* (17-29 Temmuz 1939), Tıpkı Basım, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 139-213.
- Meriç C. (2004), *Mağaradakiler*, İstanbul: İletişim yay.
- Öymen H. R. R. (1941), “Birinci Türk Coğrafya Kongresi Münasebetiyle Coğrafya Öğretimi”, İlköğretim, (89) 1098-1099.
- Said (1996), *The Representations of The Intellectual*, New York: Vintage Books.
- Said E (2002), Entelektüelin Kamusal Rolü Üzerine, Cogito, (31) 37-57.
- Sam R.(2017), Entelektüeller Toplumsal Gelişim ve Değişim Sürecinin Öncüleri, Sosyoloji Konferansları No: 55 (2017-1) / 333-350.
- Tokcan H. ve Oruç Ş. (2009), Osmanlı Devleti Son Dönemlerinde Coğrafya Öğretimi, Kastamonu Eğitim Dergisi 17 (3). 1013-124) 1015.
- Tokcan H., Demirkaya, Ş. Oruç (2017), *Yapılandırmacı Yaklaşımına Bir Örnek Osmanlı Dönemi Coğrafya ve Coğrafya Öğretimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Tümertekin E. (1971), “Türkiye’de Beşeri Coğrafyanın Gelişmesi”, İstanbul: İÜ. Edebiyat Fakültesi Dergisi 1 (17), s.2-11.
- Unat F. R. (1943), Memleketimizde Bir Coğrafya Cemiyeti Kurma İstekleri, Türk Coğrafya Dergisi, (1)16-22.
- Vergin N. (2006), Entelektüel Olmak ya da Olmamanın Sosyolojik Belirlemeleri Üzerine Bir Deneme, Doğu Batı, 9(35) 37-41.
- Özmeral C. (2012) (<http://www.istanbullite.com/home8595/insearchoflulu.html>) (Erişim: 01.12.2018)
- Yiğit A. ve Tunçel H. (2017), 100. Yılında Türkiye’de Coğrafyacılar, İstanbul: Türkiye Coğrafya Kurumu yay. (8). 10-14.
- Zürcher E. J. (2003), The Young Turks - Children of the borderlands? International Journal of Turkish Studies, 1-2(9) 275-286.